

PILIEČIŲ
VISUOMENĖS
INSTITUTAS

Jurga Dzikaitė
Dainora Eigminienė
Darius Kuolys
Viktorija Šeina

PILIEČIUS UGDANČIOS LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS PAMOKOS

Projekto „Kuriame Respubliką“ siūlomi
papildomi lietuvių kalbos ir literatūros dalyko moduliai
pilietiškumui ugdyti

2015 m.

Leidiny s parengtas įgyvendinant projektą „Kuriame Respubliką: visuomenės pilietinio veikimo kompetencijų ugdymas“ (projekto kodas VP1-2.2-ŠMM-10V-02-006), remiamą Europos Socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis pagal Europos Komisijos

Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programą.

Leidinį parengė: Jurga Dzikaitė, Dainora Eigminienė, dr. Darius Kuolys, Viktorija Šeina.

Projektą įgyvendino: Pilietinės visuomenės institutas.

Projekto partneriai: Ateitininkų federacija, Pilietiškumo, demokratijos ir teisės programų centras, Švietimo centrų darbuotojų asociacija, VšĮ „Mes Darom“, Istorijos mokytojų asociacija, Lietuvos gimnazijų asociacija, Lietuvos pagrindinių mokyklų asociacija, Lietuvos kolegijų direktorių konferencija, Lietuvos moksleivių sąjunga, Nacionalinė jaunimo reikalų koordinatorių asociacija, Lietuvos vietos bendruomenių organizacijų sąjunga, asociacija „Lituanistų sambūris“, „Transparency International“ Lietuvos skyrius, Vilniaus bendruomenių asociacija, Rokiškio, Jonavos ir kitų savivaldybių jaunimo organizacijos „Apskritieji stalai“.

© Pilietinės visuomenės institutas, 2015 m.

Turinys

Leidinio paskirtis	4
Kalba ir literatūra – bendruomenės tapatybės atramos	7
Pilietiniai programos aspektai.....	13
5-6 klasės	13
7-8 klasės.....	30
9-10 klasės.....	44
Papildomi šaltiniai	62

Leidinio paskirtis

Mokykla Lietuvoje nuo seno buvo siejama su Respublika, su piliečių bendruomene. 1518 metais Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis įsakė visiems žmonėms, vežantiems į Vilniaus turgų malkas, duoti iš kiekvieno vežimo po rąstą Katedros mokyklai apšildyti. Tai, pasak valdovo, būtina daryti todėl, kad „Vilniaus mokykla nusistačiusi plėtoti pavyzdinius mokslus ir būti Respublikos garbe“.

1990-aisiais atkūrus Lietuvos Respubliką, lituanistė, daktarė Meilė Lukšienė visų pirma kvietė stiprinti švietimo ir susigrąžintos valstybės, mokyklos ir politines teises atgavusios tautos jungtį. Tuo metu jos parašyta „Pilietiškumo ugdymo programa“ turėjo mokytojams padėti ugdyti žmones, „suvokiančius laisvės vertę, turinčius doros pagrindus, gebančius valstybiškai mąstyti ir veikti“. Pasak M. Lukšienės, švietimo pertvarka – „tai savo valstybės kūrimas“, „tai tautos ugdymas laisvei“, o „politika – tautos dvasinės kultūros dalis“. Tautos švietimą ir valstybės politiką turintis sieti bendras „esminis rūpestis - kaip susitvarkyti, kad išliktume“.

Šiuo leidiniu siekiama padėti lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams stiprinti mokyklos ir mokinių ryšį su Lietuvos Respublika, skatinti mokinius valstybiškai mąstyti ir veikti. Leidinyje pateikta ugdymo medžiaga – tai dalykiniai pasiūlymai, skirti lituanistams, norintiems išsamiau ir patraukliau atskleisti mokiniams savo dalyko pilietinį turinį, padaryti lietuvių kalbos ir literatūros pamokas įdomesnes, glaudžiau susieti jas su šių dienų Lietuvos piliečiui svarbiais klausimais, idėjomis, vertybėmis, kryptingiau ugdyti jaunimo pilietiškumą.

Šie pasiūlymai kilo iš projekto „Kuriame Respubliką“, kuriame 2012–2014 metais dalyvavo per 300 Lietuvos mokyklos, per 12 000 mokinių ir mokytojų. Ugdymo medžiaga yra pagrįsta šių mokyklų bendruomenių pilietinės veiklos patirtimis ir projekto metu atliktais pilietinio ugdymo būklės tyrimais. Ji kviečia prie Respublikos kūrimo prisidėti kitas mokyklas, mokytojus, mokinius ir taip šį pilietinio ugdymo projektą tęsti.

Leidinyje pradedamas nuo pastabų apie lietuvių kalbos ir literatūros dalyko vaidmenį ugdant Lietuvos piliečius ir pilietes. Aptariamos šio dalyko ir jį dėstančių mokytojų turimos galios brandinti pilietinį, tautinį ir politinį jaunosios kartos sąmoningumą. Svarstoma, kokias žinias, idėjas ir vertybes, būtinas šiuolaikiniam pilietiškumo ugdymui, galėtų stipriau pabrėžti ir labiau išryškinti mokyklinė lituanistika, kad jaunoji karta pajėgtų gyventi kaip laisva ir savarankiška bendruomenė. Leidinio branduolį sudaro konkretūs pasiūlymai, kaip būtų galima lietuvių kalbos ir literatūros dalyko programą pritaikyti kryptingam pilietiškumo ugdymui – kokius jos esamus aspektus sustiprinti, kokiais naujais aspektais ir tekstais papildyti, kaip susieti dalyko turinį su pilietinėmis mokinių veiklomis.

Nacionaliniu projektu „Kuriame Respubliką“ siekta padėti mokiniams ir mokytojams patirti pilietiškumą kaip įdomią, prasmingą savo bendruomenės ir visuomenės kūrybą. Stengtasi susieti jaunimą su viešąja erdve – paskatinti atrasti Lietuvos visuomeninę tikrovę ir viešąją politiką kaip asmeninio dėmesio, rūpesčio bei įsipareigojimų vertą kūrybos lauką.

Projektu norima atnaujinti pilietinį ugdymą šalies mokyklose taip, kad mokyklos, jungdamos formalias ir neformalias ugdymo formas, plėtodamos savarankišką savo bendruomenės gyvenimą, augintų ne tik sąmoningą, bet ir veiklų, įsipareigoti ir apsispręsti gebantį Lietuvos pilietį.

Projektas „Kuriame Respubliką“ buvo grindžiamas moksliniais tyrimais, kurie atskleidė keletą lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams svarbių dalykų:

- pilietinis ugdymas šiandienos mokykloje yra nepagrįstai nuvertintas: pačios pilietiškumo pamokos mokiniams ir mokyklų bendruomenėms neatrodo svarbios, o lietuvių kalbos ir literatūros, istorijos ir kitų mokomųjų dalykų turinys per menkai siejamas su Lietuvos visuomenės gyvenimo klausimais ir valstybės piliečiui reikalingomis žiniomis, vertybėmis ir idėjomis;
- per lietuvių kalbos ir literatūros, istorijos, pilietiškumo ugdymo ir kitas pamokas mokytojams ir mokiniams nepavyksta atrasti autentiško ryšio, kūrybingo santykio su šalies viešąja politika ir tautos, kaip politinės bendruomenės, raida;
- ugdymas neretai stokoja tvirtesnių vertybinių bei idėjinių pagrindų ir mokyklų bendruomenėms patrauklių, jos narius įtraukiančių pilietinės veiklos praktikų;
- mokyklų bendruomenės turi didelį socialinės ir pilietinės kūrybos potencialą, kuris dar lieka iki galo neatskleistas ir pilietinės visuomenės bei politinės bendruomenės kūrimui nepanaudotas;
- praktinė pilietinė ir socialinė veikla geba suteikti mokiniams ir mokyklų bendruomenėms tikro kūrybos džiaugsmo, pilietinės galios ir veikimo prasmės patyrimo;
- neformalia praktine pilietine veikla ne tik įmanoma papildyti lietuvių kalbos ir literatūros, istorijos, pilietiškumo ir kitų dalykų pamokas, bet ir suteikti šių dalykų mokymuisi daugiau aktualumo ir prasmės.

Ši ugdymo medžiaga lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams bus naudinga keliais požiūriais:

Pirma, ji padės atskleisti mokyklinės lituanistikos pilietinį potencialą, atvers lietuvių kalbą ir literatūrą kaip dabarties piliečiui būtinų reikšmių, vaizdinių, idėjų, vertybių ir žinių aruodą, kaip pilietinės bendruomenės tapatybės atramą.

Antra, ji atkreips mokytojų dėmesį į lietuvių kalbos ir literatūros bendrojoje programoje (naujajame jos projekte) slypinčius pilietiškumo aspektus ir padės juos per pamokas mokiniams išryškinti.

Trečia, medžiaga siūlo, kaip būtų galima mokiniams suaktualinti lietuvių kalbos ir literatūros dalyką, sujungti jį su konkrečiomis pilietinėmis veiklomis.

Ketvirta, ši medžiaga padės mokytojams ir mokiniams sustiprinti savo pilietines galias ir mokyklos bendruomenės savarankiškumą, paskatins kurti savo bendruomenę kaip Mažąją Respubliką.

Ugdymo medžiaga atitinka Pagrindinės mokyklos Bendrosiose programose kalbų mokymui keliamą tikslą – „ugdyti mokinio komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas, kurios sudaro prielaidas mokiniui bręsti kaip asmenybei, [...] formuoti pilietinę ir tautinę savimonę“. Ji taip pat yra glaudžiai susieta su

naujos bendrosios lietuvių kalbos ir literatūros programos pagrindinei mokyklai projektu ir turėtų padėti mokytojui įžvelgti bei pamokose atskleisti šio projekto pilietinį potencialą.

Ugdymo medžiaga atitinka 2013 metais priimtos „Geros mokyklos koncepcijos“ nuostatas. Ji grindžiama Koncepcijoje išsakytu įsitikinimu, kad šiuolaikiniame judriame, sudėtingame, kintančiame pasaulyje „ypatingai aktualus tampa asmenybės vertybinių orientacijų ugdymas – socialinis, pilietinis, dorinis asmens brandinimas“, kad švietimo bendruomenė turėtų gebėti pati „interpretuoti ir plėtoti idėjas“. Ši medžiaga paskatins bendruomenę sparčiau judėti Koncepcijoje nusakyta mokyklų veiklos tobulinimo kryptimi: „Gera mokykla – prasmės, atradimų ir mokymosi sėkmės siekianti mokykla, grindžianti savo veiklą bendruomenės susitarimais ir mokymusi“.

Šį leidinį, kartu su kita projekto „Kuriame Respubliką“ medžiaga, galima pasitelkti formuojant ilgalaikę mokyklos pilietinės saviugdos programą, pasirengiant ir įgyvendinant savo mokyklos kaip Mažosios Respublikos kūrimosi gaires.

Kalba ir literatūra – bendruomenės tapatybės atramos

Lietuvių kalba, literatūra yra suaugusios su tautos likimu. Kalboje ir literatūroje slypi tautinės ir pilietinės bendruomenės tapatybės kodas. Literatūros kūriniai perduoda reikšmes, simbolinius vaizdinius, „bendrąsias vietas“, vertybes, idėjas, kurios telkia bendruomenę ir užtikrina jos tradicijos tęstinumą. Kalba, literatūra yra neatskiriamos nuo tautos istorijos. Pasak Antano Maceinos, „kalba perteikia mums tradiciją ir ją neša istorijos eigoje“, ji suteikia mums mąstymo ir pasaulio matymo būdą – „istorijoje buvojame taip, kaip kalbame“. Algirdo Juliaus Greimo teigimu, „literatūra yra humanizmo pratybos, liudijimas žmogaus jo istoriškume ir jo istorijoje“.

Sąmoningo Lietuvos piliečio ugdymas neįmanomas be lietuvių kalbos ir literatūros, be jų perduodamo pasaulio suvokimo, bendruomenės tapatybės atramų, bendrų reikšmių, vertybių, idealų. Kalba ir literatūra sujungia asmenį su tautine ir pilietine bendruomene, skatina prisiimti atsakomybę už šios bendruomenės likimą ir išlikimą. Jos suteikia asmeniui gyvenimo orientyrus, padeda jam įgyti savo krašto ir tautos istorijos dalyvio ir kūrėjo savimonę. Taigi tautos literatūra vienaip ar kitaip yra susijusi su tikrąja, klasikine politika, kurios paskirtis – rūpintis bendruomenės likimu.

Vis dėlto lietuvių kalbos ir literatūros dalyko turimas pilietinis potencialas ne visada pakankamai mokiniams atveriamas. Kodėl? Kokius slenksčius mokytojas, mokytoja šiandien turėtų peržengti, kad jo dėstomas dalykas kryptingiau ugdytų mokinių pilietiškumą? Mokytojams derėtų atkreipti dėmesį į keletą dalykų.

Visų pirma – į lietuvių kalbos ir literatūros dalyko paskirties ir tikslų supratimą.

Šiuo metu Pagrindinės mokyklos Bendrosiose programose pabrėžiama komunikacinė, su vartojimu siejama lietuvių kalbos ir literatūros bei kitų kalbų mokymo paskirtis. Ji nurodoma kaip pamatinė ir vienintelė: „Pagrindinės mokyklos kalbinio ugdymo paskirtis – ugdyti sąmoningą, atsakingą ir savo jėgomis pasitikintį kalbos vartotoją, kritišką suvokėją“. Tiesa, lietuvių gimtosios kalbos dalyko tikslas programoje mėginamas jungti ir su kultūrine asmens kompetencija. Jis nusakomas taip: „sudaryti prielaidas mokiniams ugdytis komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas, būtinas kiekvieno žmogaus visaverčiam asmeniniam gyvenimui, sėkmingai mokymosi, visuomeninei ir būsimai profesinei veiklai“. Tai labai svarbūs, tačiau nepakankami dalykai. A. Maceina pagrįstai teigia, kad „susižinojimas yra pats paviršutinis kalbos sluoksnis“. Visą dėmesį sutelkti tik į šį sluoksnį mokyklinei lituanistikai nepakanka.

Taip pat svarbu mokykloje neapsiriboti literatūra vien kaip estetiniu reiškiniu: dera įžvelgti jos reikšmių, vaizdinių, idėjų gyvą ryšį su tautos istoriniu likimu ir dabartiniu gyvenimu – politiniu taip pat. Iš nelaisvės laikotarpio yra išlikusi pastanga griežtai skirti literatūros, kultūros ir politikos sritis, kurios natūraliai yra suaugusios laisvos tautos gyvenime. Tokią totalitarinėms valstybėms būdingą pastangą taikliai yra įžvelgęs amerikiečių poetas Thomas S. Eliotas. Sovietų Rusijoje, pasak jo, buvo „palaikoma rūpestinga vietinės „kultūros“ globa. Kultūros susiaurinta žodžio prasme – viso, kas spalvinga, nekalta ir atskirta nuo politikos...“ (Eliot, T. S. *Pastabos apie kultūros apibrėžimą // Kultūros prigimtis*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993, p. 325.). Apie griežtą literatūros atribojimą nuo politikos ir svarbių tautinei bendruomenei reikšmių nutylėjimą sovietmečio lietuvių kultūroje iškalbingai liudija Vincas Mykolaitis-Putinas, aprašydamas dienoraštyje 1962 metais Vilniuje

vykusį oficialų Maironio šimtmečio minėjimą: „Mieželaitis išaukštino Maironį kaip lyrinį poetą. Jo „Vasaros naktys“ prilygsta pasaulinės poezijos šedevrams. Taip išėjo, kaip aš ir maniau. Dabar nutylimas Maironis kaip tautinės sąmonės žadintojas, senovės ir gimtosios kalbos idealizuotojas, kovojęs prieš lietuvių rusifikaciją, polonizaciją, germanizaciją, o keliamas Maironis kaip didelis poetas lyrikas. Man vis dėlto pavyko priminti Maironį, kaip tėvynės meilę, tautiškumą, patriotiškumą žadinusį poetą. [...] Spaudos atsiliiepimuose apie tą vakarą svarbiausios mano kalbos mintys buvo nutylėtos“ (Mykolaitis-Putinas, V. *Dienoraščiai*. Vilnius: Žuvėdra, 2013, p. 61.). Neneigiant literatūros savarankiškumo, atskleidžiant jos estetinę vertę, šiandien mokyklinei lituanistikai dera išsaugoti tradicinį laisvos tautos santykį su literatūra – aprėpti literatūros reikšmių audinio visumą, įveikti dirbtinę literatūros, kultūros ir politikos skirtį. Apie būtinybę suvokti kur kas platesnį ir gilesnį literatūros vaidmenį bendruomenės gyvenime pastaruoju metu kalbėjo Marcelijus Martinaitis ir Viktorija Daujotytė. „Putino mintis, kad Maironis daugiau nei poetas; ne tik apie save sako Putinas, apie visus, apie bendrą tautos susižinojimą per poeziją. Maironis yra toj gretoj, kur Daukantas, Baranauskas, Kudirka. Išreiškia ne tik Lietuvą, išreiškia ir valstybę, valstybės sampratą, politinę santvarką. Viską tarsi sudėsto: yra Lietuva, jos istorija, jos geografija“, – teigia V. Daujotytė. „Kaip stipriai Maironis angažavosi saviesiems, iš jo ir istoriją jaučiame kaip asmeninius įsipareigojimus – ką aš galiu padaryti, kuo padėti savo tautai. [...] Šiandien mokykloje turėtų būti daugiau Maironio, ne tik kūrybos, bet ir to persmelkimo, kad ir istorija, ir kraštovaizdis kartu, susilieja“, – pastebi M. Martinaitis (Daujotytė, V., Martinaitis, M. *Sugrįžęs iš gyvenimo*, Vilnius: Alma litera, 2013, p. 149-150, 152-153).

Taigi mokytojams būtų svarbu kiek plačiau suprasti lietuvių kalbos ir literatūros pagrindinėje mokykloje paskirtį: lituanistika pagrindinės mokyklos mokiniams turėtų suteikti humanitarinio išsilavinimo pamatus, būtinus jauno asmens moralinei, kultūrinei, tautinei bei pilietinei brandai. Tai dalykas, priklausantis laisviesiems menams, kurie, pasak Senekos, „pavadinti laisvaisiais todėl, kad verti laisvo žmogaus“. Tad lietuvių kalbos ir literatūros teikiami humanitarinės kultūros pagrindai yra reikalingi jaunam žmogui tam, kad jis pajėgtų būti laisvas politinės bendruomenės narys – gebėtų savarankiškai mąstyti ir apsispręsti, remtųsi sąžine, siektų asmeninio gyvenimo prasmės, kartu su kitais atsakingai kurtų tautos kultūrinę bei politinę tikrovę. Lietuvių kalba ir literatūra, ugdydama asmens kūrybingumą ir vaizduotę, stiprina tiek asmens, tiek politinės bendruomenės kūrybines galias. Lietuvių kalbos ir literatūrinis ugdyimas deda pamatus ne tik asmens, bet ir tautinės bendruomenės laisvei, jos kultūriniam bei politiniam savarankiškumui.

Mokyklinė lituanistika, kartu su istorija, perduoda jauniems žmonėms Lietuvos pasakojimą – tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbius ženklus, vaizdinius, idealus. Jungdama literatūros ir kultūros tekstus, asmenybes, idėjas, kultūros reiškinius į prasmingą visumą, ji atskleidžia lietuvių tautą, Lietuvos politinę bendruomenę amžių tėkmėje kaip savo likimą kuriantį istorijos subjektą ir padeda mokiniams pasijusti bendruomenės istorijos tęsėjais. Mokykloje lituanistikos ir istorijos pasakojamas Lietuvos pasakojimas, pabrėždamas tautai svarbias idėjas, vaizdinius, praeities asmenybių moralines laikysenas ir imperatyvus, saugo ir kuria bendruomenės tapatybę ir laisvę, užduoda jos ateitį.

Lietuvių kalbos ir literatūros dalykas stiprina laisvam žmogui ir laisvai bendruomenei būtinus moralinius pagrindus: atveria mokiniams pamatines bendruomenės vertybes ir skatina jomis grįsti savo gyvenimą. Jis ugdo mokinių pagarbą tiesai, jų sąžiningumą ir teisingumą, savigarbą, pilietinę drąsą, atsakomybę už viešą žodį ir veiksma, padeda suvokti tiesos ir laisvės ryšį, moko siekti tiesos ir ją ginti. Vandos Zaborskaitės teigimu, labai svarbu, kad kalba mokykloje būtų ne tik „gryna,

taisyklinga, gyva, bet ir tiesi“. Mokyklinė lituanistika taip pat padeda suprasti, kad Lietuvos kultūros tradicija gali būti patikima jauno asmens dvasinės stiprybės, savarankiškumo ir kūrybingumo versmė, kad „protėviai yra mano jėga“ (Česlovas Milošas). Kartu mokiniams padedama suvokti ir patirti, kad lietuvių tautos kalba ir kultūra šiandien yra jų pačių kuriama – kūrybingai kalbą vartojant, skaitant ir interpretuojant literatūros kūrinius, kuriant įvairios paskirties tekstus.

Išskirtinę lietuvių kalbos ir literatūros dalyko paskirtį lemia ypatinga ugdomoji kalbos reikšmė. Kalba yra esmingai susijusi su asmens ir bendruomenės kultūrine bei pilietine branda: „niveliuojant kalbą yra niveliuojamos asmenybės“ (M. Martinaitis). „Kalba veikia kaip sudėtinga prasmų kūrimo, atkūrimo, saugojimo ir perteikimo sistema“. Kartu „kalba yra nenutrūkstamas kultūros bei kūrybos procesas“, „dvasinis bei dorinis procesas, kuriame dalyvauja tiek visa tauta, tiek konkretūs asmenys, istoriškai paveldėdami kalbą, ją turtindami ir perduodami būsimoms kartoms“ (M. Martinaitis). Tautos kalboje slypi šimtmečiais kurtas tautos pasaulis: bendruomenės pasaulėvoka, dorinės nuostatos, būdo savybės, istorinės patirtys ir gyvenimo išmintis. Kalba saugo ir suteikia kultūrinį ir politinį žodyną, kuriuo bendruomenė įvardina savo pasaulį. Todėl norint suprasti savo tautos, savo pilietinės bendruomenės kalbą, pasak M. Martinaičio, reikia tapti sąmoningu „kūrybinio, dvasinio bei dorinio proceso“ dalyviu. Pilietinio, politinio proceso – taip pat. Lietuvių kalbos ir literatūros dalykas padeda jaunam asmeniui šių procesų dalyviu tapti.

Antra – reikia kreipti dėmesį į lietuvių kalbos ir literatūros dalyko turinį.

Piliečius, pilietes ugdanti mokyklinė lituanistika turėtų būti dėmesinga toms idėjoms, vertybėms, simboliniams vaizdiniais, kultūros „bendrosioms vietoms“, asmenybių ir bendruomenių apsisprendimams, laikysenoms, darbams, kurie kūrė lietuvių tautos ir Lietuvos politinės bendruomenės tapatybę ir šiandien sudaro svarbias šios tapatybės atramas. Lituanistika pagrindinėje mokykloje turėtų įžvelgti ir mokiniams atskleisti šiandienos piliečiui ir pilietinei bendruomenei aktualias lietuvių tautosakos, klasikos kūrinių, Biblijos, Antikos, Viduramžių, XIX, XX amžių ir šiuolaikinės literatūros reikšmes, parodyti jų sąsajas.

Lietuvių kalbos ir literatūros dalykas, siedamas senuosius ir šiuolaikinius tekstus, pasitelkdamas kultūrinius ir visuomeninius kontekstus, turėtų aptarti lietuvių tautą ir Lietuvos politinę bendruomenę kaip istorijos subjektą, savo istorinio likimo kūrėją. Jis turėtų padėti mokiniams suprasti, kaip, kokiais būdais, kokiomis vertybėmis ir idėjomis remdamasi, lietuvių bendruomenė kūrė save ir savo istoriją. Dera iškelti ir atskleisti kultūros asmenybes, kurios bendruomenei svarbias idėjas gynė, kurių darbai, tekstai, apsisprendimai, laikysenos bendruomenės gyvenimui turėjo simbolinės reikšmės, teikė ir gali teikti jai vertybinius orientyrus. Juk idėjos, vertybės buvo ir yra gyvos tik todėl, kad būta asmenybių, kurios šiomis idėjomis ir vertybėmis gyveno.

Taip pat svarbu mokiniams padėti pažinti ir suprasti tuos būdus, kuriais tauta save formavo: tautos kilmės mitus ir istorinius pasakojimus; lietuvių kovas už laisvę, kalbą, raštą, tikėjimą; įstatymų leidybą – bendro gyvenimo taisyklių kūrimąsi; mokyklas ir jaunimo ugdymą.

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose dera pabrėžti, išryškinti tas tradicines idėjas ir vertybes, kuriomis nuo Antikos laikų rėmėsi ir šiandien remiasi laisvos piliečių bendruomenės gyvenimas, kurios sudaro Respublikos pamatus: laisvę, piliečių draugystę ir solidarumą, pasitikėjimą, darbą visuomenės labui, patriotizmą. Prisimintinas 1915 metais Vilniuje atidarytos pirmosios lietuviškos

gimnazijos tikslas – „stengties kiek galima išdirbti liuosus, atvirus, įsitikėjimu paremtus santykius“: dar neatkūrus Lietuvos valstybės siekta kurti savarankišką lietuvių tautą kaip laisvų, atvirų, vienas kitu pasitikinčių žmonių bendriją. Jaunimo ugdymą lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai, pasitelkę kultūros tekstus, turėtų padėti mokiniams suvokti kaip svarbiausią laisvos tautinės ir politinės bendruomenės atramą. „Demokratinė respublika yra tobuliausia valstybinės santvarkos lytis. Bet tobuliausia valstybinės santvarkos lytis reikalauja sykiu didžiausio savo piliečių išsilavinimo bei išsiauklėjimo“, – tvirtino filosofas Stasys Šalkauskis.

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose svarbu atskleisti požiūrį į laisvę kaip pamatinę, brangiausią Respublikos piliečio vertybę, parodyti Lietuvos žmonių solidarumą, bendrą darbą ginant gimtąją kalbą, raštą, mokyklas, asmens ir tautos teises. Verta išryškinti skirtingų pažiūrų ir įsitikinimų Lietuvos asmenybių bendradarbiavimą, jų pagarbą vienas kitam, toleranciją. Patriotizmas – ištikimybė ir meilė Tėvynei, pilietiškumas – įsipareigojimas politinei bendruomenei, rūpinimasis Respublika – lietuvių kalbos ir literatūros pamokose nagrinėtini kaip pamatinės laisvo piliečio dorybės.

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose dera atskleisti jungtis tarp lietuvių kalbos pasaulio, tautosakos, klasikinės ir šiuolaikinės literatūros ir Vakarų bei pasaulio kultūros istorijos, tarp skirtingų epochų ir laikotarpių, tarp skirtingų asmenybių, tekstų ir idėjų. Ypatingai svarbu mokiniams parodyti gyvą ryšį tarp senosios ir moderniosios Lietuvos, tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir XX bei XXI amžiaus Lietuvos Respublikų, jų visuomenių ir kultūrų. Pasak istoriko Zigmanto Kiaupos, senoji Lietuva buvo kitokia, bet ne kita Lietuva. Lotynų, rusėnų, lenkų, lietuvių kalbomis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir XIX amžiaus Lietuvoje buvo išsakomos idėjos, kuriamos simbolinės reikšmės ir vaizdiniai, vėliau telkę ir modernią lietuvių bendruomenę.

Pilietiška lituanistika neturėtų apsiriboti vien grožinės literatūros tektais: ji turėtų telkti dėmesį į šių kūrinių kultūrinius ir politinius kontekstus, į jų autorių asmenybes, į kitus privačius ir viešus tekstus (kalbas, publicistiką, eseistiką, dienoraščius, memuarus, laiškus), kitus meno kūrinius (teatro, kino, muzikos, dailės), kuriais liudijamos ir išsakomos bendruomenei reikšmingos idėjos ir nuostatos. Lietuvių kalbos ir literatūros dalykas turėtų pakankamai išsamiai supažindinti mokinius su iškalbos, retorikos, ir žurnalistikos fenomenais, suteikti piliečiui, pilietei būtinų gebėjimų viešai išdėstyti savo poziciją bendruomenei, ją argumentuotai ginti, dalyvauti viešojoje erdvėje.

Trečia – būtina atsižvelgti į turinio perteikimo būdus.

Ar lituanistinis pasakojimas mokykloje bus savarankiškas, rišlus, gyvas, mokiniams artimas, intriguojantis, daug priklauso nuo pasakojimo atskaitos taško ir pasakojimo strategijos. Kam skirsime mūsų pasakojimą, kas bus šio pasakojimo „atskaitos bendruomenė“, „interpretacinė bendruomenė“? Ar būsime nusiteikę tęsti savarankišką Vilniaus pasakojimą – kalbėtis su savo protėviais apie tai, kas buvo svarbu jiems ir yra svarbu mums kaip Lietuvos bendruomenei? Ar stengsimės siekti tiesos, įsiklausydami į skirtingų įsitikinimų asmenybių balsus, jų nenutylėdami? Laisvos bendruomenės pasakojimas mokykloje visada turėtų būti atviras ir dialogiškas, aprėpiantis ir atveriantis skirtingų pasaulėžiūrų ir ideologijų tekstus ir jais išsakytas žmonių patirtis. Jis privalo ugdyti pagarbą tiesai. Mokiniam negalime nutylėti praeityje vykusių ginčų ir ideologinių kovų, negarbingų ir tragiškų Lietuvos praeities dalykų. Svarbu yra išryškinti kilnias, garbingas asmenybių laikysenas bendruomenei tragiškų įvykių akivaizdoje. Mūsų pasakojimas turėtų žadinti mokinių moralinį jautrumą, lavinti jų moralinę klausą.

Ugdant pilietiškumą labai svarbu per pamokas nuosekliai sieti tolimos ir artimos praeities tekstus, jų idėjas ir vertybes su dabartine mokinių tikrove, juos supančia viešąja erdve, su šiuolaikinės visuomenės sprendžiamomis problemomis ir parodyti bendruomenės kauptos išminties, istorinės patirties reikšmingumą, aktualumą šiandienai. Lietuvių kalbos ir literatūros pamokas turėtume grįsti atviromis ir drąsiomis mokinių diskusijomis, kuriose nebūtų vengiama aštriausių dabarties kultūrinių, visuomeninių ir politinių klausimų, kūrybiniais, tiriamaisiais, pažintiniais mokinių ir mokinių grupių projektais, aktyvia mokinių būrelių, draugijų veikla.

Lietuvių kalbos ir literatūros dalyko turinį derėtų jungti su pilietinės veiklos praktikomis: skatinti mokinius veikti ir spręsti konkrečias problemas remiantis nagrinėjamų tekstų patirtimi, žiniasklaidos teikiama informacija. Tai darydami lietuvių kalbos ir literatūros mokytojai gali kūrybingai pasiremti projekto „Kuriamo Respubliką“ metu sėkmingai įgyvendintais nacionaliniais kraštotyriniais ir mokinių partnerystės projektais „Atgal į ateitį“, „Auginkime vieni kitus“. Mokytojai gali ugdyti mokinių tautinę ir pilietinę savimonę įtraukdami juos į aktyvią literatūrinę, kultūrinę, kraštotyrinę, kalbotyrinę, žurnalistinę, edukacinę, karitatyvinę veiklą, telkdami mokinius į įvairias savišvietos draugijas ir ratelius, lavindami mokinių viešo kalbėjimo ir rašymo, kritinės žiniasklaidos ir viešosios erdvės analizės ir įgūdžius.

Kartu su mokiniiais interpretuodami literatūros ir kultūros tekstus lituanistai mokykloje gali sutelkti dėmesį: į pilietinių vertybių raišką praeities ir dabarties lietuvių ir visuotinėje literatūroje, kultūroje; į tautosakos, literatūros ir kultūros tekstų perduodamas bendruomenę telkiančias, jos tapatybei svarbias reikšmes, vaizdinius, idėjas, vertybes; į kultūrinės ir pilietinės tradicijos kūrimą ir puoselėjimą; į žiniasklaidoje išsakomas pozicijas, nuomones, vertinimus, tiesos paieškų ir propagandos santykį.

Mokiniai turėtų būti skatinami ir mokomi tyrinėti savo kultūrinę, visuomeninę ir politinę aplinką, bendruomenės tradicijas, asmenybių indėlį kuriant tautinę ir pilietinę bendruomenę ir kitas temas. Jie mokomi bendradarbiauti grupėse, su mokytojais, vietos bendruomenės nariais, dirbti projekto darbą bibliotekose, muziejuose, rengti diskusijas, kultūros renginius, susitikimus, pristatyti savo tiriamuosius ir kūrybinius projektus mokyklos ir vietos bendruomenėms, jaunesniems mokiniams, visuomenei.

Mokiniams siūlomos patrauklios pilietinės kūrybinės veiklos formos: meninių ir publicistinių tekstų, filmų scenarijų, vaidinimų, edukacinių filmų, radijo laidų, TV reportažų, laikraščių ir interneto svetainių kūrimas, įvairios paskirties elektroninių knygų, pažintinių ekskursijų, ekspozicijų rengimas, kūrybinių sambūrių, klubų, susitikimų, kūrybos vakarų, diskusijų, debatų, kitų kultūrinių bei pilietinių renginių organizavimas, straipsnių vietos ir nacionalinei žiniasklaidai, viešų laiškų ir peticijų rašymas, jaunesnių klasių vaikams skirtų edukacinių ir socialinių programų kūrimas ir įgyvendinimas.

Ketvirta – svarbu pasitelkti kuo įdomesnius ir prasmingesnius literatūros ir kultūros tekstus.

Kad lietuvių kalbos ir literatūros dalykas būtų dialogiškas, gyvas, būtina pamokose nepasikliauti senomis išankstinėmis tekstų perskaitymo schemomis, bet pasitelkti įvairesnių analizės ir interpretavimo būdų, kuo įvairesnių tekstų – įsileisti į kuriamą lituanistinį pasakojimą daugiau autentiškų asmenybių balsų, jų minčių, pasisakymų, meno kūrinų. Tam tinka ištraukos iš dienoraščių, atsiminimų, laiškų, viešų kalbų ir kitų tekstų. Taip pat svarbu padėti mokiniams kaip

mokymosi šaltinį atrasti kraštovaizdį, krašto istorinius ir kalbos, tautosakos paminklus, kraštotyros medžiagą, greta gyvenančių žmonių pasakojimus ir kūrybą.

Lituanistikos šaltinių, pilietiškai aktualios publicistinės ir eseistinės medžiagos mokytojams būtų prasminga ieškoti kartu su mokiniais – leidžiamose naujose lituanistų monografijose ir naujose šaltinių, akademinėse raštų publikacijose, kraštotyros leidiniuose, žurnaluose „Liaudies kultūra“, „Metai“, „Naujasis židinys – Aidai“, „Kultūros barai“, savaitraščiuose „Literatūra ir menas“, „Šiaurės Atėnai“, interneto svetainėse www.epaveldas.lt; www.saltiniai.info; www.bernardinai.lt bei kituose portaluose.

Pilietiniai programos aspektai

Šioje leidinio dalyje siūloma, kaip pagrindinėje mokykloje būtų galima pilietiškai suaktualinti lietuvių kalbos ir literatūros dalyko temas. Medžiaga pateikiama remiantis ne tiek dabar veikiančia pagrindinės mokyklos bendrąja programa, kiek visuomenei paskelbtu jos nauju projektu. Šią medžiagą mokytojai gali sėkmingai pasitelkti jau šiandien, dirbdami pagal dabar veikiančias lituanistines programas. Lituanistams norima tik duoti pavyzdį, kaip, siedami esamą programą su būsimos programos projektu, jie galėtų dėstomą dalyką padaryti mokiniams patrauklesnį, pilietiškai problemiškesnį, reikšmingesnį ir paveikesnį.

5-6 klasės

Tema / svarbios potėmės
Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys Kalba – žmonių bendravimo priemonė Lietuvių kalba – mus į tautą ir valstybę jungianti kalba Kodėl reikia rūpintis savo kalba – kalbėti ir rašyti taisyklingai? Kalba – pasaulio pažinimo būdas Mūsų vardai, pavardės, vietovardžiai: iš kur jie kilę, ką jie reiškia?
Svarstytinios problemos ir idėjos
Kam reikalinga kalba? Kuo žmonių kalba skiriasi nuo kitų „kalbų“? Kodėl valstybės piliečiams reikia bendros kalbos? Kaip lietuvių kalba buvo ginta ir saugota: kodėl tiek amžių praėjo, kol Mikalojaus Daukšos idėja lietuvių kalbą paversti Lietuvos valstybės kalba tapo įgyvendinta? Ar lietuvių kalba būtų išlikusi, jei nebūtų ją gynusių, ja rašyti ir kalbėti apsisprendusių žmonių? Kodėl žmogui svarbu rūpintis savo kalba, kodėl svarbu kalbėti ir rašyti taisyklingai? Kodėl tautiečiams ir piliečiams šiandien reikia rūpinti juos jungiančią kalbą? Kokiais būdais galima rūpintis savo ir bendruomenės kalba? Kodėl yra lietuvinami svetimžodžiai? Ar lietuviai vieninteliai saugo savo kalbą nuo kitų kalbų įtakos? Kokias žinias apie tautos praeitį saugo lietuvių kalba? Ką kalba sako apie žmogų, lietuvių kalba – apie lietuvių tautą? Kodėl žmogui svarbios jo vardo, pavardės reikšmės? Ką mūsų vardai ir pavardės liudija apie mūsų giminę, protėvius, mūsų šaknis? Lietuvoje esama nemažai nelietuviškos kilmės pavardžių. Ką tai liudija apie mūsų kraštą, jo istoriją ir kultūrą? Ką reiškia ir iš kur kilę mūsų vietovardžiai?
Šaltiniai
Kalbos svarba bendruomenei: Straipsniai <i>Kalba ir žmogus</i> , <i>Kalba ir tapatybė</i> portale www.saltiniai.info Bičių kalba: http://bitininkas.lt/lt/?page_id=903

Rūpestis lietuvių kalba:

Martynas Mažvydas, iš lietuviško giesmyno *Giesmės krikščioniškos* (d. I, 1566 m.) pratarmės:
... meldžiu, pripažinkite, jog šį darbą aš padariau ne dėl to, kad ateityje jis atneštų mano vardui šlovę ir išgarsėjimą, bet dėl to, kad [...] mūsų gimtasis žodis tarnaudamas [Dievui] gyvas išliktų ir būtų perduodamas ainiams.

Motiejus Strijkovskis, lenkų kilmės Lietuvos istorikas, iš 1575–1577 metais rašytos ir rankraštyje likusios Lietuvos istorijos:

*Matau, kad jums savos lietuvių kalbos jau mokytis gėda,
Senųjų protėvių kovos išsižadėjote
Ir prarandate tai, ką kruvinu kardu jie buvo laimėję.
Gera būtų, jei sava kalba tarp jūsų gyvuotų,
Nes jūsų sostui totorius ir maskėnas tarnavo.*

Mikalojus Daukša, *Prakalbos į malonųjį skaitytojų ištraukos*: www.šaltiniai.info

Pilypas Ruigys, iš *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimo* (1747 m.):

Mūsų kalba nestokoja sinonimų, mažybinių žodžių, dalyvių, kaitomųjų galūnių ir poetiškų vardu skirtingiems dalykams skirtingai pavadinti. [...] Arklys reiškia paprastą arklį, Kuinas – nustekentą, o Žirgas – puikų arklį. Neketinu pateikti daugelio pavyzdžių, bet visai jų neduoti būtų per kuklu. Kai vokiečiai, kalbėdami apie vyrą, arklį, sermėgą, žirnius, vartoja vieną tą patį žodį grau, lietuviai išskiria tai tam tikrais žodžiais: Vyras žilas, Arklys širmas, Sermėga pilka, Žirniai raini arba būri. [...] Waschen [vok. prausti] – apie rankas sakoma mazgoju, apie veidą – prausiu, apie drabužius – skalbiu. [...]

Čia daug kam bus apmaudu skaityti, kad tą neišpuoselėtą, paniekintą kalbą norima laikyti dailia. Betgi dailumą ji paveldėjo iš graikų. [...] Prieš penkiasdešimt metų buvo Didžiojoje Lietuvoje daug bajorų, kurie kalbėjo tiktai lietuviškai, ir kilmingos moterys Kaune, vien lietuviškai šnekėdamos, itin mandagiai pagerbdavo viena kitą žodžiais, kurie pas mus nevaizdujami, pavyzdžiui, Tamista, tavo mylista. Lietuvių kalbos grožį geriausiai liudija paprastų mergaičių sukurtos visokiausioms progoms Dainos, arba odės.

Immanuelis Kantas, iš *Draugo prieraišo Kristijono Gotlybo Milkaus žodynui* (1800 m.):

... lietuvis tikrai nusipelno, idant būtų išlaikytas jo charakterio savitumas, o kadangi kalba yra svarbiausia charakterio formavimo ir išlaikymo priemonė, tai – ir jos grynumas tiek mokykloje, tiek bažnyčioje.

Dionizas Poška, iš įrašų kurtame lietuvių kalbos žodyne (XIX a. pradžia):

*Lietuviai ir žemaičiai, ar galvijai esme?
Argi tėviškos kalbos niekad nebmokėsme?*

*Garbink tėvišką kalbą ir anos kalbrėdą,
Nes prgimto liežuvio nemokėti gėda.*

XIX amžiuje Lietuvoje gyvenęs nežinomas poetas (1878 m.):

*Lietuva tėvyne, kodėl tu suspausta,
Kodėl gi tavo kalbelė uždrausta,
Ir tavo raštai, ir visa senobė
Sielvarte išblyško, motinyt, kaip drobė?
[...]*

XIX amžiuje Prūsų Lietuvoje gyvenęs nežinomas poetas (1897 m.):

Nemuns ir lietuviškoji kalba

*Taip kaip perkūnai nesiliaus,
Kol sviets stovės, pakol jie griaus,
Ir mūs kalba lietuviška,
Kol sviets stovės, ji liks gyva,
Linksma būk, tėviške miela,
Juk nepražus mūsų kalba.*

*Kol Nemuns į marias tekės,
Tol apie jį visad šnekės
Lietuviškai, kaip paprasta,
Ir apie jį bus Lietuva.
Linksma mūs tėviškė miela,
Juk nepražus mūsų kalba.
[...]*

Vincas Kudirka, *Iš mano atsiminimų keletas žodelių*: www.saltiniai.info

Ignas Šeinius, *Pakeičiu kalbą* (knygos *Tėviškės padangėj* VI skyrius; ištrauka skelbiama šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“).

Valstybinė kalba:

Mikalojus Daukša, *Prakalbos į malonųjį skaitytoją* ištrauka apie tai, kuriose srityse turėtų būti vartojama gimtoji kalba: www.saltiniai.info

Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimų (1905 m. lapkričio 22 d.) ištrauka:

Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba visus reikalus vedant. Kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkavimo įrankiu, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus.

Jonas Basanavičius, *Kalba pradedant lietuvių suvažiavimą Vilniuje*, 1905 m. lapkričio 21 d. (ištrauka skelbiama šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“).

Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Steigiamojo Seimo priimtos Kaune 1922 m. rugpjūčio 1 d.:

I. Bendrieji dėsniai.

[...]

6. Valstybės kalba – lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas.

Iš Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajame Suvažiavime priimtos rezoliucijos „Dėl lietuvių kalbos statuso“ (1988 m. spalio 23 d.):

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis yra įsitikinęs, kad lietuvių kalbai būtina gražinti prideramą vietą Respublikos administraciniame, ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime. Viena iš tokių priemonių turi būti lietuvių kalbos pripažinimas Respublikos valstybine kalba suprantant tai kaip nepažeidžiamą piliečių teisę visur ir visada kreiptis į kiekvieną pareigūną ar įstaigą ir gauti iš jų atsakymą lietuvių kalba, kaip principą, kad Respublikos raštvedybos pagrindinė kalba yra lietuvių kalba. Ja Respublikoje turi vykti visi oficialūs renginiai – mitingai, minėjimai ir pan., paliekant teisę kitių tautų žmonėms kalbėti ir sava kalba. [...] Mokykla, apskritai visa švietimo sistema, turi tapti

lietuvių kalbos ugdymo židiniu.

Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos, priimtos Lietuvos piliečių referendume 1992 m. spalio 25 d.:

I skirsnis. Lietuvos valstybė

[...]

14 straipsnis

Valstybinė kalba – lietuvių kalba.

Marcelijus Martinaitis iš knygos *Sugrįžęs iš gyvenimo*, 2013 m.:

Net ir dabar kalbos praradimas reikštų Lietuvos praradimą, jos išstipimą Europoje, juk ir šiandien, rodos, valstybė neskatina kurti savų, unikalių kultūros reiškimosi, kūrybos vaizdinių. Istorijoje išlieka tos šalys, kurios ne tik sočiai valgo, linksmi gyvena, bet ir ką nors iškilais sukuria.

Papildoma informacija mokytojui: Alfonsas Vaišvila, *Lietuvių kalbos konstitucinis statusas ir jo pažeidimai // Gairės*, 2014, Nr.2. (ištrauka priede „Papildomi šaltiniai“); *Apie valstybinės kalbos politiką Latvijoje // Gimtoji kalba*, 2014, Nr. 5, p. 23-26.

Taisyklinga kalba:

Europos Parlamento ir Prezidento rinkimų debatų laidų įrašai:
<http://www.lrt.lt/mediateka/paieska>

Lietuviškų svetimžodžių atitikmenų sąrašas: www.vlkk.lt/lit/100213;
<http://www.vlkk.lt/lit/lt/klaidos/zodyno1>; <http://www.vlkk.lt/lit/lt/klaidos/zodyno2>

Leonas Stepanauskas, *Prancūzai gina savo kalbą // Metai*, 2009, Nr. 3. Prieiga per internetą:
<http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/509-2009-nr-3-kovas/4266-leonas-stepanauskas-prancuzai-gina-savo-kalba.html> ir kt.

Kalba ir asmens, tautinės bendruomenės pasaulio supratimas:

(medžiaga mokytojui - interpretavimui klasėje)

I. Kanto, P. Ruigio ankstesnės citatos;

Vydūnas, iš knygos *Mūsų uždavinys*, 1911 m.:

Kalba turi būti auginama, kad žmogus galėtų ja auklėtis. [...] Kalbos nebūtų be žmonių draugavimo. [...] Vis dėlto ne tik iš žmonių draugavimo kalba auga ir tobulėja. Ji taisyosi su paties žmogaus kilimu [augimu]. [...] Ir lieka mažajai tautai tik vienas kelias. Tiek auginti savyje žmoniškumą, kad tas kuo daugiau atsispindėtų kalboje. Tuomet ta kalba nebus silpnesnė už kitas. Ji bus tinkama žmonių pažangai ir ji nebus tosios įstatymų naikinama, bet paremiama. Todėl, norint prigimtumą kalbą išlaikyti, tėra viena sąlyga, būtent ta, žadinti savyje tikrąjį žmogų, kurs prigimta kalba apsireikštų ir ją pašventintų ir stiprintų.

Antanas Maceina, ištraukos iš studijų *Filosofija ir lietuvių kalba* (1978 m.) ir *Asmuo ir istorija* (1981 m.) (ištraukos priede "Papildomi šaltiniai");

Algis Mickūnas, *Lietuvių kalba ir mitologija // Mickūnas, A. Mokykla, mokytojai, mokiniai*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 207-239;

Evalda Jakaitienė, *Gyvenau... Ir dar noriu*. Vilnius: VU leidykla, 2012, p. 207-209. (ištrauka priede „Papildomi šaltiniai“);

Vytautas Landsbergis, *Kokia ji galėtų būti: Lietuvos projektas*. Vilnius: LRS leidykla, 2012, p. 32-35. (ištrauka priede "Papildomi šaltiniai").

Lietuvių kalbos frazeologizmų, palyginimų, sinonimų žodynai:

Jonas Paulauskas, *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas* (1977, 2003);

Frazeologijos žodynas, red. Jonas Paulauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001;

Janina Lipskienė, *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Klementina Vosylytė, *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

Antanas Lyberis, *Sinonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.

Vardų ir vietovardžių kilmė:

Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas* (1994, 2003, 2005, 2007, 2009);

Lietuvių pavardžių žodynas. Vilnius: Mokslas, 1985, 1989, t. 1-2;

Aleksandras Vanagas, *Lietuvos hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981;

Aleksandras Vanagas, *Lietuvos vandenvardžiai*. Vilnius: Mokslas, 1988;

Aleksandras Vanagas, *Lietuvos miestų vardai* (1996, 2004);

<http://vietovardziai.lki.lt/> – vietovardžių žodynas.

Veiklos pamokų metu ir po jų

- diskusija „Kam reikalinga kalba?“. Pamokoje mokiniai svarsto, kas yra kalba ir kam ji mums reikalinga, kaip mes bendrautume, jei kalbos nebūtų, jei neegzistuotų jokia sutartinė bendravimo priemonė. Kaip bendrauja gyvūnai? Kokius pranašumus žmonėms suteikia kalbos turėjimas?
- iškyla į bityną arba kviestinis bitininko ar biologijos mokytojo pranešimas: mokinių supažindinimas su bičių kalba kaip viena sudėtingiausių komunikacinių sistemų gamtos pasaulyje;
- komandinis žaidimas kalbos unikalumui ir galioms suvokti „Pamėginkime bendrauti be kalbos“: pasiskirstę į dvi ar tris komandas mokiniai stengiasi perduoti vieni kitiems sudėtingą informaciją nekalbinėmis priemonėmis; žinią, kurią viena komanda turi perduoti kitai, sugalvoja ir mokiniams lapelyje užrašo mokytojas - pradedama nuo paprastesnių frazių (pavyzdžiui, „eikime žaisti“ arba „man skauda koją“), toliau turinys vis sudėtingėja (pavyzdžiui, „rytoj bus lietaus“), pagaliau pereinama prie sunkiausiai kūno kalba išreiškiamų dalykų – abstrakcijų (pavyzdžiui, „grožis išgelbės pasaulį“); mokiniams padedama suvokti, kad žmonių turima bendravimo priemonė yra unikali – ji leidžia perteikti daugiau įvairių prasmės niuansų nei bet kurio kito gyvūno „kalba“;
- darbas grupėse „Kaip buvo kurta ir ginta lietuvių kalba?“. grupėse skaitomi ir aptariami skirtingi mokytojo pasiūlyti įvairių amžių ir asmenybių tekstai, jų ištraukėlės apie lietuvių kalbą ir jos gynimą (pavyzdžiui, M. Mažvydo, M. Strijkovskio, M. Daukšos, P. Ruigio, I. Kanto, D. Poškos, V. Kudirkos, I. Šeiniaus), aptarimų išvados pristatomos klasei, apibendrinamos;
- Igno Šeiniaus vaizdelio „Pakeičiu kalbą“ (skelbiamo „Papildomuose šaltiniuose“) analizė ir

interpretacija: kodėl XIX amžiaus pabaigoje lietuviai tėvai norėjo, kad jų vaikas kalbėtų lenkiškai, kas nulemia būsimo rašytojo apsisprendimą kalbėti lietuviškai, kaip tokį jo poelgį vertina kaimynai? Koks likimas būtų ištikęs lietuvių kalbą, jei XIX amžiuje nebūtų buvę žmonių, apsisprendusių ją vartoti, ja rašyti?

- individuali užduotis gabiausiems: portale www.epaveldas.lt savarankiškai arba kartu su tėvais, seneliais, vyresniais broliais ar seserimis, susirasti lietuvišką laikraštį „Aušra“ (arba „Varpas“), susipažinti, kaip jame buvo ginamos lietuvių kalbos teisės, papasakoti apie tai klasės draugams;
- diskusija „Kodėl kalba vadinama *valstybės sargu*?“: kaip susikalbėtume, jei neturėtume valstybinės kalbos? Kaip bendrautume su valstybės įstaigomis ir tarnautojais? Kaip suprastume gatvių pavadinimus? Kokią kalbą vartotų mūsų radijas ir TV? Kaip sutartų Seimo ir Vyriausybės nariai, jei kiekvienas jų vartotų savo gimtąją kalbą ar tarmę (lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių, jidiš, žemaičių ir kt.)? Kokia būtų Lietuvos valstybė be lietuvių kalbos?
- individuali užduotis gabesniems: susipažinti su šiame leidinyje pateiktomis Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimo, Lietuvos Konstitucijų, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio rezoliucijos ištraukomis, papildoma informacija elektroninėje erdvėje ir išsiaiškinti, kaip lietuvių kalba tapo valstybine kalba; savo tyrimą pristatyti klasės draugams;
- viešų kalbų analizė: mokiniai, pasitelkę *lt.lt* mediateką, išklauso, peržiūri politikų, valstybės tarnautojų, kitų viešų asmenų pareiškimų, debatų garso, vaizdo įrašus.; vertina, kurį asmenį lengviau suprasti – tą kurio kalba taisyklingai, ar tą, kuris daro daug klaidų; kuris iš jų atrodo labiau išsilavinęs, geriau susikalba su visuomene?
- vaidmenų žaidimas: vaidinami klasės prezidento ar tarybos rinkimų debatai; mokiniai rengia ir sako viešas kalbas, atsako į „žurnalistų“ klausimus; pasisakymai ir debatai įrašomi arba nufilmuojama; vėliau perklausomi arba peržiūrimi aptariant sėkmingus momentus ir padarytas klaidas; apibendrinama: kaip svarbu yra taisyklingai kalbėti, kad būtum teisingai supastas, kad būtum išmanantis, kultūringas žmogus;
- praktinė užduotis, atliekama kartu su mokytoju: pasitelkus Kalbos komisijos patvirtintą svetimžodžių atitikmenų sąrašą (žr. www.vlkk.lt/lit/100213) pasiaiškinti konkrečių žodžių adaptavimo, pritaikymo lietuvių kalbos sistemos, rašybos reikalavimams principus ir tikslus;
- darbas „tyrėjų“ grupėse: portale www.epaveldas.lt arba *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje. Feodalizmo epocha (1957)* bei leidinyje *Tado Kosciuškos sukilimo (1794) lietuviškieji raštai (1997)* susirasti XVIII amžiaus spausdintus lietuviškus tekstus „Bromą atwertą ing wiecznastj“ ir „Aciszaukimą Rodos naydidziasias naradaus Letuwos“, pamėginti juos skaityti, suprasti, išsirinkti nesuprantamus žodžius; klasėje aptarti: Kaip lietuviškai kalbėtume šiandien, jei lietuvių kalba nebūtų rūpinamasi?
- diskusijų klubas: pasiskirstyti į dvi grupes (po du, tris žmones), kurios iš anksto pasiruoštų argumentuoti ginti priešingas pozicijas: viena mėgintų įtikinti, kad svetimžodžių atitikmenų vartojimo reguliuoti nereikia, kiti – kad toks reguliavimas yra reikalingas; diskusijos pabaigoje auditorija balsuoja, kuri pusė tvirčiau argumentavo savo poziciją, įtikino klausytojus;
- „sociologinis tyrimas“: apklausti namuose savo artimuosius, ar jie žino, iš kur kilusios

šeimos pavardės, kodėl šeimos nariams duoti tokie vardai, ką jie reiškia;

- darbas su žodynu: nupiešti giminės medį su visų giminaičių vardais ir pavardėmis (ne tik artimiausių giminių, bet ir tetų, dėdžių, pusbrolių, pusseserių, senelių, prosenelių), išsiaiškinti visų vardų ir pavardžių etimologiją;
- darbas su žodynu: išsiaiškinti, ką reiškia senieji didžiųjų Lietuvos kunigaikščių vardai, pasvarstyti, kodėl būtent tokie vardai kunigaikščiams buvo duoti;
- iš tėvų, senelių, žodžių ir žinytų, kraštotyrinių, turistinių leidinių, mokykloje, muziejuje sukauptos kraštotyrinės medžiagos susirinkti duomenis apie savo vietovės, krašto vietovardžius, jų reikšmes ir kilmę, kilmę aiškinančius padavimus;
- supažindinti su savo tyrimais pradinių klasių mokinius: surengti jiems pranešimus, pamoką, viktoriną, „protų mūšį“ ir pamėginti paaiškinti artimų vietovardžių, jų vardų ir pavardžių kilmę ir reikšmes;
- viktorina, „protų mūšis“ lietuvių kalbos turtingumui ir galioms pajusti: mokytojas paaiškina, kaip dirbama su frazeologizmu, palyginimų, sinonimų žodynais (palyginimai, frazeologizmai žodynuose yra pateikiami lizdais), mokinių grupės gauna užduotis paaiškinti, ką reiškia konkretūs vaizdingi posakiai, surasti kuo daugiau duotų žodžių sinonimų ir panašiai; apibendrinantis pokalbis „Kaip lietuvių kalbos vaizdingi posakiai, žodžiai išreiškia bendruomenės pasaulio supratimą?“;
- „kalbotyrinė ekspedicija“: pasiskirsčius darbo grupelėmis po du ar tris ir kalbinant senelius, tėvus, kaimynus, užrašyti vaizdingų posakių ir retai vartojamų žodžių; juos pristatyti klasėje;
- išsiaiškinti, kokie žodynai, senos lietuviškos knygos, kalbininkų darbai yra saugomi mokyklos ir vietos bibliotekose, muziejuose; su jais susipažinti;
- išsiaiškinti, kas gyvenamojoje vietovėje tyrinėja kalbą (renka žodžius, tautosaką); susipažinti su kalbos tyrinėtojais, jų darbu;
- suburti klasės kalbos būrelį ar jaunųjų kalbininkų draugiją, aptarti galimus veiklos tikslus ir uždavinius, susikurti taisykles, pradėti veikti;
- sudaryti savo klasės programą lietuvių kalbai puoselėti, apgalvoti jos įgyvendinimo būdus, pasirengti veiklos planą, pasiskirstyti atsakomybėmis ir užduotimis, pradėti jį įgyvendinti.

Tema / svarbios potėmės

Vaikystės patirtys

Santykiai su artimaisiais
Stiprinantys ir skaudūs išgyvenimai
Pirmosios doros pamokos ir atsakomybė
Asmeniniai apsisprendimai ir jų svarba

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kodėl svarbu rūpintis vieniems kitais?
Atjautos svarba.
Tiriamas šaunumas ir rūpestis silpnesniais.

Asmeninio apsisprendimo, pasirinkimo reikšmė.
Vaikystės, jaunystės pasirinkimais kuriame savo gyvenimą.
Ir nuo vaikų sprendimų, poelgių daug kas pasaulyje priklauso.
Vaikų ir senelių ryšys: kuo jis svarbus?

Šaltiniai

Julius Kaupas, *Stirniukas* (skelbiama šio leidinio „Papildomuose šaltiniuose“) arba *Trys karaliai*.
Jonas Biliūnas, *Kliudžiau*.
Ignas Šeinius, *Tėviškės padangėj*: skyriai *Pakeičiu kalbą* (skelbiama „Papildomuose šaltiniuose“),
Sužinau, kad buvo Lietuva.
Vincas Krėvė, *Antanuko rytas*.
Pilietinių galių stiprinimas. Vilnius: Lodvila, 2015 (skyrius *Pilietinis veikimas*).

Veiklos pamokų metu ir po jų

– J. Kaupo *Stirniuko* analizė ir interpretacija atsakant grupėse į klausimus: kokiais laikais, kokiems istoriniams įvykiams vykstant gyvena pasakos veikėjas? kaip jo apsisprendimas paveikia Lietuvos istoriją? kas tokį apsisprendimą lemia? ką ir kodėl aukoja veikėjas? kodėl rašytojas 1943 metais rašo lietuvių vaikams apie asmeninio pasirinkimo svarbą?

– dirbant draugų grupėse surinkti žinias iš elektroninės erdvės apie tikrus vaikų sprendimus, poelgius, kurie paveikė visuomenės gyvenimą, keitė pasaulį (pavyzdžiui, Malala Yousafzai, Louis Braille, Iqbal Masih, Craig Kielburger, Katie Stagliano - pirminės žinios apie juos leidinyje *Pilietinių galių stiprinimas*), šias vaikų istorijas pristatyti ir aptarti klasėje;

– diskusijų klubas: Ar šių dienų Lietuvos vaikų apsisprendimai gali keisti pasaulį?

– remiantis J. Biliūno apsakymu *Kliudžiau* aptarti tariamą šaunumą, netikrą riteriškumą ir skaudžias jo pamokas: kodėl tikras riteriškumas, šaunumas, kilnumas reikalauja rūpintis silpnesniu už save, atjausti kitą, padėti kitiems? *Stirniuko* ir *Kliudžiau* veikėjų poelgių palyginimas;

– I. Šeinius *Tėviškės padangėj* vaizdų analizė ir interpretacija atsakant grupėse į klausimus: kodėl XIX amžiaus pabaigoje lietuvių šeimos vaikui reikia pačiam atrasti gimtąją kalbą ir Lietuvos istoriją? kas lemia veikėjo pasirinkimus? kaip šiais pasirinkimais veikėjas kuria pats save, savo tapatybę? kokiais pasirinkimais, apsisprendimais šiandien save kuriame mes?

– pasikalbėti su savo tėvais, seneliais – sužinoti, kokie jų vaikystės, jaunystės apsisprendimai, pasirinkimai buvo svarbūs jų tolesniam gyvenimui;

– sukurti rašinį tema „Kai mano senelė / senelis buvo dvylikos“: kur ji(s) gyveno, kaip atrodė jo(s) gyvenimo diena, ką veikdavo per atostogas, kokie buvo jo(s) pomėgiai ir svajonės, dėl ko liūdėdavo ir džiaugdavosi, kokius didžiausius nuotykius ar gyvenimo išbandymus paryrė ir kt.

Tema / svarbios potėmės

Kasdienė išmintis

Lietuvių tautosakos sąmojis, perduodamos patirtys
Pasakėčios – išplėtotą patarlių išmintis

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kokį bendruomenės moralinį kodeksą, gyvenimo taisykles iš kartos į kartą perduoda patarlės, priežodžiai, mįslės?

Ką smulkioji tautosaka mums pasako apie protėvių pasaulį: kaip protėviai vertino darbą, draugystę, protą, išmintį, teisybę, tėvynę, mokslą, raštą, knygą?

Kodėl patarlių, priežodžių, pasakėčių išmintis nesensta?

Kodėl lietuvių rašytojai perpasakoja mums senųjų graikų pasakėčias?

Žodžio galia – stiprinti, guosti, kurti ir žeisti, skaudinti, gniuždyti.

Melo žodžiai ir tiesos žodžiai: kada žodžiai kuria ir kada griaua bendruomenę, jos narių pasitikėjimą?

Šaltiniai

Įvairūs lietuvių patarlių, priežodžių, mįslių rinkiniai:

Lietuvių patarlės ir priežodžiai, sudarė Kazys Grigas ir kt. Vilnius: LLTI, t. 1-2, 2000, 2008;

Lietuvių patarlės ir priežodžiai, sudarė Agnė Lešmantaitė. Vilnius: Žaltvykslė: 2007;

Menu menu mįslę, sudarė Vilius Šaulys. Vilnius: Liberus Artis, 2013;

Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių, sudarė Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2010 ir kiti.

Svetainės: www.aruodai.lt; www.patarlės.lt

Ezopas, pasakėčios: *Žmogus ir liūtas*, *Nesutarią žemdirbio vaikai*, *Piemens juokai*, *Vilkas ir ėriukas*, *Keleiviai ir lokys*.

Simonas Stanevičius, *Žmogus ir levas*.

Motiejus Valančius, *Mikė Melagėlis*.

Veikla pamokų metu ir po jų

– grupių tyrimas: skirtingos mokinių grupės nagrinėja skirtingų temų patarles ir priežodžius (apie darbą ir tinginystę, draugystę, namus, protą ir išmintį, mokslą, knygas), išrenka labiausiai patikusias ir prasmingiausias patarles ir priežodžius, išsiaiškina jų reikšmes; pasirinkti tekstai ir jų reikšmės pristatomos klasei; klasė išsirenka tris patarles ir priežodžius, kuriomis klasės bendruomenė norėtų remtis, vadovautis;

– individualūs rašiniai skirtingomis temomis: „Darbas lietuvių patarlėse“, „Draugystė lietuvių patarlėse“, „Mokslas lietuvių patarlėse“ ir kitomis;

– jaunųjų kalbininkų ar literatų būrelio, kraštotyros draugijos narių tyrimas - tautosakinė ekspedicija: patarlių, priežodžių, mįslių, anekdotų rinkimas pagal susidarytas taisykles kalbinant senelius, kaimynus, kaimo ar miestelio gyventojus (išskirtinį dėmesį galima skirti politiniams sovietinių laikų ir šiandienos anekdotams: kokį bendruomenės santykį su valdžia, politine tikrove jie nusako?); ekspedicijos rezultatų apibendrinimas, pristatymas klasės, mokyklos bendruomenei; susikurti būrelio, draugijos ar klasės interneto svetainę, joje paskelbti surinktą medžiagą; svetainę pildyti kitų tyrimų, apklausų medžiaga, mokinių kūryba;

– „protų mūšis“ arba viktorina: perskaičius pamokoje kuo daugiau įvairių mįslių, pasidomėjus jomis šeimoje, knygoje, interneto svetainėje, pasiaiškinus, kokių buitinių realijų pagrindu mįslės yra sukurtos, surengiamos komandų varžybos, kas daugiau mįslių įjims;

– Ezopo pasakėčios *Žmogus ir liūtas* ir S. Stanevičiaus pasakėčios *Žmogus ir levas* analizė ir interpretacija: kodėl žodis gali žeisti skaudžiau už kirvį?

– Ezopo pasakėčios *Piemens juokai* ir M. Valančiaus *Mikės Melagėlio* analizė ir interpretacija: melas griaua bendruomenės pasitikėjimą;

– Ezopo pasakėčios *Keleiviai ir lokys* ir lietuvių patarlės *Draugą nelaimėje pažinsi* aptarimas;

– diskusijų klubas: Kokiais žodžiais mes norėtume auginti klasės draugus ir bendruomenę? (žodžiais kuriame mūsų santykius, bendruomenę: kokiais žodžiais draugą galime paremti, padrąsinti, paskatinti, sustiprinti, o kokiais – įskaudinti, pažeminti, sugniuždyti);

- jaunųjų kalbininkų būrelio tyrimas: kokie žodžiai vartojami interneto portalų anoniminiuose komentaruose – kurie jų stiprina bendruomenės pasitikėjimą, kurie griaua?

- darbas grupėse: klasės bendruomenės žodyno sudarymas – aptariamas ir pristatomas sąrašas žodžių, kurie stiprina mūsų bendruomenę ir turėtų būti dažniau vartojami klasės ir mokyklos gyvenime, taip pat sudaromas sąrašas vengtinių, nevartotinių žodžių; klasės žodynas paskelbiamas klasės interneto svetainėje;

- savo klasės bendruomenės žodyno pristatymas jaunesnių klasių mokiniams, mokyklos bendruomenei.

Tema / svarbios potėmės

Nesenstanti pasakų išmonė

Pasakų paskirtis, jų universali išmintis

Pasakų veikėjai, jų siekiai ir vertybės

Literatūrinė pasaka – tradicinių vertybių perteikėja

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kokios gyvenimo išminties šiandien moko pasakos?

Pasitikėjimo savimi, savo jėgomis, savo protu teigimas: drąsa gyventi ir nepalūžti.

Senų žmonių sukauptos išminties reikšmė.

Kodėl pasakose taip dažnai vaizduojami šeimos nariai, jų santykiai?

Šeimos svarbos, jos narių įsipareigojimų, pagarbos, meilės, ištikimybės, tarpusavio pagalbos teigimas pasakose. Kodėl šeima išlieka svarbi dabarties žmogui?

Kokie veikėjai pasakos pabaigoje yra apdovanojami, o kokie baudžiami? Kodėl?

Kodėl pasakose dažniausiai laimi tie, kurie iš pradžių atrodo esą pasmerkti pralaimėjimui – trečias brolis, bjaurusis ančiukas, našlaitė podukra? Ko mus moko tokios pasakos? Ar jų teigiama išmintis šiandien galioja? O gal pasaulis pasikeitė ir trečias brolis šiandienos pasaulyje nebegali tikėtis gauti pusės karalystės?

Pasakų perduodamos vertybės: gailėstingumas, atjauta, gerumas, darbštumas, nesavanaudiškumas, ištikimybė ir jų reikšmė šiandien.

Meilė, duotas žodis, baimė, išdavystė, ištikimybė literatūrinėje pasakoje *Eglė žalčių karalienė*.

Šaltiniai

Buitinės lietuvių pasakos: *Gudri merga, Gailestingas sūnus, Kvailys karaliaus žentas, Jonas ir jo arklys*;

Stebuklinės pasakos: *Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių, Joniukas aviniukas ir sesytė Elenytė, Devyniabolė ir devyniagalvis*;

Kitos lietuvių liaudies pasakos iš rinkinių: *Lietuviškos pasakos, Gyvasis vanduo, Negirdėtos neregėtos pasakos, Gulbė karaliaus pati, Stebuklingas žodis, J. Basanavičiaus tautosakos biblioteka*;

Pasakos iš svetainių: www.aruodai.lt; www.pasakeles.com; www.lrt/mediateka;

Literatūrinės pasakos: Salomėja Nėris, *Eglė žalčių karalienė*; Aldona Liobytė, *Devyniabolė*; Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių*; Hansas Kristianas Andersen, *Bjaurusis ančiukas*; Šarlis Pero, *Pelenė*; Oskaro Milašiaus pasirinkta lietuvių pasaka.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– aptarimas grupėse: kokios praktinės gyvenimo patirties, išminties, kokių vertingų patarimų esu gavęs iš senelių, senų žmonių? kokių patarimų jų galėčiau, norėčiau paprašyti ateityje? su kuriais

daug patyrusiais savo vietovės, vietos bendruomenės žmonėmis būtų verta išsikalbėti, paklausti patarimų?

– tyrimas: apklausti savo tėvus ir senelius – ar jie vaikystėje mėgo pasakas? ar jiems kas pasakas sekė, skaitė, ar žiūrėjo per TV ekranizuotas pasakas? kokia pasaka, kokios pasakos jų buvo labiausiai pamėgtos? kodėl?; tyrimą pristatyti klasėje; aptarti, ar skiriasi senelių, tėvų ir dabartinių mokinių pamėgtos pasakos;

– tiriamasis praktinis darbas literatūrą ar jaunųjų kalbininkų būrelio, kraštotyros draugijos ar klubo nariams: iš lietuvių liaudies pasakų rinkinių išrinkti 2-5 pasakas, kurios būtų tikrai įdomios pradinėms klasių mokiniams, būtų pamokančios, suteiktų jiems pasitikėjimo savimi ir drąsos; pasirinktas pasakas perskaityti arba suvaidinti pradinėms klasių mokiniams ir jas kartu aptarti; perskaityti šias pasakas per mokyklos radiją; pamėginti įdomiausią pasaką, mokytojui padedant, inscenuoti;

– sudaryti klasės labiausiai pamėgtų pasakų penketuką, dešimtuką; paskelbti jas klasės, būrelio ar mokyklos interneto svetainėje greta kitos kalbinės, tautosakinės medžiagos;

– šeimos nario literatūrinis portretas: sukurti savo brolio, sesers ar kito šeimos nario literatūrinį portretą, kuriame išryškėtų ne tik jo išvaizda, bet ir būdo savybės, pomėgiai; pamėginti atrasti ir įvardinti kuo daugiau teigiamų jo(s) savybių, aprašyti bendras veiklas, bendrus pomėgius, žaidimus; prisiminti ir aprašyti jo(s) gražų, kilnų poelgį, įsimintiną nutikimą, kuris atskleistų jo(s) širdies gerumą, dosnumą, gailingumą ar kitas savybes;

– diskusijų klubas: klasės diskusija tema „Ar trečias brolis šiandien gautų pusę karalystės?“; pamokoje aptarti visus įmanomus *už* ir *prieš*; du savanoriai stoja ginti priešingas pozicijas; auditorija sprendžia, kurio kalbėtojo pozicija buvo grįsta svaresniais argumentais;

– S. Nėries *Eglės žalčių karalienės* arba kitos literatūrinės pasakos analizė ir interpretacija: dėmesys kreipiamas į veikėjų apsisprendimus, įsipareigojimus, baimes, išdavystes, ištikimybę, jų ginamas vertybes, mokinių santykį su šiomis vertybėmis;

– individuali arba grupėms skirta kūrybinė užduotis: kartu su mokytoju aptarus literatūrinės pasakos rašymo principus, pasirinktos liaudies pasakos motyvais sukurti šiuolaikinę literatūrinę pasaką; pavykusius kūrinius pristatyti klasės, mokyklos bendruomenei; pamėginti juos inscenuoti.

Tema / svarbios potėmės

Sakmės ir mitai apie pasaulio ir tėvynės kilmę

Pasaulio sukūrimas lietuvių sakmėse ir Antikos mituose

Pasakojimai apie Lietuvos, jos miestų, vietovių atsiradimą ir įkūrimą

Istorinė atmintis padavimuose ir jų literatūrinėse interpretacijose

Istorinės atminties svarba bendruomenei

Padavimų veikėjai – dievai ir kultūriniai tautos herojai

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kodėl pasakojami, užrašinėjami, spausdinami padavimai ir legendos? Ar šiandien jie tebėra svarbūs? Ar verta juos toliau pasakoti, perduoti savo vaikams ir vaikaičiams?

Kaip padavimai ir mitai aiškina, padeda bendruomenei suprasti pasaulį?
Kaip padavimai ir mitai jungia, telkia bendruomenę: sieja kartų kartas su gimtosiomis vietomis, tėvyne?
Kuo reikšmingi tautos padavimų herojai ir jų darbai?
Kuo svarbūs padavimai apie Lietuvos vardo suteikimą, šalies sostinės Vilniaus įkūrimą, kokias tautai svarbias reikšmes jie perduoda?
Kodėl svarbu pažinti savo gimtinę, tėviškę, tėvynę (gimtąjį miestą, kaimą, kraštą)?
Kokiais būdais galime pažinti savo kraštą, padėti jį pažinti kitiems?
Krašto, jo praeities pažinimas – tėvynės meilės, tautiškumo ir pilietiškumo šaltinis.

Šaltiniai

Lietuvių sakmės apie pasaulio sukūrimą, dievus ir mitines būtybes: *Kaip atsirado žemė, Saulė, Mėnulis ir Žemė, Sužeistas vėjas*, sakmės apie Perkūną ir velnią, Laimą, Giltinę, laumes, raganas.

Graikų mitai apie pasaulio ir dievų atsiradimą, dievus ir pusdievius.

Pasakojimas, kaip Kernius suteikė Lietuvai vardą.

Pasakojimas apie Vilniaus įkūrimą.

Padavimai apie artimiausios gyvenamosios vietovės įkūrimą.

Balys Sruoga, *Giesmė apie Gediminą*; Juozas Tumas-Vaižgantas, *Vilniaus pilies pasaka*.

Padavimų leidiniai: *Vilniaus padavimai*, sudarė P. Vingys [Pranas Žukauskas] (1991, 2013); *Vilniaus legendos*, sudarė Stasys Lipskis, 1998; *Kur milžinai sėdėjo: Šilalės padavimai*, sudarė Vilma Kasnauskienė ir kt. (2011); *Lietuvių liaudies padavimai*, sudarė Norbertas Vėlius (2010); *Pamarių sakmės*, sudarė Dalia Kiseliūnaitė (2010); *Molėtų krašto padavimai ir legendos*, sudarė Auksuolė Nazarovienė ir kt. (2009); *Lietuvių padavimai*, sudarė Agnė lešmantaitė (2006); *Kai milžinai gyveno: Padavimai apie miestus, ežerus, kalnus, akmenis*, sudarė Bronislava Kerbelytė (1969, 1983); *Žemės atmintis: lietuvių liaudies padavimai*, sudarė Bronislava Kerbelytė (1999); Balys Buračas, *Pasakojimai ir padavimai* (1996); *Utenos krašto padavimai*, sudarė Leonora Buičenkienė (1996); *Ežeras ant milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*, sudarė Norbertas Vėlius (1995) ir kiti.

Vykintas Vaitkevičius, Daiva Vaitkevičienė, *Lietuva. 101 legendinė vieta*. Vilnius: Alma littera, 2011.

Juozas Girdzijauskas: *Stenkimės kuo geriau, kuo konkrečiau ir visapusiškiau pažinti savo gimtąjį kraštą, kad mūsų Tėvynės meilė būtų pastovi ir tvirta*. (daugiau apie pastovią tėvynės meilę J. Girdzijausko tekste šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“ ir Lietuvos maironiečių draugijos leidiniuose).

Padavimai svetainėse www.aruodai.lt; www.saltiniai.info; vietos kraštotyros leidiniuose ir vietos muziejuje, mokykloje sukauptoje medžiagoje.

Veikla pamokų metu ir po jų

– padavimo apie Vilniaus įkūrimą ir jį interpretuojančių literatūros kūrinių, Kerniaus padavimo analizė: atrasti ir aptarti simbolinę reikšmę įgijusius vaizdinius, išsiaiškinti padavimų prasmes; kodėl jos mums svarbios? palyginti padavimų perduodamas ir istorikų bei kalbininkų turimas žinias apie Lietuvos vardo kilmę, Vilniaus įkūrimą – kuo jos skiriasi?

– kūrybinė užduotis literatūrą, kalbininkų ar kraštotyryninkų būreliui arba sudarytoms klasės grupėms: remiantis kuo įvairesniais šaltiniais (rašytiniais tekstais ir senelių, tėvų pasakojimais) surinkti kuo daugiau pasakojimų apie artimų vietovių kilmę, apie su šiomis vietovėmis susijusius

istorinius įvykius; juos pristatyti klasei; aptarti, kam pavyko atrasti klasei dar negirdėtų pasakojimų apie menkiau pažįstamas vietas; įdomesnius pasakojimus paskelbti interneto svetainėje, su jais supažindinti pradinių klasių mokinius;

– išplėsti savo klasėje veikiančio jaunųjų kalbininkų, literatų ar kraštotyrininkų draugijos, klubo veiklas pažintinėmis kelionėmis, o gal įsteigti klasėje keliautojų, vaikštinėtojų, turistų ar valkatų broliją: susirinkus tautosakinę, kraštotyrinę, istorinę, informacinę turistinę medžiagą, pasirengti maršrutą ir apeiti svarbiausias apylinkės vietas (piliakalnius, alkus, kapines, bažnyčias, dvarus, parkus, seniausius medžius, pastatus), susipažinti su jų būkle, juos nufotografuoti, nufilmuoti, aprašyti; medžiagą paskelbti interneto svetainėje, klasės stende; ją pristatyti pradinių klasių mokiniams;

– sukurti patrauklų turistinį bukletą apie gimtąjį kaimą, miestelį, miestą, prieš tai pamokoje kartu išsistudijavus tokių leidinių pavyzdžius, išsiaiškinus, kokia informacija ir kaip juose turi būti pateikta; bukletą iliustruoti nuotraukomis arba piešiniais, pateikti jame siūlomų kelionių maršrutų schemas;

– susipažinus su gido darbu, surengti improvizuotą ekskursiją pradinių klasių ar gretimos klasės mokiniams po pažintinas apylinkės vietas (gidai iš anksto pasidalija medžiagą: vienas gali pasakoti apie vietovės istoriją, kitas - apie padavimus arba vietos papročius, trečias apie įžymybes ir pan.);

– išskirti priežiūros reikalingas, tvarkytinas kaimo, miestelio, miesto vietas; sudaryti šių vietų priežiūros, globos programą, aptarti ją su vietos bendruomene, seniūnu, pamėginti įgyvendinti;

– užmegzti ryšį su kitų miestelių, miestų mokyklų keliautojų, turistų, kraštotyrininkų klubais; aptarti galimą bendrą veiklą, pasikviesti į svečius, pasidalinti sukaupta medžiaga;

– sukurti pradinių klasių mokiniams stalo žaidimą, kurio užduotys būtų paremtos gimtojo kaimo, miestelio, miesto, krašto istorijos, gamtos, kultūros žiniomis; išmokyti pradinukus juo žaisti.

Tema / svarbios potėmės

Žmogus tautoje: kalba, literatūra, kultūra

Rašto ir knygos reikšmė

Gimtosios kalbos svarba

Ką skaitė ir kaip mokėsi lietuvių protėviai: M. Mažvydo pirmoji lietuviška knyga – pirmasis eilėraštis, pirmasis lietuvių kalbos vadovėlis

Interaktyvios ir e. knygos

Pirmasis lietuvių literatūros klasikas: mokomės skaityti K. Donelaitį

Kova už lietuvių kalbą ir raštą: knygnešiai ir „vargų mokykla“, A. Baranauskas, M. Valančius

Tautinis atgimimas - asmenybės, kūrusios ir tebekuriančios Lietuvą: J. Basanavičius, V. Kudirka, Vydūnas, Maironis

Žmogaus įsipareigojimas visuomenei, herojiškumas, atkaklumas, pasiaukojimas

Poetinis tėvynės kraštovaizdis: emocinis žmogaus ir tėvų žemės ryšys, tėvynės kraštovaizdžio ženklai ir jų svarba mūsų tapatybei

Lietuvos himnas – tautos gyvenimo gairės

Svarstytinios problemos ir idėjos

Daug tautų išnyko nepalikusios savo knygų, rašto paminklų – kodėl mes šiandien kalbame ir rašome lietuviškai?

Kuo man svarbi buvo, lieka pirmoji perskaityta knyga? Kuo reikšminga pirmoji knyga tautinei bendruomenei? Raštas, knygos jungia ir telkia tautą.

Koks likimas laukia lietuviškų knygų: ar visos jos bus elektroninės?

Ar paseno senoji lietuvių literatūra?

Kuo išskirtinis M. Mažvydo *Katekizmas*? Kodėl M. Mažvydas jį parengė? Kam – kokiam kraštui, kokiems luomams - jis skirtas, ko jis mokė?

Kokiais argumentais ragino vartoti gimtąją kalbą M. Daukša?

Kodėl mums svarbus K. Donelaičio sprendimas rašyti lietuviškai epą apie lietuvių valstiečius? Ko mokė K. Donelaitis lietuvių bendruomenę? Kuo jo pamokos reikšmingos mums, mūsų visuomenei?

Kas yra „viežlybumas“? Kodėl K. Donelaitis ragino lietuvius gyventi „viežlybai“?

Kaip pavyko lietuviams išsaugoti savo kalbą, religiją, papročius ir tapatybę XIX amžiuje – spaudos draudimo ir rusifikavimo laikais? Kokį vaidmenį suvaidino lietuvių literatūra, rašytojai – A. Baranauskas, M. Valančius? Kokį knygnešiai ir daraktorai?

Kokia šiandien būtų lietuvių kalba, literatūra, kultūra, jei lietuviai XIX amžiuje būtų sutikę vartoti „graždanką“, mokytis tik rusiškai, melstis cerkvėse?

Kokių teisių lietuvių tautai ir kalbai siekė tautinio atgimimo veikėjai, kokiais būdais?

Kodėl M. Valančius, J. Basanavičius, V. Kudirka, Maironis vadinami „tautos tėvais“ - šiuolaikinės lietuvių tautos kūrėjais?

Kaip šiuolaikinę tautą kūrė Maironio poezija: kokie jos vaizdiniai, idėjos, vertybės sutelkė lietuvių bendruomenę?

Kodėl mums svarbus poetinis tėvynės vaizdas? Ar būtume kitokie, jei būtume užaugę kalnuose, dykumoje, tundroje ar džunglėse?

Kokiais idealais gyveno, kokius gynė J. Basanavičius, V. Kudirka? Ar jie svarbūs šiandien?

Kaip gyventi Lietuvos piliečius įpareigoja *Tautiška giesmė*? Kodėl šie įpareigojimai išlieka svarbūs?

Kokias lietuvių tautos ir kalbos teises dera ginti šiandien? Kokiais būdais? Ar būtina išsaugoti esamus lietuvių kalbos rašmenis, ar keičiantis gyvenimui, jie turėtų keistis?

Kas ir kaip šiandien saugo ir kuria mūsų tautinę ir pilietinę tapatybę?

Kas ir kaip šiandien saugo ir kuria mūsų tautinę ir pilietinę tapatybę?

Kas ir kaip šiandien saugo ir kuria mūsų tautinę ir pilietinę tapatybę?

Šaltiniai

Martynas Mažvydas, *Katekizmas* (eiliuotos prakalbos ir elementoriaus ištraukos).

Mikalojus Daukša, *Prakalba į malonųjį skaitytoją* (ištrauka).

Kristijonas Donelaitis, *Metai* (ištrauka iš *Pavasario linksmybių*).

Antanas Klementas, *Pastaba dėl išleisto įsakymo, kad niekas nekalbėtų apie politiką* (šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“).

Antanas Baranauskas, *Anykščių šilelis* (ištrauka).

Maironis, *Milžinų kapai, Lietuva brangi*.

Vincas *Kudirka, Tautiška giesmė*.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *O virš tų krantų, virš to mylimo Nemuno* (laiškas broliui).

Jonas Aistis, *Peizažas*.

Juozas Girdzijauskas: *Sensta ir miršta žmonės, bet ne kūriniai, ne literatūra. Kūriniai ir knygos nesensta ir nemiršta – jie lieka tokie, kokie gimė ir buvo sukurti. Paseno ir mirė Donelaitis,*

Baranauskas, bet „Metai“, „Anykščių šilelis“ liko amžinai jauni. Tačiau kūrinių jaunystė neleidžia ir jų kūrėjams pasenti ir numirti. Todėl amžinai jauni yra Mažvydas ir Daukša, Donelaitis ir Baranauskas, Daukantas ir Valančius, Maironis ir Vaižgantas. Taigi su praeitimi mus susieja ne senatvė, o jaunystė – nesiliaujanti kūrybingoji jaunystė. [...] Šiandien Lietuvoje labiausiai pasigendame pilietiškumo – to bruožo, kuris ypač buvo būdingas Maironiui. [...] Jei norime, kad Maironio idealai atgimtų, kad jie taptų veiksmingi mūsų gyvenime, turime pradėti nuo elementarios pradžios. Pirmiausia turime pasijusti esą laisvos dvasios žmonės ir nebijoti pasakyti, ką galvojame ir ko norime. (platesnis J. Girdzijausko tekstas - šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“).

Maironis apie K. Donelaitį: *Jis ne tik buvo lietuvis, kaip Kantas ir kiti, bet gerai ir rašė lietuviškai, rašė dar tuomet, kuomet apie Lietuvos atgimimą tik nedaugelis išrinktųjų nedrąsiai svajojo. Donelaitis mūsų vardą pakėlė aukštai svetimtaučių akyse. [...] Bet dar daugiau sužadino pačiuose lietuviuose savimi pasitikėjimą ir tėvynės meilę. Aš patsai nors anksti pamylėjau Lietuvą, bet šiaip, nedrįsdamas tuo per daug pasirodyti. Bet kuomet Mickevičiaus veikaluose išskaičiau žinėlę, kaip Lietuva turi didį savo poetą, kursai jau apie du šimtu metų puikiai apdainavo Lietuvą, kuomet dar nei Mickevičiaus, nei Šilerio, nei Getės dar nebuvo raštų, tuomet pradėjau didžiutis, kad ir aš lietuvis. Man rodos, kad ne vienas iš mūsų savo praeity atsimenta Donelaičio vardą, kursai prakalbėjo į jo širdį ir jausmus. Tokie mūsų praeities vardai daug nusveria. Drąsiau žmogui kovoti, kuomet jis jaučiasi ne vienas. [...] tai dvasios milžinai, tai žvaigždės, kurios aukštai šviečia ir kelią rodo.*

Vytautas Mačernis, *Maža tauta su dideliu žodynu.*

Konstantinas Sirvydas, *Trijų kalbų žodynas* (pavartymas, pažintis su senais žodžiais, jų reikšmėmis).

Knygnešių pasakojimai ir pasakojimai apie knygnešius:

Petras Ruseckas, *Knygnešys*, t. 1-2, Kaunas, 1926-1928, 1938 ir vėlesni leidimai;

Benjaminas Kaluškevičius, Ona Žemaitytė-Narkevičienė, *Šimtas knygnešių*. Vilnius: Lietuvos knygnešio draugija, 1998.

Apie Lietuvos knygnešio draugiją ir jos veiklą svetainėje www.spaudos.lt

Jono Trukano filmas *Knygnešys*: <https://www.youtube.com/watch?v=G8byTZ60pjQ>

Jurgis Zauerveinas, Lietuviais esame mes gimę.

Vydūnas, Mes – Lietuvos vaikai.

Kaip sukurta lietuvių abėcėlė: Giedrius Subačius, *Apie lietuvių kalbą*, straipsnis svetainėje www.lki.lt

Senosios lietuviškos knygos portale www.epaveldas.lt

Spaudos draudimo laikų lietuviško rašto rusišku raidynu pavyzdžiai:

Абецелe жемайтишкай-летувишка, ишдѣта пар исакима ио милестас виряўсиоя редитоя шяўрес-вакаро шалес (1864) www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=511;

Абецелe летувишкай-русишка www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=59430;

Абецелe летувишкай-русишка www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=71793;

Lotyniškos abėcėlės su savitais diakritikais pavyzdžiai (lenkų, latvių, vokiečių ir kt.):

http://pl.wikipedia.org/wiki/Alfabet_polski#mediaviewer/Plik:Polish-alphabet.png;

http://lv.wikipedia.org/wiki/Latvie%C5%A1u_alfab%C4%93ts;

<http://de.wikipedia.org/wiki/Buchstabiertafel#Vergleichstabelle>

M. K. Čiurlionio paveikslai; Balio Buračo, Algimanto Kunčiaus, Arūno Baltėno, Mariaus Jovaišo ar kitų fotografų Lietuvos kraštovaizdžio nuotraukos.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– viešas aptarimas: Kokios mano perskaitytos knygos man svarbiausios? (kaip ir kodėl pasirenku skaitytinas knygas? kuo jos man svarbios? kokios knygos svarbios mano draugams, kokių knygų skaitymas mus jungia? kokios knygos sieja mus su tėvais ir seneliais – buvo jų skaitomos? ar tarp šių knygų yra lietuvių rašytojų kūrinių? Kokių?);

– tyrimas literatų būrelio nariams: apklausti savo senelius, tėvus, kokie vaikystėje ir jaunystėje skaityti lietuvių rašytojų kūriniai jiems buvo įdomūs, kokie reikšmingi, kokius iki šiol moka atmintinai, kokius ir kodėl siūlytų savo vaikams ir jų draugams skaityti ir mokytis atmintinai šiandien; tyrimą pristatyti klasėje, sudaryti tėvų ir senelių siūlomų skaityti svarbiausių kūrinių trejetuką, penketuką, dešimtuką; juos su mokytoju aptarti;

– M. Mažvydo *Katekizmo* ištraukų analizė ir interpretacija: įsimintini pirmojo lietuviško eilėraščio vaizdiniai; kodėl į lietuvius ir žemaičius kreipiasi pačios knygelės, kodėl juos vadina broliais ir seserimis, ką knygelės nori pasakyti? kodėl jos ragina ne tik skaityti, bet ir permąstyti? kodėl M. Mažvydas savo knygą rašo lietuviškai (prisiminkime jo prakalbą, rašytą giesmynui)? ar galime iš M. Mažvydo elementoriaus išmokti lietuvių kalbos šiandien – atlikime eksperimentą ir sužaiskime XVI amžiaus lietuvių mokyklą;

– individualus darbas arba darbas grupėse: susipažinus su M. Daukšos *Prakalbos į malonųjį skaitytojų* ištrauka ir apsvačius savo argumentus, parašyti tezes klasės draugams: „Kodėl šiandien reikia vartoti lietuvių kalbą“; tezes pristatyti klasei; iš visų grupių tezių išrinkti tris pačius svarbiausius argumentus;

– K. Donelaičio *Metų* ištraukų analizė ir interpretacija: kodėl lietuvių poetas rašo taip, tokia eilėdara, kaip rašė senovės graikai ir romėnai? ar lengva apsispręsti rašyti paniekintos, išnykti pasmerkto tautos kalba, atsistoti greta silpnosios, ginti jo teises? kokiais žodžiais, žodžių junginiais jis kuria gamtos vaizdus? ko ragina lietuvius mokytis iš gamtos, kaip skatina gyventi? ar dar sugebame džiaugtis, grožėtis ir gerėtis gamta, kaip grožėjosi ir gerėjosi K. Donelaitis? kodėl, pasak Maironio, K. Donelaičio kūryba „sužadino lietuviuose savimi pasitikėjimą ir tėvynės meilę“?

– įgyvendinti klasės projektą „Kaip lietuvių tauta išliko XIX amžiuje?\": pasiskirsčius darbo grupėmis ir užduotimis surinkti duomenis apie lietuvių kalbos ir tautos būklę Rusijos carų valdžioje, apie lietuvių pasipriešinimo nutautinimo politikai būdus ir priemones (knygų leidybą Prūsijoje ir JAV, knygnešystę, daraktorystę, aukštojo mokslo siekimą, literatūros kūrimą, laikraščių leidybą), pasipriešinimui vadovavusias asmenybes, ypatingą dėmesį skirti savo krašto istorijai ir asmenybėms; projekto medžiagą paskelbti interneto svetainėje;

– vieši svarstymai: Kodėl Rusijos imperijos senatas XIX amžiaus pradžioje uždraudė imperijos gyventojams kalbėti apie politiką? Kaip tokį draudimą vertino žemaičių bajoras, poetas Antanas Klementas? Kodėl laisviems žmonėms svarbu kalbėti apie politiką?

– tiriamasis darbas: pasiskirsčius darbo grupėmis išsamiau pasidomėti pasirinktomis XIX-XX amžiaus pradžios lietuvių kultūros ir politikos asmenybėmis: M. Valančiumi, knygnešiu Jurgiu Bielinu, J. Basanavičiumi, poetu Andriumi Višteliu, V. Kudirka, Maironiu, J. Biliūnu, M. K. Čiurlioniu, iškiliais to

laikotarpio savo krašto žmonėmis; surinkti medžiagos apie juos aplankus; pristatyti šias asmenybes ir jų veiklą klasėje;

– aptarti, kokias asmenybes ir kodėl norėtumėte paminėti, pagerbti klasėje; surengti pasirinktos asmenybės paminėjimą;

– diskusijų klubas: „Ar paseno senieji lietuvių rašytojai?“ (kaip juos turėtume skaityti, kad suprastume? kokios senųjų rašytojų laikysenos, kokie apsisprendimai ir poelgiai išlieka reikšmingi?);

– nuodugni Maironio eilėraščių analizė ir interpretacija (į pagalbą galima pasitelkti Vandos Zaborskaitės, Brigitos Speičytės interpretacijas);

– surengti klasėje, literatų būrelyje Maironio kūrybos vakarą, kuriame būtų kalbama apie poetą, skaitoma ir dainuojama jo kūryba;

– kartu su kitomis klasėmis surengti Maironio eilėraščių skaitymo konkursą;

– diskusijų klubas: „Kokio tautiškumo ir pilietiškumo mus moko Maironis?“ (galima pasitelkti Lietuvos maironiečių draugijos medžiagą, J. Girdzijausko tekstus);

– pasitelkus interneto portalų duomenis ir mokyklos bibliotekos knygas surengti virtualias ekskursijas: M. Mažvydo ir K. Donelaičio keliais; M. Valančiaus keliu, A. Baranausko keliu, J. Basanavičiaus keliu, A. Vištelio keliu, Maironio keliu, M. K. Čiurlionio keliu;

– atlikti ekspediciją, pažintinę išskylą savo krašto knygnešių, daraktorių, iškilių XIX-XX amžiaus pradžios asmenybių keliais; jos medžiagą paskelbti interneto svetainėje, pristatyti pradinių ar gretimų klasių mokiniams;

– diskusijų klubas: „Kam mums reikalingi ‚taškiukai‘, ‚paukščiukai‘ ir ‚nosinės‘?“ (susipažinus su lietuviško rašto ir raidyno raida, su kitų Europos tautų naudojamais diakritiniais ženklais, svarstyti, ar verta mums šiandien atsisakyti savo rašto ypatybių tik tam, kad būtų paprasčiau rašyti trumpąsias žinutes);

– surengti varžytuves, kas greičiau ir mažiau klysdamas surinks kompiuteriu arba mobiliojo telefono klavišais lietuviško teksto ištrauką (ji neturėtų būti sudėtinga gramatine prasme - didžiausią dėmesį reikėtų teikti diakritinių ženklų rašybai); tokias varžytuves surengti pradinių klasių mokiniams;

– susipažinus su lietuvių literatūros kurtu poetiniu Lietuvos kraštovaizdžiu, su jo vaizdais lietuvių fotografų darbuose, surengti geriausios kraštovaizdžio fotografijos konkursą; pakviesti konkurse dalyvauti kitų klasių ir kitų mokyklų mokinius; darbus skelbti interneto svetainėje;

– sukurti eilėraštį / poetinės prozos miniatiūrą apie gimtąjį kraštovaizdį: menine kalba išsakyti savo emocinį ryšį su aplinka, vengiant poetinių klišių, patetikos, ieškant unikalaus, asmeninio santykio su kraštovaizdžiu;

– V. Kudirkos *Tautiškos giesmės* nuodugni analizė ir interpretacija, atskleidžianti tautiečiams ir

piliečiams skirtą etinę Lietuvos programą, pagrindinių poetinių vaizdinių reikšmes (didvyriu žemė, Lietuvos sūnūs, stiprybės sėmimasis iš praeities, ėjimas takais dorybės, žingsnius lydinti tiesa ir šviesa, darbas Lietuvos naudai ir žmonių gėrybei, širdyse deganti Lietuvos meilė, vardan Lietuvos žydinti vienybė); kuo panašūs V. Kudirkos ir K. Donelaičio priesakai?

7-8 klasės

Tema / svarbios potėmės

Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys

Indoeuropiečių kalbų šeima, baltų kalbos. Bendrabaltiškoji leksika

Prūsų kalba ir jo likimas

Latvių kalba. Pagrindiniai latvių ir lietuvių kalbų fonetikos ir morfologijos panašumai ir skirtumai

Latvių – lietuvių, lietuvių – latvių kalbų žodynas

Seniausi rašytiniai lietuvių kalbos šaltiniai

XIX amžiaus kalba: laikraščių „Aušros“ arba „Varpas“ ištrauka

Kai kurie XVI–XIX amžių ir dabartinės kalbos skirtumai

Lietuvių kalbos žodynas

Dabartinė lietuvių kalbos padėtis

Žodžių istorija (vediniai ir skoliniai, archaizmai ir istorizmai, naujadarai, tarptautiniai žodžiai ir terminai)

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kodėl vienos kalbos išnyko, o kitos ne?

Kas sieja lietuvių kalbą su sanskritu, senąja graikų kalba, lotynų kalba, slavų ir germanų kalbomis?

Koks baltų tautų ir jų kalbų likimas? Kodėl neišgyveno prūsų ir jotvingių tautos?

Baltų tautų ir kalbų istorinė erdvė: kokie kalbos duomenys ją padeda atkurti?

Ką ir iš kokių šaltinių šiandien žinome apie prūsus, jotvingius, kuršius, žiemgalius, sėlius?

Kokių kitų baltų tautų ir genčių žodžių yra išlikę lietuvių kalboje?

Ką apie kitas baltų tautas ir gentis liudija dabartinės Lietuvos vietovardžiai?

Kas sieja dvi išlikusias lietuvių ir latvių tautas, jų kalbas?

Kaip ir kodėl kalba keičiasi?

Kas liudija istorinę lietuvių kalbos kaitą?

Kuo skiriasi XVI, XIX amžiaus ir dabartinė lietuvių kalba: ko kalba neteko, ką įgijo?

Ar kalbos kaita, jos būklė priklauso nuo jų vartojančių žmonių valios, apsisprendimų, pastangų?

Kokia yra dabartinė lietuvių kalbos būklė? Kas ją nulėmė?

Kas ir kaip šiandien rūpinasi lietuvių kalba?

Kokie iššūkiai, kokios problemos kyla dabartinei lietuvių kalbai? Kaip j iššūkius atsakoma? Kaip problemos sprendžiamos?

Kaip mes galime rūpintis savo kalba?

Kodėl svarbu tyrinėti gimtąją kalbą?

Kaip kalba padeda pažinti tautinę bendruomenę, jos istoriją? Kaip ji padeda pažinti save ir kitus?

Kaip kalba padeda asmeniui, bendruomenei išreikšti save pasauliui?
Kaip mano kalba atspindi mano ryšius su bendruomene?
Ką sako apie tautą jos žodynas?
Kaip lietuviški žodžiai paaiškina ir atveria pasaulį? Ką mums kalba apie pasaulį, tautos gyvenimą senosios žodžių reikšmės?
Ką sako apie mane mano žodynas?
Asmeninio ir bendruomenės žodyno skurdumas ir turtingumas.

Šaltiniai

David Crystal, *Kalbos mirtis*. Vilnius: Tyto alba, 2005.
Vytautas Mažiulis, *Pasaulio tautų kalbos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2001.
Algirdas Sabaliauskas, *Mes baltai*. Kaunas: Šviesa, 1986.
Jonas Kabelka, *Baltų filologijos įvadas*. Vilnius: Mokslas, 1982.
Algirdas Sabaliauskas, *Iš kur jie? Pasakojimai apie žodžių kilmę*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1994.
Kazimieras Gaivenis, *Margas žodžių pasaulis*. Vilnius: Mokslas, 1987.
Antanas Maceina, *Daiktas ir žodis*. Vilnius: Aidai, 1998; A. Maceinos darbų ištraukos šio leidinio „Papildomuose šaltiniuose“.
Kazys Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1987 (ir kiti leidimai).
Aleksandras Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė: www.prusistika.flf.vu.lt
Lietuvių kalbos žodyno elektroninis leidimas ir straipsniai apie jį: www.lkz.lt
Lietuvos vietovardžių žodynas: www.vietovardziai.lki.lt
Elektroninė knygų serija moksleiviams „Lietuva“, leidžiama Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto: www.melc.lt/lietuva/tauta
Pokalbis su Zigmu Zinkevičiumi „Lietuvių kalbos archeologija: kuo mūsų kalba yra išskirtinė Europoje?“ svetainėje: www.technologijos.lt
TV laidų ciklas „Didžioji Lietuva. Lietuvių kalbos istorija“ svetainėje: www.lrt.lt/mediateka
Evaldos Jakaitienės, Vytauto Landsbergio tekstų ištraukos šio leidinio priede "Papildomi šaltiniai".

Veiklos pamokų metu ir po jų

- tyrimas: pasidomėti, kiek pasaulyje yra kalbų; kiek mokslininkams žinoma mirusių kalbų; kokios yra mirusios baltų kalbos; kiek žmonių ir kur kalba lyvių kalba, karaimų kalba; kokiam skaičiui kalbų šiuo metu iškilusi išnykimo grėsmė; kokios kalbos buvo mirusios, o vėliau atgaivintos;
- darbas grupėse: surinkti duomenis apie pasirinktą pasaulio kalbą, jos likimą ir reikšmę pasaulio civilizacijai (šumerų, senąją egiptiečių, hetitų, akadų, hebrajų, aramėjų, senąją graikų, lotynų, sanskritą, hindi, kinų, japonų, kitas); pristatyti surinktą medžiagą klasei;
- diskusijų klubas: „Kas lemia kalbos gyvybę?“ (kodėl ir kaip kalbos miršta? kodėl sava kalba liaujamasi didžiutis, pradeda jos gėdytis? kas padeda kalboms išlikti? ar kalbos likimas priklauso nuo jos vartotojų apsisprendimų ir pastangų? kam pasauliui reikalinga kalbų daugybė, įvairovė?);
- tyrimas: išstudijuoti baltų tautų ir genčių istorinį žemėlapi, surinkti duomenis apie pasirinktą baltų tautą, gentį, jos kalbą, jos buvusią teritoriją, paliktą vardyną, kitus kultūros paminklus; pristatyti kalbą klaseje; įdomiai papasakoti apie baltų kalbas pradinių klasių mokiniams; surengti šia tema mokyklos radijo laidą; svarbiausius duomenis paskelbti interneto svetainėje;

– tyrimas grupėms: pasidomėti, kokios baltų tautos, gentys yra gyvenusios mūsų vietovėje, krašte, dabartinėje Lietuvos, Latvijos teritorijoje, kokius savo gyvenimo ženklus paliko; aptarti, kaip savo vietovėje būtų galima pažymėti joje ar jos kaimynystėje gyvenusios baltų tautos, genties atminimą; surengti klasėje tos genties, tautos paminėjimą;

– surengti virtualią ekskursiją po buvusią Prūsiją: „aplankyti“ prūsų genčių žemes, svarbiausias vietas, susipažinti su jų buvusiais vardais; susipažinti su senaisiais prūsų padavimais, istorinėmis asmenybėmis;

– surengti „protų mūšį“, viktoriną: „Ką žinome apie baltų tautas, gentis ir jų kalbas?“;

– diskusijų klubas: „Kaip šiandien turėtų gyventi lietuviai ir latviai, kad jų neištiktų prūsų ir jotvingių likimas?“;

– vieši klasės svarstymai: Kokia Rytų Europa būtų buvusi šiandien, jei prūsų ir jotvingių tautos būtų neišnykusios, bet sukūrusios savo valstybes, išsaugojusios savo kalbas?

– grupių tyrimas: svetainėje www.epaveldas.lt, pasidalinus sritimis, susirasti po vieną XVI, XVIII, XIX amžiaus lietuvišką knygą, „Aušrą“, „Varpą“, išsirinkti iš šių tekstų nebevertojamų, nežinomos reikšmės žodžių, archajiškų žodžių formų, remiantis žodynais pamėginti išsiaiškinti, ką žodžiai ir jų formos reiškia; apklausti savo senelius ir tėvus, ar jiems žinomos išrinktų žodžių reikšmės; tyrimo rezultatus pristatyti klasei; surengti pokalbį: „Kaip šiandien susikalbėtume su XVI, XVIII, XIX amžiaus lietuviu, lietuve?“;

– darbas su didžiuoju *Lietuvių kalbos žodynu* arba jo elektroniniu leidiniu: susirasti žodžių *viešė, viešpats, bičiulis, talka, tausti, sueiga, draugė, sambaras* ir kitų reikšmes, jas aptarti, pasvarstyti, ką šie žodžiai kalba apie lietuvių bendruomenės gyvenimą; susipažinti su K. Sirvydo žodyno leksika: kokiais lietuviškais žodžiais šiame žodyne vadinama *respublika, seimas, filosofija*;

– surengti ekskursiją į „Lituanistikos židinį“:

http://www.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=51 arba unikalią kilnojamąją parodą mokykloje „Paliesk lietuvių kalbą rankomis!“;

– kalbininkų, literatų ar kraštotyrininkų būrelio tiriamoji ekspedicija: susipažinus su žodyno rinkimo taisyklėmis, pakalbinti vyresnio amžiaus kaimo, miestelio, priemiesčio gyventojus apie jų vaikystės gyvenimą (kokius žaidimus žaidė, šventes šventė, darbus dirbo, kaip rengėsi, kaip atrodė jų namai...), pasakojimus įrašyti, užrašyti retesnius žodžius ir žodžių junginius, išsiaiškinti jų reikšmes; sudaryti surinktų žodžių kartoteką, parengti elektroninį žodynelį;

– sukurti kalbinį žaidimą pradinukams, kuris padėtų jiems susipažinti su baltų kalbomis, lietuvių kalba, jos buvusiais ir dabartine leksika;

– diskusijų klubas: į klasės ar kelių klasių diskusiją „Ar saugi lietuvių kalba šiandien?“ pasikviesti redaktorių ar žurnalistą iš vietos laikraščio, interneto svetainės, radijo, TV, už kalbos būklę atsakingą savivaldybės tarnautoją, vietos rašytoją;

– kritiškai aptarti ir naujais uždaviniais, nauju veiklos planu atnaujinti anksčiau klasės (kalbininkų būrelio) susikurtą lietuvių kalbos puoselėjimo programą, tęsti jos įgyvendinimą.

Tema / svarbios potėmės

Jaunas žmogus ieško gyvenimo prasmės

Jaunystės idealai ir siekiai

Draugystė, meilė, pasitikėjimas

Mokyklos bendruomenės vaidmuo

Savo vietos pasaulyje, tarp žmonių ieškojimas

Asmens savivertė ir orumas

Įsipareigojimai ir ištikimybė

Gyvenimo vertė

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kodėl žmogui reikia turėti idealų, aukštų gyvenimo siekių ir jų neišsižadėti, neprarasti?

Kaip mes galime patys save kurti, auginti?

Draugystė mums padeda augti, bręsti.

Kaip puoselėjama draugystė?

Ar padeda mums augti, stiprėti klasės bendruomenė, mokyklos bendruomenė?

Kokios vertybės, idealai, siekiai jungia mus į klasės, mokyklos bendruomenę, ar šioje bendruomenėje esame saugūs ir gerbiami?

Kaip galime savo bendruomenę kurti ir tobulinti – daryti draugiškesnę, saugesnę, kūrybingesnę, pilietiškesnę?

Bendruomenę kuriame įsipareigodami vienas kitam, rūpindamiesi vienas kitu ir bendrais reikalais.

Šaltiniai

Vytauto Mačernio pasirinktas eilėraštis ir laiškų ištraukos.

Kazys Binkis, *Atžalynas*.

Mykolas Kleopas Oginskis, *Priesakai sūnui*.

Meilės Matijošaitytės-Lukšienės, Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos mokinės, *Dienoraščio* įrašas:

1929 rugsėjo 14 d. Dabar skaičiau tą dienoraščio dalį, kur dar mudvi kartu su Giedryte [drauge Giedre Žmuidzinaičiūte] buvome. Iš tikro smagu prisiminti, pasiskaityti. Dar įdomiau bus po kokių dešimties metų skaityti savo kūdikystės laikus. Gal būsiu kažin kur, žinoma, gyvensiu jau nepriklausomai, pati sau duoną pelnysiu. Ar šiaip ar taip labai įdomi ateitis. Aš norėčiau palikti Lietuvai ar net visai žmonijai ką nors kilnaus ir didžio, norėčiau pašalinti neteisybes nuo pasaulio paviršiaus, norėčiau, kad nebūtų vieniems laimė, o antriems vargas ir kančios. O, daug ko norėčiau, oi daug, bet kažin ar pasiseks ką nors padaryti. Ne, turi pasisekti, vis nors mažą dalelytę gera galima padaryti. O, mokykla - plati dirva, man rodos, galima daug daug palyginamai įskiepyti į vaikų širdis meilės, tiesos, padėti jiems išsivaduoti iš nelaisvės. Gyvenime reikia kovoti arba žūsi, arba laimėsi kovą. Aš norėčiau palikti žmonių atmintyje...

Filomatų ir filaretų tekstai (šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“), Adomo Mickevičiaus kalbos, pasakytos filomatų draugijos posėdžiuose: www.saltiniai.info

Apie filomatus ir filaretus:

Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Petro ofsetas, 1997, p. 52-79.

Jonas Riškus, *Adomas Mickevičius ir Lietuva*. Vilnius: Vaga, 1996, p. 33-42.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– K. Binkio *Atžalyno* analizė ir interpretacija, pasitelkus kultūrinius ir istorinius kontekstus; sudaryti prieškario Lietuvos nuotraukų – portretų ir įvairių vaizdų – galeriją, pamėginti šiuos vaizdus perkelti į pjesės pasaulį; kokiais siekais ir idealais gyvena pagrindinis pjesės veikėjas, jo klasės draugai; ar šie siekiai ir idealai artimi mums šiandien?

– darbas grupėse: patyrinėti prieškario Lietuvos vaikų ir jaunimo periodiką (pvz., portale www.epaveldas.lt susirasti leidinį *Skautų vadas*): kokios idėjos ir problemos svarstomos, kokie idealai ginami, kokių autoritetų ieškoma?

– išsamiau susipažinti su pasirinkto/os prieškario Lietuvos jaunuolio, jaunuolės asmenybe, jos gyvenimo siekais (V. Mačernio, M. Matijošaitytės-Lukšienės, M. Alseikaitės-Gimbutienės, kitų); remtis jų laiškais, dienoraščiais, kūryba; pristatyti asmenybę klasėje;

– pasidomėti prieškario Lietuvos kultūra: daile, mada, mokslu, filosofija, ekonomika, teatru, kitomis sritimis; sudaryti dešimties reikšmingiausių pasiekimų, kuriais galime didžiuotis, sąrašą ir pasiruošti jį pristatyti klasėje;

– susipažinti su XIX amžiaus pradžioje Vilniaus universitete veikusiu jaunimo draugijų veikla: kaip filomatai ir filaretai suprato draugystę, kokiais būdais ją puoselėjo, kaip stengėsi ugdyti vieni kitus, rūpintis vienas kito kilnumu, visuomenės ir tėvynės gerove; išrinkti filomatų ir filaretų mintis, idėjas, kurios būtų svarbios dabarties jaunimui, jas aptarti klasėje;

– diskusijų klubas: Kokius savišvietos ir asmeninio tobulėjimo uždavinius galėtų išsikelti klasės bendruomenė, klasėje veikianti draugija?

– aptarti klasės bendruomenę jungiančias vertybes ir bendrus siekius; pasirengti, apsvarstyti ir pasitvirtinti klasės bendruomenės gyvenimo taisykles – klasės statutą.

Tema / svarbios potėmės

Laisvės gynimas

Kovų už laisvę įprasminimas lietuvių karinėse istorinėse dainose, baladėse, romansuose

Asmens didvyriškumo ir patriotizmo išaukštinimas

Sukilėlių, kovų už nepriklausomybę, partizanų, Sąjūdžio idėjos ir idealai poezijoje, dainose, kalbose

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kokie jausmai reiškiami, kokios idėjos išsakomos senosiose, kovas su kryžiuočiais menančiose, lietuvių liaudies karo dainose: koks kunigaikščio santykis su žuvusiais kariais? kodėl broleliai raginami joti į karą, kodėl seselės jauniausiąjį brolelį į karą išrengia? kaip dainose išaukštinamas tėvynės gynimas?

Kokios vertybės, idėjos, idealai ginami sukilimų poezijoje, liaudies dainose, pamoksluose? Kokiais argumentais grindžiama būtinybė ginti savo ir tėvynės laisvę?
Kokį vaidmenį atlieka eilėraštis, daina, pamokslas kovų už laisvę metu?
Kodėl lietuvių liaudis kūrė dainas apie Tada Kosciušką?
Kokia pokario partizanų kovos prasmė?
Kodėl partizanai stengėsi palikti nuotraukas, dienoraščius, atsiminimus?
Kokius idealus gynė Lietuvos partizanai ir jų kūryba?
Kokį vaidmenį Sąjūdžio kovoje už laisvę suvaidino muzika, daina?
Kodėl beginkliai piliečiai 1991-ųjų sausio 13-ąją gynė Lietuvos Parlamentą, televizijos bokštą?
Kodėl bendruomenė meno kūriniais siekia įprasmiti savo laisvės kovas, žuvusių už laisvę atminimą?
Kodėl nepakanka tyliosios atminties? Kokį istorinį pasakojimą kuria žodis, vaizdas ir garsas kartu?
Kas mus sieja su kritusiais už laisvę?
Kodėl asmens, tautos, tėvynės laisvė turi būti ginama?

Šaltiniai

Kovų su kryžiuočiais dainos: *Sudaičio sutartinė; Oi, lekia lekia gulbių pulkelis.*

Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Piliečio pamokslinė kalba* (1794, ištrauka): www.saltiniai.info

Lietuvos Tautos Aukščiausiosios Tarybos Atsišaukimas (1794, ištrauka): www.saltiniai.info

Antanas Klementas, *Žemaitiška dainelė, rašyta revoliucijos laikais* (1794) (šio leidinio priede „Papildomi šaltiniai“).

Lietuvių liaudies dainos apie Tada Kosciušką *Užgied gaidžiai pusiau nakties, Kad Kosciuška jojo.*

Julijus Slovackis, *Lietuvių legiono daina* (1831): www.saltiniai.info

Maršas Lietuvos (1863), iš Andriaus Vištelio rinkinio: www.saltiniai.info

Palinko liepa šalia kelio ir kitos pokario partizanų dainos.

Bernardas Brazdžionis, *Šaukiu aš tautą.*

Partizanų laiškas *Į Lietuvos jaunimą* (1948).

Partizanų maldos, leidinyje *Sietynas*, 1989 m.

Bronius Krivickas, *Apie laisvės kovą ir didvyriškumą* (1952).

Kęstutis Genys, *Pabudome ir kelkimės*, kiti dainomis virtę eilėraščiai.

Henrikas Nagys, *Vilniaus baladė.*

Justinas Marcinkevičius, *Laisvė.*

Marcelijus Martinaitis, ciklas *Sausio vidurnaktis* (pirmas eilėraštis).

Donatas Sauka, *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007. (įžvalgą apie karo dainas).

Partizanų tekstai ir video medžiaga apie partizanus: www.partizanai.org

Partizanų nuotraukos.

Filmai apie partizanus:
Paskutinis (režisierius Algimantas Maceina);

Vienui vieni (režisierius Jonas Vaitkus);

Nematomas frontas (režisieriai Vincas Sruoginis, Jonas Ohman).

Įvairūs partizanų dainų įrašai.

Grupė „Skylė“, albumas *Broliai*.

Vytautas V. Landsbergis elektroninė knyga *Varlė bunkeryje*:

<https://itunes.apple.com/us/book/varle-bunkeryje/id574735408>

Sąjūdžio dainų įrašai.

Vytautas Kavolis, *Lietuvis kaip revoliucinis žmogus // Vytautas Kavolis, Nepriklausomųjų kelias*.

Vilnius: Versus aureus, 2006; elektroninė versija portale: www.tiesos.lt

Veiklos pamokų metu ir po jų

– lietuvių liaudies karo dainų analizė ir interpretacija, pasitelkus D. Saukos įžvalgas: kokiais poetiniais vaizdais, kokiomis metaforomis išsakomos pagrindinės idėjos; M. K. Čiurlionio harmonizuotos dainos *Oi, lekia lekia gulbių pulkelis* išklausymas ir aptarimas;

– kūrybinė užduotis: padedant muzikos mokytojui ar etnografinio ansamblio nariams visai klasei išmokti dainuoti 1-3 senąsias lietuvių karo dainas, 3-5 vėlesnių kovų už laisvę dainas; rasti deramų progų klasės bendruomenės gyvenime, būrelio, draugijos veikloje jas sudainuoti;

– M. P. Karpavičiaus *Piliečio pamokslinės kalbos*, kitų 1794 m. sukilimo tekstų analizė ir interpretacija: kokiais argumentais ir žodžiais piliečiai kviečiami ginti savo ir tėvynės laisvę; kaip suprantama ir aiškinama laisvė ir lygybė; kodėl ši lietuvių ir lenkų kova už laisvę laikoma ypatinga, kodėl teigiama, kad šįkart į kovą eina visa tauta? kodėl Lietuvos sukilėlių vadovybė – Lietuvos Tautos Aukščiausioji Taryba – kreipėsi atsišaukimu į piliečius lietuviškai, kodėl bajoras A. Klementas rašo lietuvišką dainelę valstiečiams?

– pasidomėti pasirinktomis sukilėlių asmenybėmis (Jokūbu Jasinskiu, Mykolu Kleopu Oginskiu, Antanu Mackevičiumi, Kostu Kalinausku, Zigmū Sierakausku, Juliumi Anusevičiumi, Eduardu Jokūbu Daukša, Andriumi Višteliu, kitais) surinkti duomenų apie jų gyvenimus ir kūrybą; pristatyti klasėje;

– pasirinktų pokario partizanų laiškų, publicistikos tekstų, partizanų dainų analizė ir interpretacija: kokiais vaizdiniais, kokia leksika išsakomos pagrindinės vertybės ir idėjos, kokiais argumentais teigiama partizanų kovos prasmė?

– iš senelių, kaimynų surinkti atsiminimų apie Sąjūdžio veiklą vietovėje, krašte, pamėginti išsiaiškinti ir suprasti, iš kur žmonės sėmėsi ryžto, drąsos, kaip įveikė baimę siekdami laisvės ir Lietuvos nepriklausomybės, kodėl beginkliai žmonės važiavo ginti Lietuvos Parlamento, televizijos bokšto; kaip Sąjūdžio žmonės vertino kiti visuomenės nariai? kuo senelių kartai išliko reikšmingi, atmintini Sąjūdžio laikai? ar visus Sąjūdžio siekius, jų manymu, pavyko įgyvendinti?

– kūrybinė užduotis kraštotyrininkų, literatų būrelio nariams: susipažinti su vietovėje gyvenančiais buvusiais rezistentais, disidentais, Sąjūdžio kūrėjais, Parlamento gynėjais; pasidomėti, ar jie yra įrašę savo atsiminimus, jei ne - jų atsiminimus įrašyti, kaupti šių atsiminimų audioteką ar videoteką; įdomiausius paskelbti interneto svetainėje, iššifruotus - mokyklos laikraštyje; su įdomiausiais žmonėmis surengti susitikimus klasėje, mokykloje; pakalbinti juos mokyklos radijo laidoje; parengti su jais interviu, apie juos - žurnalistinius reportažus interneto portalui, mokyklos ar vietos

laikraščiu;

– surengti iškylą, ekspediciją laisvės gynėjų (sukilėlių, 1918-1920 m. savanorių, pokario partizanų) takais; vaizdo medžiagą paskelbti interneto svetainėje, pristatyti jaunesnių klasių mokiniams;

– aplankyti vietos kapines; mokytojams, kraštotyrininkams, vietos žmonėms padedant susirasti jose esančius laisvės gynėjų kapus; pasirūpinti jų priežiūra;

– diskusijų klubas: „Kas mus sieja su sukilėliais ir pokario partizanais? Kokios jų idėjos išlieka mums svarbios?“ (keldamas diskusijai klausimus ar diskusiją apibendrinamas mokytojas gali pasiremti V. Kavolio įžvalgomis);

– kūrybinis darbas grupėse: sukurti atsišaukimą, kalbą ar eilėraštį, kuriuo pagrįstumėte savo tėvams ir bendraamžiams kovos už laisvę būtinybę;

– diskusijų klubas: „Kodėl asmens ir bendruomenės laisvę tenka ginti nuolat?“ (kokios grėsmės kyla mūsų laisvei taikos metu? kokiais būdais galime ir turime ginti savo ir bendruomenės laisvę?).

Tema / svarbios potėmės

Kelionės atveria akiračius

Gyvenimo kelionė

Kelionės – savęs ieškojimas, savęs ir pasaulio pažinimo būdas

Pagarba savo ir kitų tautų tradicijoms

Pasaulio lietuviai

Lietuva pasaulyje

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kodėl žmogaus gyvenimas lyginamas su kelione?

Kodėl svarbu savo gyvenimo kelionėje atsiverti tėvynei ir pasauliui, stengtis pažinti tėvynės ir pasaulio įvairovę?

Platesni akiračiai padeda geriau pažinti save ir savo tautinę, politinę bendruomenę, jos tapatybę.

Kelionės, jose įgytos patirtys mus brandina ir augina.

Kelionės atveria tėvynės istoriją ir dabarties tikrovę.

Kokias Lietuvos vietas smalsiam piliečiui būtina aplankyti?

Kokius kaimyninių šalių, Europos, pasaulio kultūros, istorijos, gamtos paminklus kartą gyvenime verta pamatyti?

Kaip pažįstamos ir suprantamos kitos kultūros ir civilizacijos?

Kas sieja skirtingas pasaulio kultūras ir civilizacijas, kas padeda joms susikalbėti?

Kuo mes galime prisidėti prie tautų ir kultūrų dialogo, jų darnesnio sugyvenimo?

Kaip atvirame pasaulyje neprarasti savo šaknų, savo tradicijos?

Kaip stiprinti pasaulio lietuvių ryšius?

Su kokiomis pasaulio patirtimis būtų svarbu Lietuvos visuomenei, valstybei geriau susipažinti, pasimokyti?

Kuo, kokia kūryba lietuviai gali praturtinti pasaulį?

Šaltiniai

Bernardas Brazdžionis, *Per pasaulį keliauja žmogus*.

Matas Šalčius, *Svečiuose pas keturiasdešimt tautų* (ištraukos).

Antanas Vaičiulaitis, *Nuo Sirakūzų lig Šiaurės elnio*.

Kazys Boruta, *Šiaurės kelionės*.

Jurga Ivanauskaitė, *Kelionių alchemija*.

Jonas Mekas, *Laiškai iš Niekur* (ištraukos).

Unė Babickaitė, *Atsiminimai. Dienoraštis. Laiškai*. Sudarė Linas Broga. Vilnius: Scena, 2001.

Misija: Sibiras. Dalyvių dienoraščiai: www.misijasibiras.lt

Justinas Žilinskas, *Mano Vilnius mano*.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– pasirinktų kelionių pasakojimų, išeivijos asmenybių dienoraščių, laiškų analizė ir interpretacija, sutelkiant dėmesį į jų pasaulyje atrastas įžvalgas, įgytas patirtis, iš pasaulio pamatytą Lietuvą, lietuvius, gimtąją kalbą, kultūrą;

– darbas grupėse: aptarti ir sudaryti Lietuvos piliečiui būtinų aplankyti tėvynės vietų sąrašą; grupių sąrašus apsvarsčius klasėje, sudaryti kelionių po Lietuvą maršrutus;

– surengti pasirinktais maršrutais kelias virtualias keliones po Lietuvą; įdomiausiu maršrutu išsiruoti į tikrą kelionę: pasirengti būti gidais, fotografuoti, filmuoti reikšmingiausias dalykus, rašyti kelionės dienoraštį, reportažą; parengti kelionės dienoraščio, reportažo iliustruotą publikaciją interneto portalui, vietos laikraščiu;

– dirbant grupėse sudaryti svarbiausių su Lietuva, jos istorija, jos asmenybėmis susijusių pasaulio vietų sąrašą;

– sudaryti kelionių maršrutus po žymiausias lankytinas Latvijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos, Graikijos, Italijos, kitų valstybių vietas; surengti įdomiausiais maršrutais virtualias ekskursijas; esant galimybei išsiruoti į tikrą kelionę;

– išsamiau susipažinti ir pristatyti klasei pasirinktą garsų lietuvių keliautoją (Mikalojų Kristupą Radvilą, Andrių Rudaminą, Igną Domeiką, Juozapą Chodzką, Joną Stanislovą Čerskį, Kazį Pakštą, Matą Šalčių, Antaną Pošką, Konstantiną Arį, Olegą Truchaną, Česlovą Kudabą, Paulių Normantą, Vladą Vitkauską ar kurį kitą); su įdomiausiais pristatytais keliautojais supažindinti jaunesnių klasių mokinius;

– surinkti medžiagą apie pasaulio kultūrai, menui, istorijai nusipelnusią Lietuvos asmenybę arba garsų išeivijos lietuvių (Tadą Kosciušką, Adomą Mickevičių, Julijų Slovackį, Oskarą Milašį, Unę Babickaitę, Oną Šimaitę, Žaką Lipšicą, Julijų Greimą, Česlovą Milošą, Mariją Gimbutienę, Juozą Girnių, Antaną Maceiną, Vytautą Kavolį, Jokūbą Bernardą Šerną (Žaką Serną), Jurgį Mačiūną,

Icchoką Merą, Grigorijų Kanovičių, Tadeušą Konvickį, Tomą Venclovą ar kitą); pristatyti pasirinktą asmenybę, jo darbus, idėjas klasei;

– kūrybinė užduotis: aptarti ir sudaryti priemonių planą, kaip būtų galima megzti ir stiprinti ryšius su pasaulio lietuviais (į užsienį išvažiavusiais draugais, užsienyje veikiančiomis lietuviškomis mokyklomis ir jų mokiniais); kaip užmegzti ir palaikyti virtualius ryšius, kaip dalintis svarbia informacija, kartu mokytis, kartu pažinti Lietuvą ir pasaulio kraštus; pristatyti šį planą mokyklos bendruomenei, imtis įgyvendinti.

Tema / svarbios potėmės
Jausmų galia Meilės grožis ir tragizmas Draugystės vertė Asmens jausmų ir bendruomenės papročių konfliktas Gyvenimo aistra ir kova su lemtimi
Svarstytinios problemos ir idėjos
Kaip puoselėti, saugoti tikrus, nuoširdžius žmonių santykius – meilę, draugystę – priešiškoje tikrovėje? Kodėl galią turintys linkę kurstyti visuomenėje neapykantą? Kodėl neapykantos kurstymui dera priešintis? Ar visi bendruomenės papročiai gerbtini? Ar visada bendruomenėje įsigalėjusios tvarkos privalu laikytis? Kada tenka sukilti prieš bendruomenės tvarką ir papročius? Ar meilė, draugystė gali keisti tikrovę, daryti visuomenės gyvenimą žmoniškesnį, kilnesnį? Ar visada galime pasipriešinti likimui? Kodėl net skaudžiausius likimo smūgius dera sutikti garbingai, oriai?
Šaltiniai
Vilhelmas Šekspyras, <i>Romeo ir Džuljeta</i> . Kazys Boruta, <i>Baltaragio malūnas</i> . Leonidas Donskis, <i>Pilietinis ugdymas: bendrojo lavinimo mokyklų 10 klasės vadovėlis</i> . Vilnius: Versus aureus, 2010. (<i>Romeo ir Džuljetos</i> interpretacija). Leonidas Donskis, <i>Galia, vaizduotė ir atmintis: politikos ir literatūros etiudai</i> . Vilnius: Versus aureus, 2011. (<i>Romeo ir Džuljetos</i> interpretacija).
Veiklos pamokų metu ir po jų
– V. Šekspyro <i>Romeo ir Džuljetos</i> išsami analizė ir interpretacija, pasitelkus politinį, istorinį, filosofinį kontekstą, atkreipiant dėmesį į herojų konfliktą su socialine, politine tikrove; – K. Borutos <i>Baltaragio malūno</i> analizė ir interpretacija, siejant kūrinio tekstą su skaudžia asmenine autoriaus patirtimi, XX amžiaus vidurio Europos žmogaus tragiška situacija, išryškinant stoisakas, orias likimo triuškinamų herojų laikysenas; – diskusijų klubas: „Ar mūsų tikrovė palanki nuoširdiems žmonių santykiams, ar verčia juos slėpti?“; – diskusijų klubas: „Kodėl politinei bendruomenei, Respublikai reikia piliečių draugystės ir meilės?“; – kūrybinė užduotis darbo grupėms: pateikti konkrečių pasiūlymų, kaip savo klasės, mokyklos, vietos bendruomenės santykius padaryti nuoširdesnius, draugiškesnius; pasiūlymus ir jų

įgyvendinimo planą pristatyti raštu glaustomis tezėmis ir vieša argumentuota kalba.

Tema / svarbios potėmės

Gyvoji atmintis

Atminties ir istorinio pasakojimo svarba asmens ir bendruomenės savimonei
Bendruomenės vertybės ir idealai
Istorinių pasakojimų herojai, jų apsisprendimai ir laikysenos

Svarstytinios problemos ir idėjos

Šeimą, giminę, bendruomenę, tautą sieja bendra atmintis. Kaip ši atmintis saugoma, kaupiama, perduodama, gaivinama?
Kuo tautinei ar pilietinei bendruomenei svarbus istorinis pasakojimas, istorinė literatūra?
Kokius herojus vaizduoja, kokius jų poelgius išaukština, kokias vertybes, idėjas, idealus gina Lietuvos rašytojų A. Mickevičiaus, S. Daukanto, J. I. Kraševskio, Maironio, V. Krėvės kurtas istorinis pasakojimas?
Kodėl žlugus Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei XIX ir XX amžiaus pradžios rašytojai siekė priminti nelaisvai visuomenei jos garbingą praeitį, kovas už laisvę?
Ar pagrįstas romantikų įsitikinimas, kad istorinę atmintį praradusios tautos negali turėti savarankiškos ateities?
Kaip istorinis pasakojimas padeda bendruomenei kurti savo istoriją?
Kokius gyvenimo orientyrus duoda lietuvių bendruomenei Lietuvos istorija?
Kurie Lietuvos praeities įvykiai mus žavi, žadina mūsų vaizduotę, kurie nuvilia? Kokius praeities įvykius, asmenybes norėtume, turėtume pažinti geriau?
Kaip mes patys galime tyrinėti bendruomenės istoriją, gaivinti, stiprinti jos atmintį?
Kokie praeities vaizdiniai šiandien mus gali jungti į pilietinę, politinę bendruomenę?

Šaltiniai

Simonas Daukantas, *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (ištraukos apie kalbą, apie sueigą, apie narsumą).

Adomas Mickevičius, *Gražina; Konradas Valenrodas*.

Maironis, *Trakų pilis*.

Vincas Krėvė, *Milžinkapis*.

Juozapas Ignotas Kraševskis, *Kunigas*.

Petras Tarasenko, *Pabėgimas*.

Čingizas Aitmatovas, *Ilga kaip šimtmečiai diena* (ištrauka apie mankurtą).

Televizijos filmas *Teturiu tėvynės meilę*. S. Daukanto 200-osioms metinėms (1993):
www.lrt.lt/mediateka/temos/1357/Filmai/page/82

Veiklos pamokų metu ir po jų

– Lietuvos rašytojų romantikų istorinių tekstų analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį į vaizduojamus asmens ir tautinės bendruomenės, asmens ir tėvynės santykius, šių tekstų teigiamas idėjas ir idealus;

– diskusijų klubas: „Kuo A. Mickevičiaus, S. Daukanto kūriniai ir idėjos buvo svarbios XIX amžiaus lietuvių tautiniam atgimimui? Kodėl Maironio dainos dainuotos sovietiniais laikais ir Sąjūdžio metais?“;

– aptarti ir išsiaiškinti: kodėl pirmaisiais pokario metais poetas Vincas Mykolaitis-Putinas išvertė į lietuvių kalbą A. Mickevičiaus *Konradą Valenrodą*?

– darbas grupėse: ką apie Lietuvos praeitį būtinai reikėtų papasakoti Lietuva besidomintiems mūsų bendraamžiams užsienyje? aptarti svarbiausius įvykius, asmenybes ir jų pristatymo tezes; surengti pristatymus klasėje; pasvarstyti, kas liko nutylėta, į kokius užsienio bendraamžių galimus klausimus būtų sunku atsakyti; kokių žinių mums trūksta, kokio istorijos pažinimo stinga, kad galėtume apie Lietuvos praeitį papasakoti daugiau ir įdomiau? susidaryti klasės programą, kokiais praeities įvykiais, asmenybėmis reikia ateityje išsamiau pasidomėti;

– sakininės istorijos tyrimas: surinkti savo senelių, kaimynų prisiminimus apie sovietmetį: kaip tuomet gyventa, kas branginta, ko gyvenime siekta, kuo remtasi, kas ginta, kuo pasitikėta ir tikėta; atsiminimus įrašyti, susisteminti, apibendrinti; įdomiausius, suderinus su pateikėjais, iššifruoti ir paskelbti interneto svetainėje; aptarti, ar artimų žmonių atsiminimai leido naujai pažvelgti į istorinius faktus, kurie jau žinoti iš vadovėlių;

– ilgalaikė kūrybinė užduotis kraštotyros, literatūros ar kalbininkų būrelio nariams ir jų talkininkams – praeities dokumentų rinkimas, kaupimas ir tyrimas; suvokiant, kad asmeninės žmonių patirtys, išsakytos laiškuose, dienoraščiuose, atsiminimuose, nuotraukose, yra svarbios tautos istorijai ir dabarčiai pažinti, organizuoti savo klasėje ar mokykloje senų laiškų, nuotraukų (jų kopijų) ir kitų šeimos dokumentų rinkimą: kartu su mokytoju pasirengti tokių dokumentų pateikimo ir rinkimo instrukciją, sudaryti rinkėjų grupę, raštu ir žodžiu kreiptis į klasės, mokyklos, vietos bendruomenę - pristatyti savo akcijos tikslus ir pakviesti joje dalyvauti, pasistengti surinkti kuo daugiau dokumentų, juos susisteminti, išrūšiuoti, aprašyti; pasirūpinti, kad mokyklos bibliotekoje, muziejuje ar kitoje vietoje jie būtų patikimai saugomi; atlikti surinktos medžiagos tyrimus: panagrinėti senų laiškų stilių, žodyną, patyrinėti, kaip asmeniniuose laiškuose atsispindi praėjusio laiko visuomenės gyvenimo tikrovė; pasirėmus atlikta laiškų ir kitų dokumentų analize, parašyti pasirinkto žmogaus ar pasirinktos šeimos istoriją;

– remiantis istoriniais ir kraštotyros darbais, istorijos šaltiniais, žmonių pasakojimais, sudaryti savo vietovės atminties ženklų žemėlapi: jame pažymėtiems istoriniams objektams parašyti komentarus, kurie priartintų praeities reiškinį prie dabarties žmogaus – sudomintų vietos bendruomenę; sugalvoti, kokiais būdais į svarbiausius šio žemėlapijo objektus atkreipti bendruomenės dėmesį, ir tai padaryti;

– kūrybinė užduotis: tapti savo vietovės „daukantais“ - dirbant individualiai arba grupėse sukurti savo vietovės istorinį pasakojimą ir taip įamžinti vietos bendruomenės praeitį: pasakojimą papildyti iliustracijomis, literatūros kūrinių intarpais, dokumentinių šaltinių ištraukomis; savo pasakojimą paskelbti interneto svetainėje, pristatyti mokyklos ir vietos bendruomenei.

Tema / svarbios potemės

Jaunuoliai ribinėse situacijose

Asmeninės patirties pasakojimai
Žmogui tenkantys istorijos iššūkiai
Moralinės laikysenos ir tvirtumo šaltiniai
Žmoniškumo pamokos prievartos pasaulyje
Dokumentinio pasakojimo vertė
Asmenybę kuriančios patirtys

Svarstytinios problemos ir idėjos

Vaikų ir jaunimo gyvenimus laužiusi XX amžiaus istorija: kaip buvo išverti siaubingiausi sukrėtimai?
Vaikų ir jaunuolių pasirinkimai, apsisprendimai ribinėse situacijose: kas juos lemia?
Kaip skaudžios patirtys, gyvenimo smūgiai brandina asmenybę?
Kas jaunam žmogui padeda nepalūžti, išverti, pakilti, neprarasti tikėjimo gyvenimo prasmingumu, išsaugoti žmoniškumą?
Dėl kokių idealų aukojamasi?

Šaltiniai

Dalia Grinkevičiūtė, *Lietuviai prie Laptevų jūros* (ištraukos).
Joana Ulinauskaitė-Mureikienė, *Likimo išbandymai* (skyrus *Lemtingi gyvenimo posūkiai*).
Sibiro vaikai: Lietuvos vaikų tremtinių atsiminimai.
Judelis Beilis, *Judkė*.
Icchokas Meras, *Geltonas lopas*.
Ana Frank, *Dienoraštis*.
Abraomas Suckeveris, *Žalasis akvariumas*.
Stanislovas Rubinovas, *Miške ir scenoje*.
Mironas Ginkas, *Per spygliuotą vielą*.
Ellen Cassidy, *Mes esame čia. Atsiminimai apie holokaustą Lietuvoje*.
Grigorijus Kanovičius, *Sapnas apie dingusią Jeruzalę*.
Vytautas Valiauga, *Palikti Lietuvoje: pokario vaiko atsiminimai*.
Antanas Škëma, *Saulėtos dienos*.
Raimundas Spalis, *Ant ribos. Rezistencija*.
Rūta Šepetys, *Tarp pilkų debesų*.
Eglė Gudonytė, *Karta nuo Sibiro*.
Juozas Aputis, *Dobilė. 1954 metų naktį*.
Janina Degutytė, *Pilnom siaubo akim...*
Vanda Juknaitė, *Tariamasi iš tamsos*.
Gendrutis Morkūnas, *Iš nuomšiko gyvenimo*.

Veiklos pamokų metu ir po jų

- pasirinktų atsiminimų, dienoraščių tekstų analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį į jaunuolių patirtus išgyvenimus, jų moralinius apsisprendimus ribinėse situacijose, atrastas egzistencijos atramas;
- pažintis su dramatiškos pokario vaikystės vietos žmonėmis; pokalbiai su jais klasėje, atsiminimų užrašymas;
- diskusijų klubas: „Ar šiandien susiduriame su sudėtingomis, dramatiškomis (ribinėmis) situacijomis?“ (kaip susidūrę elgiames, kaip galėtume padėti į tokias situacijas patekusiems draugams, bendraamžiams);
- pilietinis projektas: pasidomėti dramatiško, tragiško likimo bendraamžiais (esančiais greta mūsų, augančiais vaikų namuose, šeimynose, globos įstaigose, ligoninėse); išsiaiškinti, ar galėtume, kaip galėtume juos moraliai palaikyti, jiems padėti; talkinant mokytojui imtis priemonių tai padaryti.

Tema / svarbios potėmės

Juoko prasmė

Ironiškas santykis su savimi ir pasauliu

Ironija, atskleidžianti gyvenimo dramatiškumą ir paradoksalumą, padedanti priešintis absurdui ir apsiginti

Svarstytinios problemos ir idėjos

- Kodėl žmogui svarbu gebėti į save ir pasaulį pažvelgti ironiškai?
- Kada ironija, pašaipa skaudina, kada – drąsina, stiprina, padeda išgyventi sunkumus?
- Kodėl juokas, ironija pasitelkiami kaip ginklas prieš ydingą tikrovės tvarką, prieš galią turinčius?
- Juokas - tinkamas būdas tikrovei keisti?
- Kodėl laisvai piliečių bendruomenei reikia išsaugoti ironišką santykį su savimi ir pasauliu?

Šaltiniai

- Saulius Šaltenis, *Riešutų duona*.
- Juozas Erlickas, eilėraščiai, humoreskos.
- Vincas Kudirka, satyrų ir publicistikos ištraukos.
- Maironis, satyrų ištraukos.

Veiklos pamokų metu ir po jų

- tekstų analizė ir interpretaciją, aiškinanti kaip ironija nuspalvina, sušildo S. Šaltenio kuriamą pasaulį, prieš ką nukreipta J. Erlicko, V. Kudirkos, Maironio ironija;
- iš savo tėvų, senelių, kaimynų surinkti anekdotus; juos išanalizuoti, aptarti, kokį žmonių santykį su sovietine ir dabartine tikrove jie atskleidžia;
- patyrinėti lietuviškas ir užsienio televizijų humoro laidas: iš ko ir kaip juokiamasi? ar lietuviškas juokas skoningas, taiklus, geranoriškas, ar vulgarus, „arkliškas“, piktas?
- diskusijų klubas: Kada būtina griebtis ironijos ir satyros, kada ir iš ko juoktis, šaipytis nedera?
- aptarti savo klasės, mokyklos juoką: ar mokama sveikai pasijuokti iš savęs ir bendro gyvenimo situacijų; papildykite savo klasės, mokyklos interneto portalus, laikraštį, radijo laidas taiklia ironija,

9-10 klasės

Tema / svarbios potemės
Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys Kalbų ir kultūrų įvairovė Kalbos kitimas, globalizacijos procesų poveikis lietuvių kalbai, jos tarmėms ir kitoms kalboms Bendrinės kalbos formavimasis ir dabartinė lietuvių kalbos padėtis Senieji lietuvių kalbos paminklai ir tarmės Pagrindiniai lietuvių kalbos tyrėjų ir ugdytojų darbai, jų reikšmė (Daniellius Kleinas, Konstantinas Sirvydas, Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga, Juozas Balčikonis, Jonas Kazlauskas, Zigmas Zinkevičius)
Svarstytinios problemos ir idėjos
Dabartinis kalbų pasaulis: vyraujančios kalbos, pasaulio tautų bendravimo kalbos, pasaulio civilizacijas ir kultūras atveriančios kalbos – kokias svarbu pažinti, kokias išmokti? Negausių tautų kalbos globaliame pasaulyje – jų ateitis. Kokias kalbos politikas įgyvendina šiandienos valstybės: Prancūzija, Latvija, Estija, Danija, Šveicarija, Kanada, JAV, kitos? Lietuvos kalbinė įvairovė: iš kur ji kilusi, kaip ją puoselėti? Svarbiausieji lietuvių kalbos raidos bruožai: kaip pavyko lietuvių kalbą išsaugoti, sukurti bendrinę kalbą, padaryti valstybės kalba? kokių būta grėsmių ir raidos alternatyvų? koks kalbininkų, rašytojų vaidmuo lietuvių kalbą išsaugant ir kuriant? Koks vaidmuo išsaugant lietuvių kalbą teko Prūsų Lietuvai, koks - Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei? Ką apie lietuvių kalbą sako senieji kalbos paminklai? Kokie jų svarbiausi lietuvių kalbos tyrinėjimams? Lietuvių kalbos tarmės: kas lėmė jų susiformavimą, koks jų likimas? Ar svarbios tarmės dabartinei Lietuvos tapatybei, mūsų asmeninėms tapatybėms? Kokia dabartinė lietuvių kalbos politika, svarbiausi jos uždaviniai? Koks piliečių vaidmuo kalbos politiką kuriant ir įgyvendinant? Kuo svarbūs dabartiniai lietuvių kalbos tyrinėjimai: kas jais užsiima, kas įdomaus atrandama? Kaip rūpinamasi lietuvių kalba išėivijoje?
Šaltiniai
Šios temos nagrinėjimui 5-8 klasėse pasiūlyti šaltiniai. Zigmas Zinkevičius, <i>Lietuvių kalbos istorija: vadovėlis</i> . Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. Zigmas Zinkevičius, <i>Lietuvių kalbos tarmės</i> . Kaunas: Šviesa, 1968. <i>Lietuvių kalbos enciklopedija</i> , sudarė Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008. Kazimieras Būga, <i>Apie lietuvių asmens vardus // Rinktiniai raštai</i> . Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, t. I, p. 201-269. Kazimieras Būga, <i>Vietų vardai – istorijos šaltinis; Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė // Rinktiniai raštai</i> . Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla 1961, t. III, p. 491-517.

Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Vitalija Maciejauskienė, *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas, 1991.

Aleksandras Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.

Aleksandras Vanagas, *Lietuvių miestų vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.

Tekstai apie kalbą, jos tyrinėjimus svetainėse: www.saltiniai.info; www.aruodai.lt; www.lki.lt; www.vlkk.lt

Veiklos pamokų metu ir po jų

– naujais, sudėtingesniais aspektais papildyti ir tęsti 5-8 klasėse pradėtas šiai temai skirtas veiklas;

– lietuvių kalbos raidos tyrinėjimai: išsamiau susipažinti ir parengti pranešimus (individualius arba grupės) apie sudėtingiausius lietuvių kalbos raidos laikotarpius, lietuvių kalbos puoselėtojus (J. Bretkūną, K. Sirvydą, D. Kleiną, K. Jaunių, K. Būgą, J. Jablonskį, J. Balčikonį, J. Kazlauską, Z. Zinkevičių, kitus);

– aptarti klasėje kalbininko Jono Kazlausko tragišką likimą;

– dirbant grupėse surinkti duomenis apie pasirinktą užsienio mokslininką – lietuvių kalbos tyrinėtoją (A. Šleicherį, A. Becenbergerį, E. Frenkelį, J. Otremskį, G. Mikelinį, V. Toporovą, P. U. Dinį ar kitą) ir jo darbus; pristatyti žymiausius mokslininkus klasėje;

– tarmių tyrimai: surinkti duomenis apie vietovėje vartojamą tarmę, jos istoriją ir dabartinę būklę; sudaryti šios tarmės puoselėjimo programą;

– apklausti savo senelius, tėvus, kaimynus, kokiomis tarmėmis jie kalba; užrašyti iš jų įdomesnių tarmių žodžių, išsiaiškinti jų reikšmes; pristatyti klasėje;

– sudaryti žinomų Lietuvos rašytojų kilmės žemėlapi; aptarti pasirinktus iškiliausius žemaičių, aukštaičių, dzūkų, sūduvių kilmės rašytojus; pasvarstyti, ar tarmė, kilmė turi įtakos jų kūrybai; susipažinti su šiuolaikine kūryba žemaičių, aukštaičių tarmėmis;

– dabartinės kalbos tyrimai: įgyvendinti pasirengtus šnekamosios tėvų, senelių, kaimynų kalbos; viešųjų politikų, populiariosios kultūros asmenų kalbos; interneto portalų ir interneto komentarų kalbos tyrimus pasirinktais aspektais (taisyklingumo, vartojamos leksikos ir kitais);

– surinkti duomenis apie Lietuvos gyventojų kalbas, jų kilmę, istoriją, dabartinę būklę; išmokti po keletą svarbiausių šių kalbų žodžių; pristatyti ir aptarti šias kalbas klasėje;

– pasidomėti, kaip Latvijos valstybė rūpinasi lyvių kalba; aptarti ir surašyti pasiūlymus, kaip Lietuvos valstybė galėtų pasirūpinti karaimų kalba;

– diskusijų klubas: „Ar reikia Lietuvos piliečiui mokėti lenkų, rusų kalbas?“;

– susipažinti su Lietuvos valstybės kalbos politika, jos tikslais, uždaviniais, priemonėmis ir šios politikos kritika;

– diskusijų klubas: „Kokia turėtų būti mūsų klasės, mokyklos, vietos bendruomenės, savivaldybės kalbos politika?“;

- pasirengti savo klasės kalbos politikos principus, nuostatas; pagal jas atnaujinti turėtają klasės kalbos puoselėjimo programą;
- debatai: „Ar reikėtų lietuvių kalbos raidyną papildyti lotyniškais raidėmis q, w, x?“ arba „Kaip turėtume rašyti nelietuviškus asmenvardžius?“;
- etimologiniai ir sociologiniai asmenvardžių tyrimai: Lietuvos žmonių asmenvardžiai (vardai ir pavardės) yra įvairios kilmės; tyrinėjami jų kilmę ir reikšmes galime daug sužinoti apie Lietuvos visuomenės praeitį, jos savimonės raidą, patirtas ir dabar patiriamas kitų kultūrų įtakas; sudaryti klasėje tyrėjų grupę ir, pasirengus anketas, atlikti pradinių klasių mokinių bei jų tėvų sociologinę apklausą - išsiaiškinti, ką jie žino apie savo pavardžių bei vardų kilmę ir reikšmes, kodėl tėvai savo vaikams davė būtent tokius vardus; remiantis lietuvių kalbininkų mokslo darbais bei žodynais, parengti apklaustų mokinių vardų ir pavardžių etimologinį žodyną; palyginti parengto žodynelio ir sociologinės apklausos duomenis; palyginimo rezultatus aprašyti, tyrimą apibendrinti ir pateikti jo išvadas klasei; pasvarstyti, ką vaikams duodami vardai sako apie tėvų tautinę, pilietinę savimonę; apie tyrimą populiariai papasakoti pradinių klasių mokiniams, mokyklos radijui; remiantis tyrimo duomenimis parašyti straipsnį vietos laikraščiu;
- svarstymų arba rašinio tema: „Kokiais vardais norėčiau pavadinti savo vaikus?“;
- etimologinis vietovardžių tyrimas: vietovardžiai yra gyvi krašto praeities liudininkai - jie teikia žinių apie anksčiau šioje žemėje gyvenusius žmones, nutikusius įvykius; sudaryti klasės tyrėjų grupę ir pamėginti parengti savo vietovės vardų (miesto, miestelių, gatvių, kaimų, upių, upelių, ežerų, kalnų, lankų, miškų ir kitų vietų) etimologinį žodyną; atkreipti dėmesį į anksčiau vartotus, išnykusius, pakeistus vietų vardus; žodynelio duomenis apibendrinti; darbo išvadas moksliniu pranešimu pristatyti klasei, populiariu pasakojimu - jaunesnių klasių mokiniams, mokyklos radijui, o straipsniu – interneto svetainėje ar vietos laikraštyje.

Tema / svarbios potėmės
<p>Žmogus ir tėvynė</p> <p>Ką reiškia būti lietuviu, Lietuvos žmogumi šiandien?</p> <p>Ar svarbi šiandien tradicinė pasaulio samprata?</p> <p>Kuo grindžiamas asmens ir tautos, asmens ir tėvynės ryšys?</p> <p>Tautinė ir pilietinė asmens tapatybė</p> <p>Koks žmogus – tokia jo tėvynė?</p>
Svarstytinios problemos ir idėjos
<p>Kas sudaro asmens, bendruomenės tapatybę?</p> <p>Kaip tapatybė perduodama, įgyjama, susikuriama?</p> <p>Paveldėtas protėvių palikimas: koks jis? Kaip mums su juo elgtis?</p> <p>Kuo svarbi tautos tradicija šiandien – kaip jaunas žmogus ja gali pasiremti?</p> <p>Kokia/ios yra dabarties lietuvių tapatybė/ės?</p> <p>Protėviai – mano jėga?</p> <p>Sustabarėjusi ir gyva tradicija, „atgyvenusi“ ir „gyva“ lietuvių.</p>

Pagarba, ištikimybė tradicijai ir maištas prieš ją.
Kas sieja žmogų su tėvyne?
Ką mums šiandien reiškia patriotizmas, tautiškumas, pilietiškumas?
Tautiečio, piliečio įsipareigojimai.
Skirtingos kilmės, skirtingų apsisprendimų lietuviai.
Kokiais pasirinkimais, įsipareigojimais, veiksmais savo tapatybę kuriamės?
Kuo skiriasi, kuo sutampa tautinė ir pilietinė lietuvių tapatybė?
Ar tautos gyvybingumas priklauso nuo jos narių brandos?

Šaltiniai

Sigitas Geda, *Giesmė apie pasaulio medį*.
Ričardas Gavelis, *Jauno žmogaus memuarai* (12 laiško ištraukos).
Vydūnas, *Tėvynė ir žmogus* (knygos *Septyni šimtmečiai lietuvių ir vokiečių santykių* skyrius).
Juozas Girnius, *Lietuviškojo charakterio problema* (ištraukos).
Pranas Vaičaitis, *Yra šalis*.
Janina Degutytė, *Mažutė; Aš – Tavo; Gimtoji kalba; Monologas akmeniui*.
Liūnė Sutema, *Nebėra nieko svetimo; Taip gera kalbinti tuos, kurių nebėra...*
Algimantas Mackus, *Netikėjimas; Užsklanda: rečitatyvas ir šauksmas*.
Gintaras Grajauskas, *Lietuviai*.
Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Apie tautos auklėjimą* (ištraukos).
Mykolas Römeris, *Autobiografija* (ištraukos), *Dienoraštis* (ištraukos).
Oskaras Milašius, esė iš rinkinio *Lituanistinė ir politinė publicistika*.
Vanda Zaborskaitė, *Apie tautą; Apie patriotizmą; Apie kalbą* (iš knygos *Gairės*)
Donatas Sauka, *Apie kaltę* (iš knygos *Gairės*)
Viktorija Daujotytė, *Apie tėvynę* (iš knygos *Gairės*)
Vytautas Kavolis, *Gyvasis lietuviškumas* (iš knygos *Nepriklausomųjų kelias*).
Juozas Girdzijauskas, tekstai šio leidinio „Papildomuose šaltiniuose“.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– S. Gedos, R. Gavelio, Vydūno tekstų analizė ir interpretacija, pasitelkiant kitus literatūrinius ir filosofinius kontekstus, atkreipiant dėmesį į skirtingas lietuvių, lietuviybės sampratas, į skirtingus lietuviškos tapatybės nusakymus, tapatybės įtampas;

– vieši svarstymai: 1863 metų lenkiškai parašytame *Lietuvio katekizme* teigta: *Lietuvis yra tas, kas tiki laisve ir laikosi Statuto*. Kaip būtų galima nusakyti lietuvių šiandien: lietuvis yra tas, kas...?

– tyrimas grupėms: susirinkus duomenis pamėginti nusakyti: ką reiškė būti lietuviu XVI amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, XVIII amžiaus Prūsų Lietuvoje, XIX amžiaus Rusijos carų valdomoje Lietuvoje, XX amžiaus tarpukario Respublikoje, sovietinėje Lietuvoje?

– pasidomėti lenkakalbiais, rusakalbiais, angliakalbiais lietuviais, jų tapatybėmis; surinkus duomenis apibūdinti A. Mickevičiaus, M. K. Čiurlionio, O. Milašiaus, M. Römerio, J. Baltrušaičio, Č. Milošo lietuviškas tapatybes – kuo jos ypatingos;

– surinkti savo šeimos pasakojimus apie giminės senolius, jų likimus, laikysenas; sužinoti, kokiais šeimos, giminės žmonėmis šeima didžiuojasi, kodėl; pasakojimus įrašyti, nufilmuoti, papildyti nuotraukų, senų dokumentų, laiškų kopijomis; medžiagą pristatyti klasėje; įdomiausius pasakojimus paskelbti klasės, mokyklos interneto svetainėje; parengti publikacijas vietos žiniasklaidai;

– darbas grupėse: aptarti ir išdėstyti savo poziciją atsakant į klausimą „Kuo svarbūs lietuvių tautos, Lietuvos politinės bendruomenės tapatybei – bendri papročiai ir šventės, istorinė atmintis, kalba, religija, tautosaka, literatūra ir kiti menai, įstatymai, santykis su gamta, mūsų apsisprendimai ir įsipareigojimai?“;

– diskusijų klubas: „Kaip galime kurti savo tautines tapatybes, pilietinę tapatybę?“.

Tema / svarbios potėmės

Dialogas su tradicija: mitas, tautosaka, literatūra

Etninės kultūros savitumas ir svarba šiandien

Tradicinės kultūros pažinimas ir perdavimas

Senosios ir šiuolaikinės kultūros sandūra – praradimai ir atradimai

Mitai aiškina pasaulį

Mito universalumas

Mitai tautosakoje ir kultūroje

Lietuvių kilmės mitų pagrindinės reikšmės ir idėjos

Kilmės mitų svarba bendruomenės tapatybei

Baltų ir lietuvių kilmės pasakojimų sąsajos su Antika

Baltų istorinė vaizduotė, baltų tautų giminystės suvokimas

Ką mums šiandien kalba mitai?

Pasakos gyvybingumas

Pasakos perteikiamos egzistencinės patirtys

Pasakos herojaus, herojės ginamos vertybės

Liaudies dainų pasaulis – tradicinės pasaulėjautos išraiška

Etiniai dainų idealai

Lyrinė lietuvių tradicija literatūroje: jos perduodamos patirtys

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kas yra tradicinė kultūra? Kokią gyvenimo patirtį ir išmintį ji perduoda? Kuo jos patirtis gali būti reikšminga dabarties žmogui?

Kodėl šiandienos žmogui reikia šaknų?

Kodėl dabartiniai visuomeniniai, kultūriniai sambūriai gręžiasi į tradicinę kultūrą? Ko joje ieško?

Kodėl garsūs mokslininkai M. Gimbutienė, A. J. Greimas, N. Vėlius tiek daug dėmesio skyrė lietuvių, baltų mitologijai; ką jiems pavyko išsiaiškinti?

Kuo savita senoji lietuvių, baltų kultūra?

Koks buvo mito vaidmuo senosiose kultūrose, koks – dabarties visuomenėse?

Ar mitai sensta ir miršta?

Ar galime „išsivaduoti iš mitų“?

Kuo mitai svarbūs tautinei ir pilietinei bendruomenei, jos tapatybei?
Kuo ypatingi lietuvių tautos kilmės mitai? Kokias idėjas ir vertybes jie teigia, perduoda iš kartos į kartą?
Kokias egzistencines patirtis mums perteikia pasakos? Kaip jas skaityti?
Kuo pasakų išmintis gali būti reikšminga jaunam žmogui šiandien?
Koks dainos vaidmuo lietuvių kultūroje?
Kokią etinę, tautinę, pilietinę programą mūsų protėviai išsakė dainomis?
Kokių galių liaudies daina teikia asmeniui ir bendruomenei?
Kodėl lietuvių literatūrai tokia svarbi lyrinė liaudies dainų tradicija?
Kokie ryšiai su liaudies daina sieja modernią lietuvių kultūrą?
Kaip ir kodėl poetų tekstai virsta tautos daina?

Šaltiniai

Pokalbiai su senosios baltų kultūros tyrinėtojais:

Iš paskutiniųjų profesorės Marijos Gimbutienės susitikimų (iš knygos Laimos palytėta);

Apie etninę kultūrą. Pokalbis su Norbertu Vėlium (iš knygos Norbertas Vėlius);

Duetas XIV. Pokalbininkas etnologas Gintaras Beresnevičius (iš Tomo Sakalausko knygos Duetai).

Algirdas Julius Greimas, *Mitai ir ideologijos* (tekstas mokytojui).

Lietuvių sakmės (apie dievus ir kitas mitines būtybes).

Pasakojimai apie Sovijų, Vaidevutį (iš Alberto Vijūko-Kojalavičiaus *Lietuvos istorijos* ir Simono Daukanto *Darbų senovės lietuvių ir žemaičių*), apie Palemoną (iš *Lietuvos metraščių - Bychovco kronikos*).

Karen Armstrong, *Trumpa mito istorija*. Vilnius: Alma littera, 2007.

Lietuvių liaudies pasaka *Eglė žalčių karalienė*; lietuvių liaudies stebuklinės pasakos: *Apie baltąjį vilką, Gyvatė pati, Marti iš jaujos, Gulbė karaliaus pati*.

Julius Kaupas, *Pasaka ir realybė* (tekstas mokytojui).

Lietuvių liaudies dainos (3-5 pasirinktos).

Antanas Strazdas, *Strazdas*.

Antanas Vienažindys, *Ilgu ilgu man ant sviesto, Linksminkimos*.

Marcelijus Martinaitis, *Kai sirpsta vyšnios*.

Justinas Marcinkevičius, *Dienoraščiai ir datos* (ištrauka *O, liaudies žodi, sandoros lobyne!*).

Gintaras Beresnevičius, *Dainavimas atsistojus*: www.saltiniai.info

Dainius Razauskas, *Dieviškoji daina*: www.saltiniai.info

Antanas Baranauskas, *Dainu dainelę*.

Maironis, *Oi neverk, matušėle*.

Salomėja Nėris, *Grįšiu, Mūsų dienos kaip šventė*.

Paulius Širvys, *Kai brendu naktimi*.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– atnaujinti, tęsti tautosakos temoms skirtas 5-8 klasių veiklas;

– interviu su M. Gimbutiene, N. Vėlium, G. Beresnevičium analizė ir interpretacija: kuo jų išsakyti požiūriai, mintys įdomūs, aktualūs?

- surengti klasės susitikimą su folklorinio, etnografinio ansamblio, prigimtinės kultūros judėjimo dalyviu, dalyviais; aptarti, kuo jam, jiems svarbi ši veikla; išsiaiškinti, kokiais autoritetais, principais, idėjomis ši veikla remiasi;
- parengti interviu apie tradicinę, etninę kultūrą su vietoje gyvenančiu jos tyrinėtoju ar liaudies kūrybos atlikėju, etnografinio ansamblio vadovu ar dalyviu; paskelbti jį interneto portale, per mokyklos radiją, vietos žiniasklaidoje;
- lietuvių kilmės mitų – Sovijaus, Palemono, Vaidevučio – analizė ir interpretacija: kodėl pasakojimas apie Sovijų susieja baltus su senovės graikais, o jų kultūrinio herojaus laikus - su Senojo Testamento ir Trojos karo laikais? kodėl senovės lietuviai kildinosi iš laisvų Romos Respublikos piliečių? kokį protėvių romėnų pamatytą tėvynės kraštovaizdį kūrė Lietuvos metraščiai? kaip vaizduojamas lietuvių ir prūsų Respublikos kūrimas Vaidevučio mite? kodėl Palemono ir Vaidevučio mitai Lietuvos kultūroje gyvavo šimtmečius? kokios jų reikšmės buvo svarbios tautinei ir politinei bendruomenei? kokių papildomų reikšmių Vaidevučio mitui suteikė S. Daukantas, kodėl?
- pasirinkti įdomiausią lietuvių liaudies sakmę, padavimą, pasaką ir išmokti gyvai papasakoti; grupės pasirinktą pasaką, sakmę šiuolaikiškai inscenizuoti; surengti klasėje sakmių ir pasakų vakarą; surengti sakmėms ir pasakoms skirtą renginį jaunesnių klasių mokiniams; labiausiai pavykusius sakmių ir pasakų skaitymus pakartoti per mokyklos radiją;
- diskusijų klubas: „Ar reikalingi dabarties visuomenei mitai?“;
- kūrybinis darbas: remiantis liaudies sakmių, padavimų, pasakų motyvais sukurti šiuolaikinę literatūrinę pasaką; pavykusius darbus publikuoti interneto portale;
- tyrimas: apklausti senelius ir tėvus, kokių lietuvių liaudies ir kitų dainų jie moka, kokias dainas dainavo jaunystėje, kokias dainuoja šeimos švenčių metu; mokinių surinktus duomenis apibendrinti klasėje – ką jie sako apie dabartinę liaudies dainų būklę; parašyti straipsnį „Senelių ir tėvų dainuojamos dainos“;
- padedant pasikviestam etnografinio ansamblio dalyviui išmokti pasirinktų lietuvių liaudies dainų, dainuojamosios poezijos kūrinį; atrasti progų išmoktas dainas dainuoti klasėje, mokykloje; mokyti dainuoti pradinių klasių mokinius;
- kūrybinis darbas: pamėginti pasirinktas liaudies dainas šiuolaikiškai stilizuoti; pasirinktą liaudies dainą paversti „klasės himnu“ arba dainos motyvais himną susikurti;
- surengti liaudies dainų ir dainuojamosios poezijos vakaronę, į ją pasikviečiant gretimų ir jaunesnių klasių mokinius, tėvus, senelius, vietos etnografinio ansamblio narius.

Tema / svarbios potėmės

Tapatybės raiška literatūroje

Asmens ir bendruomenės tapatybės atramos

Asmuo bendruomenėje: pareigos, apsisprendimai, įsipareigojimai, konfliktai

Moters vaidmens aktualizavimas

Savivertės gynimas ir priešinimasis aplinkos brutalumui

Tautinės bendruomenės tapatybės ir orumo gynimas

Tradicinis etosas – vertybės, papročiai, principai

Tradicijos ir modernumo sandūra

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kuo klasikiniai literatūros kūriniai reikšmingi bendruomenei ir jos tapatybei?

Kokias atramas asmens ir tautos tapatybei klasikinė literatūra teikia?

Kuo saviti ir šiuolaikiški lietuvių literatūros klasikai: K. Donelaitis, Žemaitė, V. Kėvė, R. Granauskas?

Kaip juos skaityti? Kuo jų kūriniai gali būti svarbūs šiandienos jaunimui?

Kokius žmones ir kokią bendruomenę vaizduoja klasikai? Koks pačių rašytojų santykis su vaizduojama bendruomene?

Kokius principus, įsitikinimus, vertybes gina kūrinių veikėjai? Ką savo bendruomenėje jie nori išsaugoti, ką pakeisti?

Asmens orumas, tautinė savigarba: kaip atsiskleidžia, kaip ginami?

K. Donelaičio etinės ir tautinės programos aktualumas.

Žemaitės modernumas: jos idėjos ir tarptautinis judėjimas už moterų teises.

XX amžiaus rezistencijos patirčių svarba lietuvių tapatybei: kokias vertybes teigia L. Baliukevičius-Dzūkas?

Tragiški tautinės bendruomenės išgyvenimai ir jų poveikis šiandienos lietuvių tapatybei: ką liudija R. Granauskas?

Bendruomenės likimas priklauso nuo jos narių apsisprendimų, įsipareigojimų, laikysenų, poelgių.

Šaltiniai

Kristijonas Donelaitis, *Metai* (ištraukos).

Žemaitė, *Marti*.

Vincas Krėvė, *Skerdžius*.

Ieva Simonaitytė, *Aukštųjų Šimonių likimas*.

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraštis* (ištraukos).

Romualdas Granauskas, *Kai šlama qžuolai* arba *Liūdnosios upės*.

Vydūnas, *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis* (ištraukos).

Veiklos pamokų metu ir po jų

– klasikų tekstų analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį į vaizduojamus asmens ir bendruomenės santykius, vertybines asmens ir bendruomenės atramas;

– grupių darbas: atkurti K. Donelaičio lietuvių bendruomenei siūlytą gyvenimo programą; aptarti, kuo ji būtų svarbi dabartinei visuomenei;

– diskusijų klubas: „Kaip *viežlybai* gyventi šiandien?“, „Ko verta mokytis iš gamtos?“;

– debatai: „Ar svarbu išsaugoti pagarbų žmogaus ryšį su gamta?“;

– individualūs tyrimai: surinkti duomenis apie savo šeimos, savo giminės likimą ir pamėginti jį apibūdinti, išskirti svarbiausius šeimos, giminės istorijos įvykius, ryškiausias asmenybes; aptarti, kaip šeimos, giminės likimas susijęs su Lietuvos likimu; parašyti savo šeimos, giminės istorinę apybraižą;

– klasės tyrimai: surinkus duomenis apie vietos bendruomenę, mokyklos bendruomenę, jos istorines ir dabarties asmenybes, svarbiausius kartu išgyventus įvykius, sukurti istorinį pasakojimą, istorinę apybraižą apie vietos ar mokyklos bendruomenę; pasakojimą papildyti nuotraukomis, dokumentais, vaizdo ir garso įrašais; sukurtą pasakojimą viešai pristatyti, publikuoti;

– individuali arba grupėms skirta kūrybinė užduotis: išskirti dešimt, mokinių manymu, pačių svarbiausių lietuvių tautos arba Lietuvos politinės bendruomenės istorijos faktų, reiškinių; juos išdėstyti laiko juostoje; kiekvieną išskirtą istorijos faktą, reiškinį susieti su istorinėmis asmenybėmis, jų idėjomis ir gintomis vertybėmis; laiko juostą vizualizuoti; parengti jos pristatymo skaidres; pristatyti klasei;

– aptarimas grupėse, vieši svarstymai klasėje: „Netoleruoti, gėdingi vietos (mokyklos, Lietuvos) bendruomenės papročiai ir elgsenos: kaip joms pasipriešinti, kaip jas keisti?“;

– diskusijų klubas: „Kas žeidžia mano orumą ir tautinę, pilietinę savigarbą? Kaip dera orumą ir garbę ginti?“.

Tema / svarbios potėmės

Antika ir jos ženklai literatūroje

Antikos mitai

Mitų reikšmė Antikos ir dabarties žmogaus gyvenimui

Graikų mitinio pasaulio modelis

Mitų herojai ir jų žygių prasmė

Skirtas likimas ir sąmoningas pasirinkimas

Mito interpretacija

Herojinis epas

Epas – tautinę bendruomenę vaizduojantis, ugdantis ir telkiantis pasakojimas

Epo herojus ir jo kovos prasmė

Garbės ir šlovės samprata

Laisvo žmogaus laikysenos

Viešo žodžio svarba ir galia

Laisvės vertė

Išminties meilė ir jos svarba žmogaus tobulėjimui

Savarankiškas, kritiškas žmogus ir jo įsipareigojimai bendruomenei

Bičiulystės ir bendruomeniškumo reikšmė

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kuo mums šiandien svarbus Antikos kultūrinis ir politinis palikimas?

Kokias universalias reikšmes ir idėjas perduoda senovės graikų mitai?

Prometėjo maištas: kodėl yra kilnu sukilti prieš neteislingą tvarką, neteislingus įstatymus?

Kokios yra žmogaus galios priešintis likimui?

Kaip herojinis epas išreiškia tautinę bendruomenę, jos idealus, kaip bendruomenę ugdo?

Kodėl Homero, Vergilijaus epai daug šimtmečių buvo skaitomi ir nagrinėjami mokyklose; ko jaunimas iš jų buvo mokomas?

Epas - tautinės bendruomenės kalbos, mąstymo, vaizduotės, dorinių nuostatų lobynas.

Kokias vertybes ir idealus gina epo herojai, kaip jie supranta garbę, šlovę, kilnumą?

Priešas gali būti kilnus ir garbingas.

Kokie yra antikinių tragedijų herojai: dėl ko jie grumiasi?

Antikos herojai Prometėjas, Sizifas, Narcizas, Achilas, Hektoras, Odisėjas, Penelopė, Enėjas,

Antigonė ir kiti Europos kultūroje tapo ženklais – kokios šių ženklų reikšmės?

Ką mums patiems reiškia Antikos herojai ir jų poelgiai – ar garbė ir garbingas elgesys svarbūs dabarties visuomenei?

Kodėl lietuviai neturi išlikusio nacionalinio herojinio epo? Kas lietuviams atstojo nacionalinį epą - kokie kūriniai telkė ir telkia juos į bendruomenę?

Kokias laisvos piliečių bendruomenės, laisvo miesto savybes iškelia savo kalboje Periklis; kaip kuriama ir saugoma laisva bendruomenė; kodėl aukotis už laisvą miestą yra prasminga ir garbinga?

Kodėl laisvos bendruomenės negali būti be viešo žodžio, viešos erdvės, viešų kalbų?

Kodėl pilietis turi būti iškalbingas? Kaip naudotis kalbos galia bendruomenės labui?

Kuo Lietuvos bendruomenei svarbios, kokias vertybes ir idėjas gynė 1794 metais sakytos M. P.

Karpavičiaus kalbos, XIX amžiaus pradžios filomatų kalbos, sovietiniame teisme sakytos sesers N.

Sadūnaitės kalbos, Sąjūdžio ir pirmaisiais nepriklausomybės metais perskaitytos S. Gedos, Just.

Marcinkevičiaus, V. Landsbergio kalbos; kuo jos susijusios; kas jas jungia su Antikos piliečių kalbomis?

Ko ir kaip mokė Atėnų piliečius Sokratas? Kuo svarbios Sokrato pamokos šiuolaikinei visuomenei?

Šaltiniai

Graikų mitai: *Prometėjas, Sizifas, Narcizas, Orfėjas ir Euridikė, Ikaras ir Dedalas.*

Ovidijus, *Metamorfozės.*

Vincas Mykolaitis-Putinas, *Prometėjas.*

Henrikas Radauskas, *Afroditė ir Narcizas.*

Judita Vaičiūnaitė, *Orfėjas ir Euridikė; Keturi portretai.*

Homeras, *Iliada* (pasirinktos giesmės); *Odisėja* (pasirinktos giesmės).

Vergilijus, *Eneida* (pasirinktos giesmės).

Kazys Bradūnas, *Odisėjas buvo nekantrus.*

Henrikas Radauskas, *Homero jaunystė, Tėvynės vėjas.*

Periklio kalba laidojant atėniečius iš Tukidido Peloponeso karo (ištraukos).

Sofoklis, *Antigonė.*

Horacijus, *Jaunimui.*

Nijolė Sadūnaitė, *Kalbos teisme* (1975) (ištraukos).

Sigitas Geda, *Žodis Lietuvai: kalba Persitvarkymo Sąjūdžio mitinge Vingio parke* (1988.07.09).

Justinas Marcinkevičius, *Kalba laidojant sausio 13 dieną žuvusiuosius* (1991).

Vytautas Landsbergis, *Kalba Jungtinėse Tautose* (1991.09.17).

Sokrato kalba teisme iš Platono *Sokrato apologijos* (ištraukos).

Ciceronas, *Prieš Marką Antonijų* (XIV filipika, ištraukos); *Apie bičiulybę* (ištraukos).

Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Pamokslas, sakytas minint piliečius, paaukojusius gyvybę už laisvę ir tėvynę* (ištraukos su Periklio ir Cicerono citatomis).

Adomo Mickevičiaus ir kitų filomatų kalbos.

Plutarchas, *Biografijos* (*Periklis, Ciceronas, Julijus Cezaris*).

Markas Aurelijus, *Sau pačiam* (ištraukos).

Lucijus Anėjus Seneka, *Laiškai Lucilijui* (ištraukos).

Alberto Manguel, *Homero Iliada ir Odisėja: knygos biografija*. Vilnius: Tyto alba, 2008.

Algis Mickūnas, *Tragiški mitai ir politinė visuomenė // Algis Mickūnas, Demokratija šiandien*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 349-366.

Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys*. Vilnius: Vaga, 1990, p. 10-59.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– Antikos tekstų analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį herojų ginamas tautinei ir pilietinei bendruomenei svarbias vertybes, idėjas, idealus;

– viešų Lietuvos autorių kalbų analizė ir interpretacija, lyginant jas su Antikos piliečių kalbomis ir literatūros herojų laikysenomis, garsių pasaulio asmenybių kalbomis (pavyzdžiui, M. P. Karpavičiaus, Just. Marcinkevičiaus ir Periklio; N. Sadūnaitės, M. Gandžio ir Sokrato, Antigonės); aptariant šių kalbų reikšmę Lietuvos bendruomenei;

– tyrimas grupėms: surinkti duomenis apie lietuvių pastangas susikurti nacionalinį epą (karinės istorinės dainos ir jų herojai; Jonas Radvanas ir *Radviliada*; Kristijonas Donelaitis ir *Metai*; Juozapas Kraševskis, Andrius Vištelis ir *Vitolio rauda*; Vincas Krėvė ir *Šarūnas*; Balys Sruoga ir jo istorinės dramos; Kazys Boruta ir jo kūriniai tautosakos motyvais; Justinas Marcinkevičius ir *Mindaugas, Mažvydas, Katedra*); aptarti klasėje, kurie šių kūrinių išliko svarbūs Lietuvos bendruomenei, kurie buvo pamiršti – kodėl;

– kūrybinė užduotis grupėms: išrinkti septynis dramatiškus, likimiškus Lietuvos istorijos ar padavimų įvykius ir septynis Lietuvos istorijos ar padavimų herojus, kurie būtų verti nacionalinio herojinio epo; pasirinkimą pagrįsti; pamėginti sukurti epo siužetą;

– darbas grupėms: iš Lietuvos istorijos, vietos bendruomenės istorijos surinkti pavyzdžių, kai nesilaikyti įstatymų, nustatytos tvarkos buvo kilnu ir garbinga (atkreipti dėmesį į sukilėlių, knygnešių, daraktorių, žydų gelbėtojų, pokario partizanų, disidentų poelgius); juos viešai aptarti; atrastus naujus, menkai pažintus pavyzdžius aprašyti straipsniais; straipsnius paskelbti klasės ar mokyklos interneto portale, vietos žiniasklaidoje;

– diskusijų klubas: „Kokie herojai reikalingi šiandien?“, „Ką reiškia būti garbingu žmogumi mūsų bendruomenėje, Lietuvos visuomenėje?“, „Prieš ką garbinga maištauti dabarties pasaulyje?“;

– vieši svarstymai: „Kokiems poelgiams, kokiems viešiemis pasisakymams reikia pilietinės drąsos mūsų mokyklos, vietos bendruomenėje, Lietuvos visuomenėje?“;

– klasės pilietinis projektas: pasirinkti mokyklai, vietos bendruomenei ar Lietuvos visuomenei opia,

bet nutylimą problemą; išsiaiškinti, kodėl stinga pilietinės drąsos šią problemą viešai svarstyti; aptarti klasėje, kokiais būdais būtų galima atkreipti į nepatogią problemą bendruomenės dėmesį ir paskatinti ją spręsti; susidaryti problemos viešinimo programą ir ją įgyvendinti (pavyzdžiui, surengti spaudos konferenciją, radijo laidą, viešus debatus; parašyti peticiją ir surinkti piliečių parašus; parengti interviu su problema galinčiais spręsti žmonėmis; parašyti straipsnių į spaudą, laiškų politikams, valstybės ir savivaldybės tarnautojams);

– darbas grupėse: apžvelgus bendruomenės, Lietuvos visuomenės viešąjį gyvenimą, pateikti teisingų, garbingų, kilnių pavyzdžių; aptarti, kaip šis elgesys bendruomenės narių, žiniasklaidos, interneto portalų komentatorių vertinamas;

– viešas aptarimas arba rašinys: „Kaip suprantame Odisejo žodžius: *Eiti aš vienas galiu, kai mirtinas reikalas verčia?*“;

– parašyti samprotavimą, paaiškinantį mokslininko, tyrinėjusio indų epą *Mahabharata*, mintį: *Tautos sukauptą išmintis, elgsenos modeliai, glūdintys herojiniuose epuose, turi stebuklingų galių pavojaus akivaizdoje atsinaujinti - jie tarsi atgyja, parodydami, kaip dera pasielgti;*

– individualios ir grupėms skirtos užduotys: analizuoti Lietuvos žiniasklaidą pasirinktais aspektais; kritiškai skaityti laikraščius ir interneto portalus, klausytis radijo laidų, žiūrėti TV laidas; analizuojamą ir vertinamą medžiagą aptarti klasėje;

– individualios užduotys: susipažinus su pagrindiniais iškaltos principais, rengti viešas kalbas opiais klasės, mokyklos, vietos bendruomenės klausimais; dalyvauti klasės ir mokyklos debatuose, viešose diskusijose.

Tema / svarbios potėmės

Biblija ir jos tradicija

Biblija kaip literatūros ir kultūros tekstas: jos svarba Europos tapatybei

Senojo ir Naujojo Testamentų vaizdiniai, herojai ir siužetai: jų interpretacija literatūroje

Senojo Testamento gyvenimo išmintis ir etinės nuostatos

Krikščioniškoji meilės samprata

Asmens nelygstama vertė

Žmonių lygybės ir laisvės idėjos

Auka ir aukojimasis

Biblinio pasakojimo savitumas: teksto daugiaprasmiškumas

Sakralumo patyrimas

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kuo svarbi Biblijos išmintis šių dienų žmogui, šiuolaikinei visuomenei?

Kokias naujas idėjas ir vertybes Antikos pasaulyje iškėlė krikščionybė? Kuo jos buvo reikšmingos

Europos visuomenėms ir kultūroms, kuo lieka reikšmingos moderniai pilietinei bendruomenei?

Svarbiausi Biblijos simboliai, simbolinės figūros ir jų reikšmės.

Šaltiniai

Senajo ir Naujojo Testamentų ištraukos:

Pirmasis pasakojimas apie Kūrimą (Pr 1,1–31; 2, 1–4), Kainas ir Abelis (Pr 4, 1–16), Abraomo auka ir bandymas (Pr 22, 1–19), pasakojimas apie Babelio bokštą (Pr 11). Dovydo psalmės: Kūrėjo didybė ir žmogaus orumas Ps 8, Tremtinio malda Ps 42. Kalno pamokslas (Mt 5, 38-48), Palyginimas apie talentus (Mt 25, 14–30), Sūnaus palaidūno palyginimas (Lk 15, 11–32), Himnas meilei (1 Kor 13).

Taip pat: *Ekleziasto, Giesmių giesmės ištraukos; Evangelija pagal Morkų.*

Petras Skarga, Seimo pamokslai (ištraukos).

M. P. Karpavičius, pamokslų ištraukos.

Kristijonas Donelaitis, Metai (Žiemos rūpesčių pabaiga).

Jonas Biliūnas, Lazda.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Psalmė.

Partizanų maldos.

Antanas Miškinis, Psalmės (Pasaulis be Dievo, Rūpintojėlis ir kt.).

Bronius Krivickas, Dovydas prieš Galijotą.

Kazys Bradūnas, Krikšto vanduo Joninių naktį.

Sigitas Geda, Iš Testamento I, Iš Testamento II.

Donaldas Kajokas, Apie palaidūną ir paklydėlį.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– Biblijos ištraukų analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį į universalias, dabarties bendruomenei aktualias teksto reikšmes, aiškinantis pagrindines simbolines figūras ir simbolinius siužetus, Kristaus ir jo mokinių etinio mokymo principus;

– Lietuvos autorių tekstų analizė, atskleidžianti krikščionišką jų turinį, menines Biblijos vaizdinių ir idėjų interpretacijas;

– diskusijų klubas: „Kodėl piliečių bendruomenėje svarbu mylėti ne tik savo artimą, bet ir priešą?“, „Ar pakanka artimo meilės mūsų bendruomenėje?“, „Kodėl svarbu mokėti atleisti?“;

– vieši svarstymai, individualūs rašiniai: „Dėl ko verta šiame pasaulyje aukotis?“;

– svarstymai darbo grupėse: XVIII amžiuje M. P. Karpavičius kvietė Lietuvos jaunimą mokytis tikrojo pilietiškumo iš Jėzaus Kristaus – ar Kristus galėtų būti pilietiškumo pavyzdys dabartiniam jaunimui, kodėl?

– susipažinus su pasirinktais Lietuvos partizanų, tremtinių, disidentų tekstais, aptarti, kodėl į Kristų maldomis kreipėsi, iš jo mokymo stiprybės sėmėsi daug Lietuvos partizanų, tremtinių, disidentų;

– darbas grupėse: Lietuvos, vietos bendruomenės viešojo gyvenimo analizė, ieškant atsakymo į klausimą: Ar svarbios Lietuvos visuomenės gyvenime, Lietuvos politikoje krikščioniškosios vertybės?

– debatai: „Ar Europos Sąjunga turėtų savo dokumentuose pabrėžti krikščioniškas Europos šaknis?“;

– peržiūrėti anksčiau pasirengtą klasės statutą; apsvarstyti, ar dera jį atnaujinti ir papildyti krikščioniškomis nuostatomis.

Tema / svarbios potemės

Viduramžiai ir jų vaizdavimas literatūroje

Viduramžių Lietuva: senojo ir krikščioniškojo pasaulių susidūrimas

Lietuvos ir lietuvių vaizdiniai, laisvės supratimas didikų kunigaikščių laiškuose

Lietuvių tautos ir kalbos samprata

Valdovo vaizdinys laiškuose

Pagarba tautos papročiams, tolerancija kitoms kultūroms

Valdovų Lietuvos interpretacija modernioje literatūroje

Dramos *Mindaugas* sukūrimo aplinkybės: Lietuvos valstybės idėjos iškėlimas okupacijos metais

Valstybės kūrimo keliai: kalaviju ar pasitikėjimu?

Valdovo asmenybės drama: pasirinkimas tarp asmeninės laimės ir valstybės

Praeities tiesa ir melas apie praeitį

Viduramžių pasaulis: herojai ir idealai

Krikščioniškoji žmogaus ir pasaulio samprata

Moters idealas

Poetinės vaizduotės ir pažinimo galios

Riteris ir riteriškumas: kova už gėrį

Riteris pakitusiame pasaulyje: Don Kichoto paveikslo reikšmės

Riterių literatūros vaizdiniai, siužetai klasikinėje ir šiuolaikinėje literatūroje

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kaip Viduramžiais Lietuvos valdovai prisistato pasauliui, kokį Lietuvos ir lietuvių paveikslą savo laiškuose tapo?

Kodėl Vytautas politikoje pasitelkia kalbos argumentus, kokią tautos sampratą dėsto?

Kodėl Vytautas gina Lietuvos bajorų teises ir laisves?

Ką senieji Lietuvos kunigaikščių vardai sako apie tautinę to meto lietuvių aukštuomenės savimonę?

Kodėl ne tik XIX, bet ir XX amžiaus Lietuvos rašytojai gręžiasi į Viduramžių Lietuvą, kokias idėjas jos vaizdais kelia?

Kokios tautinės ir politinės problemos svarstomos Just. Marcinkevičiaus dramoje *Mindaugas*, kuo jos aktualios ne tik sovietmečio, bet ir šių dienų Lietuvos visuomenei?

Kuo savita Viduramžių kultūra, kokius idealus aukština tų amžių literatūra?

Viduramžiai – tamsieji ar šviesieji amžiai?

Kas yra riterystė? Kokius visuomenės gyvenimo principus gina riterinių romanų herojai?

Koks likimas ir kodėl ištiko riterystę naujaisiais amžiais? Kodėl buržuazėjančioje visuomenėje riteriai tapo don kichotais?

Ar riterių ginti principai ir idealai išlieka svarbūs dabarties visuomenei?

Vartotojų visuomenė ir pilietinė, politinė bendruomenė: kuo skiriasi jų vertybės, siekiai, gyvenimo būdas?

Koks žmogaus idealas vyrauja šių dienų Lietuvos visuomenėje?

Šaltiniai

Didžiųjų kunigaikščių tekstai ir amžininkų tekstai apie juos:

Gediminas, *Laiškas Liubeko, Rostoko ir kitų miestų piliečiams*, 1323 m. gegužės 26 d. (ištraukos).

Vytautas, *Laiškas Šv. Romos imperijos imperatoriui Zigmantui*, 1420 m. kovo 11 d.; *Laiškas Jogailai po Lucko suvažiavimo*, 1429 m. vasario 17 d. (ištraukos).

Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas (iš *Trumpojo metraščių sąvado*).

Apie didžiųjų kunigaikščių vardus:

Kazimieras Būga, *Apie lietuvių asmens vardus*.

Lietuvos Viduramžiai XX amžiaus literatūroje:

Justinas Marcinkevičius, *Mindaugas*.

Balys Sruoga, *Milžino paunksmė*.

Juozas Grušas, *Herkus Mantas*.

Kazys Bradūnas, *Pokalbiai su karaliumi*.

Vakarų Viduramžių literatūros tekstai:

Dantė *Dieviškoji Komedija* (ištraukos).

Tomas Meloris, *Pasakojimas apie karalių Artūrą* (ištraukos).

Kretjenas de Trua, *Persevalis, arba Pasakojimas apie Graļį*.

Romanas apie Tristaną ir Izoldą, atkurtas Žozefo Bedjė.

Vagantų poezija: *Carmina burana*.

Klasikinė riterių romano parodija:

Migelis de Servantesas, *Don Kichotas*.

Algis Mickūnas, *Don Kichoto sąmonė* // Algis Mickūnas, *Demokratija šiandien*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 395-425 (tekstas mokytojams).

Leonidas Donskis, *Pilietinis ugdymas: bendrojo lavinimo mokyklų 10 klasės vadovėlis*. Vilnius: Versus aureus, 2010. (*Don Kichoto* interpretacija).

Leonidas Donskis, *Galia, vaizduotė ir atmintis: politikos ir literatūros etiudai*. Vilnius: Versus aureus, 2011. (*Don Kichoto* interpretacija).

Veiklos pamokų metu ir po jų

– Gedimino ir Vytauto laiškų analizė ir interpretacija, padedanti išsiaiškinti valdovų ir Lietuvos valstybės vaizdinius, valdovų ginamas nuostatas ir idėjas;

– Justino Marcinkevičiaus *Mindaugo* analizė ir interpretacija, dėmesį kreipiant į dramatos parašymo aplinkybes, politinius kontekstus, jos istorinius šaltinius, dramoje keliamas ir sprendžiamas moralines, tautines, politines problemas – prievartos, pasitikėjimo, draugystės, ištikimybės, istorinės tiesos ir melo;

– tyrimas: susirasti ir susipažinti su istoriniais šaltiniais, kuriais rėmėsi Justino Marcinkevičius, rašydamas *Mindaugą*; išsiaiškinti, kur ir kada šie šaltiniai sukurti, kodėl jie *Mindaugą* vaizduoja nepalankiai; pasvarstyti, kaip *Mindaugą* ir jo žygius galėjo aprašyti jo rūmų metraštininkas;

– kūrybinė užduotis: pamėginti aprašyti *Mindaugo* valdymą iš jo bendražygio pozicijų;

– diskusijų klubas: „Ar pagrįstai sakoma – kieno galia, to ir tiesa?“ (kodėl tautinei ir politinei bendruomenei yra svarbi istorinė tiesa? kodėl dera istorinės tiesos siekti, jos ieškoti? kodėl pavojinga manipuliuoti istoriniais faktais, klastoti istoriją? kodėl nedemokratiniai režimai dažnai klastoja praeitį? kokiais būdais galime istorinę tiesą aiškintis, ją ginti?);

– tyrimas: mokytojui padedant susipažinti su Lietuvos visuomenėje vykstančiais ginčais dėl istorijos įvykių ir asmenybių vertinimų; pasirinkus vieną prieštaringai vertinamą įvykį, reiškinį ar asmenį, susirinkti apie jį daugiau informacijos ir pamėginti išdėstyti savo poziciją, ją pagrįsti argumentais;

– diskusijų klubas: „Kodėl valstybė be piliečių pasitikėjimo ir solidarumo nėra tvirta?“ (pasitelkti istorijos ir dabarties pavyzdžių; aptarti dabartinę Lietuvos valstybės būklę);

– Vakarų Viduramžių literatūros kūrinių analizė ir interpretacija, telkiant dėmesį į jos herojų ginamus bendruomenės gyvenimo principus ir idealus;

– vieši svarstymai: „Kokius idealus gina Don Kichotas – kodėl jo riteriškas elgesys naujųjų laikų visuomenėje tampa juokingas ir graudus?“;

– debatai: tyrimai rodo, kad didelė dalis pilietišku Lietuvos žmonių jaučia baimę, kad dėl savo pilietinės veiklos gali būti išjuokti; debatuose verta aptarti: „Ar mūsų bendruomenėje, Lietuvos visuomenėje už gerus pilietiškus darbus galima susilaukti pajuokos?“; pasvarstyti, kaip pilietiški žmonės į pajuoką turėtų atsakyti;

– diskusijų klubas: „Kokių herojų (kokių riterišku darbų) šiandien reikia mūsų bendruomenei, Lietuvos visuomenei?“;

– tyrimas: išsiaiškinti, kokiais bruožais pasižymi vartotojų visuomenė, kokiais – pilietinė visuomenė; surašyti, kuo skiriasi jų vertybės, siekiai, gyvenimo būdas; pasirėmus Pilietinės visuomenės instituto atliktais pilietinės galios tyrimais (juos galima atrasti svetainėje www.civitas.lt), pamėginti apibūdinti šiuolaikinę Lietuvos visuomenę;

– kūrybinė užduotis: dirbant individualiai arba nedidelėmis grupėmis, sukurti šių dienų riterinio romano siužetą: apgalvoti, ką turėtų herojus nuveikti tarnaudamas dabartinei visuomenei, gindamas joje tiesą ir teisingumą, padėdamas skriaudžiams ir silpnesniems; su kokiomis kliūtimis jis susidurtų, kokių nuotykių patirtų, kokios visuomenės reakcijos jo darbai sulauktų;

– klasės pilietinės riterystės projektas: sukurti ir įgyvendinti pilietinės riterystės projektą, kuriuo būtų suteikta reali parama, pagalba silpnesniems bendruomenės nariams; įgyvendintą projektą aprašyti, pristatyti vietos bendruomenei.

Tema / svarbios potėmės

Naujas santykis su tradicija: ginčas ir žaidimas

Gėrio ir blogio kova XX–XXI a. literatūroje

Moralinės kolizijos, asmens pasirinkimo laisvė ir elgesio motyvai

Gėrio ir blogio vaizdiniai, jų turinys, sąsajos su kultūros tradicija

Utopija ir antiutopija

Politinė alegorija ir satyriškas santykis su tikrove

Svarstytinios problemos ir idėjos

Kaip išsaugoti humanizmo idealus brutaliame pasaulyje?

XX amžiaus barbarybė: kodėl tradicinės vertybės ir kultūra kartais tampa bejėgės?

Kodėl žmonijos tragedijomis virto pažangos siekė XX amžiaus socialiniai eksperimentai?

Kaip totalitariniai režimai naikina žmoniškumą ir pilietines visuomenes?

Ar galima aukoti žmoniškumo principus dėl „visuomenės pažangos“, „tautos gerovės“?

Žmogaus pasipriešinimas totalitarinių režimų absurdui ir prievartai – kokia jo reikšmė?

Koks literatūros vaidmuo grumiantis su visuomenės gyvenimo absurdu, ginant humanizmo idealus?

Šaltiniai

Ichokas Meras, *Lygiosios trunka akimirka*.

Juozas Grušas, *Meilė, džiazas ir velnias*.

Viljamas Goldingas, *Musių valdovas*.

Džordžas Orvelas, *Gyvulių ūkis*.

Michailas Bulgakovas, *Šuns širdis; Meistras ir Margarita* (ištraukos).

Alvydas Šlepikas, *Jos vardas Marytė*.

Veiklos pamokų metu ir po jų

– kūrinių interpretacija, telkianti dėmesį į idėjinį tekstų audinį, į tekstų perteikiamą psichologinę visuomenės analizę, filosofinį jos vertinimą, į veikėjų ginamus humanizmo principus ir jų grumtynes su nužmoginta tikrove;

– diskusijų klubas: „Kodėl pažangos siekiai XX amžiuje atvedė Europą prie bolševizmo ir nacizmo prievartos – prie pilietinių visuomenių sunaikinimo?“; „Ar galima aukoti žmoniškumo principus dėl 'visuomenės pažangos', 'tautos gerovės'“?

– darbas grupėse arba individualus rašinys: „Kodėl visuomenėms svarbu laikytis Imanuelio Kanto principo - *elgtis taip, kad žmogus niekada nebūtų tik priemonė, bet visada būtų tikslas*“;

– tiriamasis darbas: apklausti senelius, kokius jie prisimena absurdiškus, žmogaus orumą ir teises žeidusius sovietinės santvarkos dalykus; ar kas nors iš tų dalykų, senelių nuomone, išliko šių dienų Lietuvos visuomenėje; tyrimą klasėje apibendrinti, jo išvadas paskelbti interneto svetainėje, vietos

žiniasklaidoje, aptarti mokyklos radijo laidoje;

– darbas grupėse: surinkti duomenis, aptarti ir parengti tezes, kaip XX amžiaus pasaulyje savo kūriniams gynė žmoniškumo principus Vydūnas, Ieva Simonaitytė, Juozas Grušas, Marija Gimbutienė, Icchokas Meras, Jonas Mekas, Justinas Marcinkevičius, Janina Degutytė, Kazys Saja, Marcelijus Martinaitis, Vanda Juknaitė, Tomas Venclova, kiti pasirinkti lietuvių rašytojai; parengtas tezes pristatyti klasėje, jas viešai apginti atsakant į klasės draugų klausimus; kiti pasirinkti lietuvių rašytojai; parengtas tezes pristatyti klasėje, jas viešai apginti atsakant į klasės draugų klausimus;

– kūrybinė užduotis: surengti Icchoko Mero, Juozo Grušo, Michailo Bulgakovo, Džordžio Orvelo ar Viljamo Goldingo kūrybos vakarą; parengti vienam iš rašytojų skirtą mokyklos radijo laidą; parašyti straipsnių apie šių rašytojų gyvenimą ir kūrybą vietos žiniasklaidai;

– diskusijų klubas: „Kuo pasireiškia gėrio ir blogio kova dabarties visuomenėje?“ (pasitelkti konkrečius mokyklos ir vietos bendruomenės, Lietuvos ir pasaulio pavyzdžius);

– kūrybinė užduotis: „Kaip gėrio ir blogio kova vaizduojama šių dienų literatūroje?“; parašyti pasirinkto ir perskaityto šiuolaikinio autoriaus kūrinio recenziją; pavykusias recenzijas paskelbti interneto svetainėje, vietos žiniasklaidoje;

– debatai: „Kodėl už laisvą visuomenę reikia grumtis nuolat?“;

– kūrybinė užduotis grupėms: aptarti, kokie mūsų bendruomenės, Lietuvos visuomenės bruožai, papročiai verti kandžios ironijos ar satyros; pamėginti sukurti socialinės satyros siužetą; tai padaryti pavykus, pasistengti satyros siužetą inscenizuoti;

– klasės pilietinis projektas: aptarti, kokiais veiksmais galėtume ginti žmoniškumo principus klasėje, mokyklos ar vietos bendruomenėje; parengti tokių veiksmų planą ir jį įgyvendinti.

Papildomi šaltiniai

Ignas ŠEINIUS

Pakeičiu kalbą

(Ištrauka)

Mama ir tėvas šneka lietuviškai. Kai visi šnekamės, imamės lenkiškai. Taip visur Šeiniūnuose. Tėvai sako, kad mums, vaikams, išaugus bus geriau. Lengviau bus susišnekėti su dvarininkais, nuvažiavus Vilniun, gatvės bus galima paklausti.

Tėvai meldžiasi iš Šaltinio, mes poteriaujam lietuviškai. Galbūt, kad lietuviškai lengviau susikalbėti su Dievu. Bet kai lėkdamas keliu, užsiduri dvarininko ir pasakai: „Tegul bus pagarbintas“, – jis kreivai grįžterėja ir atsako tik lenkiškai.

Mano draugo Tado tėvas, Kostas Ašaka, sako, kad lietuvių kalba – pagonių kalba. Dešimtininkų, tinginių, tamsuolių taip pat. Jis dailidė, jis daugiau žino. Dirba dvarams baldus, įstato duris, langus, kai koks dvaras ką statos. Ūkininkams nedirba. Kostas Ašaka prašmatnus dailidė.

Kartą sako man, pakėlęs pirštą:

– Jei taip blogai lenkiškai šnekėsi, neleisiu žaist su Tadu.

Aš taikausi, kaip Tadas šneka, ir nepykstu, jei mane pataiso. Turiu mokytis.

Vakar senė Dabužinskienė jau man savo pirštiniuotą ranką padėjo ant galvos, kai pasakiau jai lenkiškai: „Tegul bus pagarbintas“.

– Geras esi vaikas, – sako, šluostydama paskum pirštinę į nosinę.

Jau aš ir pats, aštuonerių metų vyras, sakau mažesniems vaikams, kad tik šnekėtų lenkiškai. Sudraudžiu, jei ką kreivai ištaria.

Mano tėvas nekaip šneka. Pataisau jį, kai reikia, nesidroviu. Jei šnekėt lenkiškai, tai gerai. Tėvas gėdinas, mažiau su mumis šneka. Nuduoda, kad turi daug reikalų, – šnekas su mama. O tada lietuviškai gali šnekėti kaip nori.

Bet štai ateinu į Šv. Simono atlaidus.

Atlaidai kaip ir pernai. Bažnyčia pilna. Būtų puspilnis ir šventorius, jei ne ruduo, spalio pabaiga. [...]

Ateina sumos lietuviškas pamokslas. Man patinka pamokslai, – galima stovėti. Tik šiandien jaučiu, kad esu kaip trumpas šiaudas pėde. Spaudžia iš visų pusių, ir man matyt tik kunigo galva, – tik kakta su juodų plaukų viršūne.

Kunigas pasakojo apie Šv. Simoną, apie jo dideles kančias. Kaip jį mediniu pjūklui perpjovė. Prisimenu, taip pasakojo ir pernai. Vis dėlto įsiklausau. Šį kunigą aš pirmą kartą girdžiu. Atlaidams iš kur kitur atvažiavęs.

Daugiau įsiklausau. Jau man ne galvoje, ką jis sako, girdžiu tik, kaip jo kalba skamba, sklįsta. Švelni tokia, sodri, aš matau pro ją. Man kyla akyse Šeiniūnų ežero krantas, girdžiu, kaip bangos pliuška, užliedamos jo smėlį. Girdžiu, kaip nendrės šnara, matau, kaip rugių laukai bangomis lekia ir čėža. Skinu, rodos, žvangulius pamiškėje, girdžiu, kaip uosių ir beržų viršūnės linguodamos ošia. Pasigirsta strazdas, atsiliepia lazdyne, jį pralenkdama, lakštingalė.

Man skamba kunigo lietuviškas pamokslas kaip pavasarį patvinęs Liunos upelis. Žodžiai čiurlena, verčias per velėnas, sprūsta iš krantų. Mane pagauna srovė, neša.

Ir pagalvoju, kam paneši lenkų kalba, dvarininkų ir dailidės Ašakos?

– Kaip naminių paukščių, – pagalvoju. – Vištų, ančių, žąsų. Kai visos drauge užsinori lesti ar dėl lesalo susirieja.

Vaizdas daugiau išsiryškina:

Štai erzelio pagalbon atlekia iš patvorių garsiai čiauškėdamos pentardos. Kurios rudus kanapėtus kiaušinius deda ir, sako, kad iš Afrikos su raganomis atskrido.

– Nešnekėsiu daugiau lenkiškai! – žegnojuos, kai kunigas baigia pamokslą.

Man rodos, kad ir vargonai lietuviškai gaudžia. Ramiai, didingai, visais garsais aukštyn kildami.

– Neklausysiu lenkiško pamokslo!

Tuoju po sumos, Gelvonų kunigui lenkiško pamokslo lipant sakyklon, aš išsispraudžiu pro duris. Mane sulauko moterys, sudraudžia vyrai, bet aš išsiveržiu kaip barsukas.

Žiūri į mane žydai, žydukai, kad aš vienas per miestelį ne laiku namon drožiu.

Einu taku laukais namon, ir, rodos, man tie pilki suarti laukai rugiais, kviečiais subanguoja. Avižos mirga, žirniai žydi ir jau lukštėmis čėža. Ažuolynas, Dubelio ir Pasienio miškai, rodos, žali atsistoja, iš jų pavasario balsai pasigirsta. Visi laukai aplink atgyja, sujuda, lietuviškai sušneka.

Man linksma, aš lekiu.

– Kas atsitiko? – nustemba mama, kai aš įšoku pro duris.

– Nenorėjau klausytis lenkiško pamokslo.

Mama stovi tik ir rankas šluosto į žiurstą.

– Nešnekėsiu daugiau lenkiškai!

Kad mama nebartų, imu skubiai aiškint, kiek man lenkiškai nepatinka. Kai aš girdžiu lenkišką pamokslą, man bažnyčioje pasigirsta alkanos vištos ir antys. Su iš tolo atlekiančiomis, klykiančiomis raganų pentardomis.

Mama mane subara, aš verkiu. Ir vis dėlto prašau, kad mane tik lietuviškai bartų.

– Juk mama pati leituviškai meldies. Mus lietuviškai poterių mokai.

Mama teisinasi, kad taip, bet kad mes, vaikai, turim į žmones išeiti.

– Išeisim, mama, kai išaugsim.

Mama pamoja ranka ir skuba prie krosnies, kad valgiai neprisiviltų. Svečių turėsime iš atlaidų. Dėdė Simonas yra atvažiavęs.

Tėvas daug nesipriešina, kai išgirsta. Jam nereikės klausytis, kad aš taisau jo lenkišką kalbą.

Dailidė Ašaka visą žiemą manęs neįsileidžia savo namuosin. Kai Tadas grįžta iš Širvintų mokyklos, mes nesusitinkam. Jo tėvas uždraudė.

Pavasarij grįžę iš mokyklos aš ir jis neatsilaikom. Vėl susitinkam, miškais, laukais lakstom, meškeriojam ir tik lietuviškai šnekam. Bet jis saugos, kad jo tėvas nesužinotų.

[1938]

Ignas Šeinius, Pakeičiu kalbą (Tėviškės padangėj VI skyrius) // Šeinius, I. Raštai. Vilnius: LLTI, 2008, p. 25-28.

JONAS BASANAČIUS.

Kalba pradedant lietuvių suvažiavimą Vilniuje

(Ištrauka)

Guodojami tautiečiai ir tautietės!

Vardan Organizacijos Komiteto, apsiėmusio sukviesti pirmąjį lietuvių suvažiavimą Vilniuje, sveikinu jus visus širdingai, čion, prosenoviškoje Lietuvos sostapylėje, susirinkusius, linkiu jums viso labo ir geriausios, pasekmingiausios kloties jūsų darbuose ir nutarimuose! Nuo Vytauto laikų, kada čion jo kunigaikštiškame dvare ir šitame mieste viešpatavo lietuvių kalba, beveik 500 metų čion viešai lietuviškai, rodos, nekalbėta. Jau daugiau kaip 150 metų mūsų kalba ir iš Vilniaus bažnyčių išvyta – ir dabar mes čion tarytum ant patyčių tiems, kurie iš mūsų tautos ir jos kalbos persekiojimo gyveno, susirinkę drauge galime ir turėsime lietuviškoje kalboje spręsti apie Lietuvą ir jos žmonių reikalus. Jeigu tokia didi, netikėta mūsų polonizatoriams, rusifikatoriams ir mums patiems atmaina politikoje įvyko, tai buvo ne labai koks stebuklas, ne koksai viršgamtiškas apsirėškimas; buvo tai rezultatas ilgai duravusios [trukusios] už žmonijos laisvę kovos, kurioje ir mūsų tauta nemenkai dalyvavo. Jeigu mes

šiandien laisvai ant šitos brangios kožnam lietuviui vietos, tiek kartų praeityje mūsų sentėvių krauju apšlakstytos, galime susirinkti ir viešai pakelti balsą už tiesas mūsų tautai priderančias, tai šituo mes iš nemenkos dalies kalti [dėkingi] esame ir tiems su pasišventimu kovojusiems lietuviams, kurių ne vienas pastarame laike yra sunkias bausmes nukentėjęs, kurių ne vienas pirm laiko rado sau kapą tolimoje šiaurėje arba Lietuvoje, už tėvynės meilę sunaikintas ant kūno ir dvasios, turėjo šį svieta aplėisti. Ir toki senesnės galdynės veikėjai, kaip Stanevičius, Daukantas, Valančius ir kiti, kurie pirmiausiai pratrėnė akis savo broliams, varguose paskendusiams, įkvėpė juosna karštą meilę dėl savo numylėtos kalbos ir krašto, vedė mus prie tautiško susipratimo, ir tie visi turi didį nuopelną, kad mums dabar buvo likta [skirta] čion jau kaipo lietuviams susirinkti. Amžinas lai bus paminėjimas ir garbė visiems tiems, kurie iki šiol yra kovoję už Lietuvą, už lietuvių laisvę, už jų apšvietimą!

Lietuviai ir Lietuvės! [...]

Svarbiausia tad šito suvažiavimo užduotis yra – išdirbti, trumpai sakant, lietuvių tautos politiką, kurios mes laikydamiesi galėtumėm lengviausiu būdu ir trumpiausiam laike pasiekti tokį savo svarbų tikslą – visuotiną tautos dvasišką ir medegišką gerovę. [...]

Lai gyvuoja Lietuva!

[1905]

Motieka, E. Didysis Vilniaus seimas. Vilnius: Saulabrolis, 1996, p. 290-292.

Alfonsas VAIŠVILA

Lietuvių kalbos konstitucinis statusas ir jo pažeidimai

(Ištrauka)

Mūsų tautos savasties išlikimas visais laikais buvo ir ateityje bus sietinas su gimtąja lietuvių kalba, kuri istorijoje ilgą laiką buvo įvairiomis politinėmis, ideologinėmis ir kitokiomis priemonėmis stumiami iš viešojo gyvenimo, menkinamas jos socialinis prestižas.

Net ir atkūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę, grėsmės lietuvių kalbai nėra išnykusios, tik įgavo kitus, dažnai klastingus, pavidalus. Tai įpareigoja tautą nuolat budėti tiek ginant lietuvių kalbos teises viešajame tautos gyvenime, tiek ir keliant jos socialinį prestižą. Viena iš pirminių ir patikimiausių lietuvių kalbos funkcionavimo viešame tautos gyvenime apsaugos politinių teisinių priemonių, be abejo, yra dabar jos turimas valstybinės kalbos konstitucinis statusas.

Tokį statusą lietuvių kalba įgijo tik lietuvių tautai atkūrus savo nacionalinę valstybę. Pirmą kartą tai buvo padaryta visose pirmosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos (1918–1940) konstitucijose (1922, 1928 ir 1938 m.).

Dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija šį statusą lietuvių kalbai nustatė 14 straipsnio norma: „valstybinė kalba – lietuvių kalba“. „Konstitucinis valstybinės kalbos įtvirtinimas, pasak Konstitucinio Teismo, reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė“[1] ir tai reiškia „aukščiausių tos kalbos teisinę apsaugą“[2], nes Konstitucijos 14-tas straipsnis priklauso Konstitucijos I skirsniui, kurio

normos negali būti pakeistos, atšauktos ar apribotos jokiais įstatymais, jokia tarptautine sutartimi, o tik visuotiniu tautos referendumu. (Konstitucijos 148 str. 2 d.). [...]

Konstitucinis Teismas yra nurodęs kelis kriterijus, atskleidžiančius lietuvių kalbai suteikto valstybinės kalbos statuso reikšmę tautai:

1) Jis „užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės ir jos teritorijos vientisumą, nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“, „saugo tautos tapatumą, yra viena iš asmens integravimosi į Lietuvos visuomenę, asmens tapimo visaverčiu valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu sąlygų“ (1999 m. spalio 21 d. ir 2003 m. gruodžio 30 d. KT nutarimai).

2) Konstitucijos 14 straipsnis įpareigoja, kad „lietuvių kalba privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldos institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba“ (1999 m. spalio 21 d. KT nutarimas).

3) „Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie moka gerai valstybinę kalbą; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis“. (1999 m. spalio 21 d. KT nutarimas). „Valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko“ (2004 m. gruodžio 13 d. KT nutarimas).

Vadinasi, valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo sąlyga, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus, visiems piliečiams vienodomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, dalyvauti valstybės kūrimo ir plėtojimo darbe.

Vaišvila, A. *Lietuvių kalbos konstitucinis statusas ir jo pažeidimai // Gairės*, 2014, Nr. 2, p. 14.

Antanas MACEINA

Filosofija ir lietuvių kalba

(Ištraukos)

Kalba yra mąstymo „kampas“: savą „regėjimo kampą“ mąstymas nusako žodžiu.

Tai paaiškinti gali mums gana paprastas pavyzdys. Žmogų, kuris gamina drabužius, lietuviškai vadiname siuvėju, vokiškai gi kirpėju (Schneider). Pats šis žmogus bei jo darbas, vadinasi, mąstomoji visuma, yra tie patys ir lietuviui, ir vokiečiui. Tačiau lietuvis turi savą „regėjimo kampą“, iš kurio jis žvelgia į šią visumą, būtent tai, kad susiuvant audeklo dalis, atsiranda tam tikras vienetas, vadinamas drabužiu. Todėl lietuvis savo „regėjimo kampą“ ir nusako žodžiu siuvėjas. Tuo tarpu vokiečio „savas

kampas“ yra visai kitas – net priešingas – to paties amato veikmuo, būtent kirpimas, kuris audeklą padalija į tam tikrus vienetus. [...]

Mes nebegalime kitaip žiūrėti į pasaulį, kaip tik savosios kalbos „regėjimo kampu“. [...] Iš gimtosios kalbos neištrūksta niekas, su kuo tik žmogus savu pergyvenimu ar savu mąstymu susiduria. Užtat jei pasaulis, kaip sakyta, yra „kalbiškai suręstas“ (H. G. Gadameris), tai ši jo sąranga pirmų pirmiausiai ir apsieiškia gimtojoje kalboje. Gimtosios kalbos dėka mes perimame ir istorijos eigoje nešame „mūsąjį pasaulį“. [...] Savas mąstymas yra nusakomas tik sava kalba.

[1978]

Asmuo ir istorija

(Ištraukos)

Pagrindinė tautinė tradicija ir tuo pačiu pagrindinė asmens būsena istorijoje yra kalba: istorijoje buvojame taip, kaip kalbame. [...] Kalba nešasi su savimi tautos pasaulėjautą ir net pasaulėžiūrą, kuri reiškiasi visuose tautinės kultūros pavidaluose, tarsi šie būtų tik kalbos atmainos. [...] Kalboje tauta įkūnija savo dvasią visa jos pilnatvė. Kalboje „gyvena visi tautos minčių turtai, jos tradicija, jos istorija, religija, gyvenimo nuostatai, jos širdis ir siela“ (J. G. Herderis). [...]

Sakoma, kad kalba esanti „istorinė galybė“ (W. Humboldt), kuri sujungia asmenį su jo tautos kultūra ligi pat šiosios gelmių. Kalba stiprina tautinį žmogaus būdą – jo elgimąsi ir jo mąstymą; ji pajausdina jo ryšį su bendruomene bei jos sukurtomis vertybėmis; ji ugdo jo atsakingumą šių vertybių atžvilgiu, skatindama jas išlaikyti ir tobulinti. [...]

Tautos žvilgsnis į pasaulį įsikūnija kalbos visumoje ir yra perteikiamas iš kartos į kartą. Kalboje gyvena bei veikia tautos vaizduotė, jos jausmai, jos protas, jos išmintis, jos patyrimas, sudaręs tam tikrą visumą, į kurią vaikas įgema, tuo pasisavindamas kalbinį tautos būvį. Ir šiuo pasisavintu turtu jis vėliau gyvena, papildydamas jį individualiniu savo būviu, tačiau niekad nepajėgdamas pralaužti pasisavintojo turto rėmų. Teisinga todėl yra sakyti, kad buvojame istoriškai taip, kaip kalbame. Nešdamasi su savimi tautos pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą, gimtoji kalba nešasi kartu ir mūsų būvį kaip suasmenintą išraišką pačios tautos būvio.

[1981]

Maceina, A. *Raštai*. Vilnius: Mintis, 1994, t. VI, p. 286, 291, 297, 309, 349-350, 353.

Evalda JAKAITIENĖ

Gyvenau... Ir dar noriu

(Ištrauka)

Kalbės ryšys su tauta, jos dvasia ir kultūra šimtus kartų patvirtintas ir įrodytas žymiausių pasaulio filosofų, rašytojų, kalbininkų: „Kalba – tautos dvasios namai“ (Martinas Heidegeris); „Atimk iš tautos viską – ji gali viską atgauti, bet atimk kalbą, ir tauta daugiau niekada jos nesusikurs. Mirė kalba tautos lūpose – mirė tauta“ (Konstantinas Ušinskis); „Kalba yra svarbiausias kiekvienos tautos gyvybės

laukas“ (Anna Vierzbicka); „Kalboje tauta pasisako, kas esanti, ko verta“ (Jonas Jablonskis); „Kalba yra tautos kūno žiedas“ (Vydūnas); „Žygis už kalbą – žygis už tautą“ (Juozas Pikčilingis); „Kalba – mūsų dvasios rūbas“ (Justinas Marcinkevičius), „Kalba – visų tos pačios tautos narių bendras kūrinys ir dvasinės veiklos priemonė“ (Krescencijus Stoškus); „Kalba – tautos dvasingumo versmių versmė“ (Viktorija Daujotytė) ir t. t.

Kur jau beišvardysi visus protingus pasakymus šia tema! Atrodo, turėtų būti aišku kaip dieną, kad kalba – tam tikros tautos gyvenenos, mąstysenos ir jausenos išraiška, o jos šaknys giliai suleistos etninėje kultūroje, kolektyvinėje tautos atmintyje. Ji negali būti atsiejama nuo tautos, nuo jai būdingos laikysenos, jos regėjimo kampo, nuo gyvenamosios erdvės bruožų.

Tačiau, kaip rodo šių dienų gyvenimas, toks gimtosios kalbos suvokimas daug kam vis dar tebėra (o gal jau pasidarė?) svetimas ir toli gražu jau ne vienetai jai skiria tik paprasčiausios bendravimo priemonės funkciją. Ar šiame visais požiūriais sumišusiame pasaulyje dar galima padėti žmonėms suvokti tikrąją gimtosios kalbos vertę? Tai padaryti bando rašytojai, filosofai, kalbininkai, mokytojai. Prie jų prisidedu ir aš.

Vos pradėjęs kalbėti žmogus į pasaulį ima žvelgti pro savo gimtosios kalbos langelį. Negalima teigti, kad kalbos sukuria pasaulį, bet kiekviena jų tą pasaulį, pasižymintį ypatinga įvairove, savaip skaido, klasifikuoja ir vertina. Todėl kalbose be jokios abejonės atsispindi, kaip įvairiai viena ar kita kalba kalbantys žmonės savo sąmonėje fiksuoja pasaulio dalykų, jų santykių suvokimą.

Štai kodėl iš kalbos galima spręsti, kas buvo ir kas yra svarbu tautai, jos mąstysenai ir kultūrai. Pavyzdžiui, lietuviai visada vertino namų šilumą ir jaukumą, aitrų tėviškės dūmą: juk namai buvo vieta, kur „ramiai ir lengvai plaka širdis su šviesa, aiškumu, su pažįstamais balsais“ (Henrikas Nagys). Todėl tiek daug mūsų kalboje maloninių sąvokų „namo“ reiškiančių žodžių: *namolei, namolėlio, namolio, namoliuko, namučio, namulio, namytužio, namytužėlio, namytužių, namužių* ir kt.

Daugybė senųjų lietuvių kalbos giminystės terminų byloja, kokie svarbūs giminystės ryšiai lietuviams buvo seniau, o žinant, jog dabar vis rečiau tevertojami ar visai išnykę gimines pavadinantys žodžiai, nesunku suprasti, kaip tie ryšiai yra sumenkę. Kitoms tautoms svarbesni jau kitokie dalykai: štai nencai turi net keliolika savo kalbos žodžių, kuriais įvardija baltą spalvą, islandai net dešimčia žodžių pavadina įvairių gyvių uodegas.

Toli gražu nevienodą pasaulio matymą rodo ir įvairių kalbų žodžių darybos polinkiai, darybos pamato parinkimas naujam žodžiui sudaryti, pvz.: lietuviui *pasaulis* – „tai, kas po saule“, *dangus* – „tai, kas dengia visą žemę, didelis dangtis“, *krioklys* – ne krentantis vanduo, kaip anglams (an. *waterfall*) ar rusams (rus. *водопад*), o „tai, kas kriokia“; lietuvių kalbos žodžiai *medžioti, medžioklė* siejami su žemaitišku žodžiu *medė* „miškas“, o tą patį dalyką reiškiantys žodžiai vokiečių kalboje susiję su veiksmožodžiu *jagen* „vyti“, ispanų – su veiksmožodžiu *montar* „sėsti ant arklio, kopti“; lietuviui, norvegui ir anglui *rugiągėlė* (an. *cornflower*, norv. *kornblomst* „javų gėlė“) – ne piktžolė, o gėlė, nes jų sąmonėje ryškesnė ne piktą rugius (javus) gožianti galia, o akį traukiantis šio augalo grožis.

Argi tai neliudija, kad kalba – tautos dvasios reišėja, kartu ir žmogaus dvasinės kultūros laidininkas? Rodos, tereikia tik truputį pagalvoti ir bus galima daryti logišką išvadą, kad graži, sklandi kalba liudija

žmogaus ir tautos dvasios tobulumą, o gimtosios kalbos išsižadėjimas, pamynimas po kojomis rodo tautos dvasios nuopuolį.

Štai kodėl gimtosios kalbos branginimo ir gynimo nuostata niekam neturėtų kelti jokių abejonių, štai kodėl rūpestis dėl jos likimo turėtų būti kiekvieno žmogaus pareiga ir vidinė priedermė.

Jakaitienė, E. *Gyvenau... Ir dar noriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 207-209.

Vytautas LANDSBERGIS

Kokia ji galėtų būti: Lietuvos projektas

(Ištrauka)

Porą kart esu pasakęs ir kartosiu, kol gyvas būsiu: noriu, kad Lietuvos mokyklose atsirastų lietuvių kalbos grožio pamoka.

Išmokyti kalbos dėsnių, taisyklingos kalbėsenos ir nosinių rašybos – be abejo, svarbu. Kas primityviai, iškreiptai, sujauktai kalba – taip ir galvoja. Tada žala ir pačiam, ir tokio tėvo vaikam, viršininko pavaldiniam. Deja, dažnas tingi mokytis.

Bet jeigu paskatintume **kalbos meilę** – o ji tokia graži nuotaka, lietuvių kalba, - visi mokymai ugdymai taptų dešimteriopai vaisingesni.

Kadaise, vos iš studento klumpių išlipęs, Trakų krašto dainų rinkinį užgriebiau vieną ir net harmonizavau:

*Vai eisim namo,
namytužio...*

Čia susipina skirtingos ir sykiu visai artimos sąvokos, ir jas lydinti permaininga jausmo spalva. Namas – tai namas. O namai, kuomet grįžti namo – irgi namas, bet visai kito, nematerialaus turinio, kitaip jaučiamas. Mano namai, artimiausia pasauly vieta, kurioj gal ir gimęs esu. Čia skambėjo mano pirmas verksmas ir pirmas juokas. Štai kur pareinama, į kur grįžtama – tiesiog namo, ir viskas pasakyta.

Ne į kažkokį namą, kad ir laikinai nuosavą. Uždainavęs: vai eisim į namą, – atrodytum nuprotėjęs.

Žinia, ir namą, jei labai savas lizdelis, galima mėgti, grožėtis, mylėti, puošti, vadinti mažiabūniais vardais nelyginant beribę jūružę, pasakos milžinukėlį arba pakeleš akmenaitį. Tada atsiranda namelis, jaukesnis už namą (kitąsyk beprasmiškai didelį), namukas ir net ... namytis. Pastarasis įvardijimas būtų itin retas, juolab *namytužis*, bet štai toks mažytis stebuklas ir paslėptas mūsų dainoj.

Ir vis dėlto neiname vakare po darbų iš laukų į namytį, einame namytužio. Taip, kaip grįžtum namo, bet šiuosyk ypač meilingai, pasiilgtinai. Namytužiū... Pas artimuosius.

Da rasim namiejie

negulusius.

O dar dainoje, kuri ne skaitymui, bet dainavimui sudėta, gaida su tuo ypatingu žodžiu iškyla aukštai, susireikšmina, ypatingai ir išringuojama.

Nežinau, ar yra kitose kalbose tokių šiltų, saulėtų išraiškos perlų, kaip eiti namytužio. Gal yra ne prastesnių kitokių, bet čia turim savo prosenelių nugalintą gintarėlį, ir man lietuvių kalba – pati gražiausia.

Prisimink tarmes, jų žavesį. Gal girdėjot per Dainų šventę kokių penkerių metelių stebuklo bernytį pasaką sekantį? Apie raudonų vištytį (raudoną vištytę), kuri sudėjo raudonų kiaušinytį! Dar žingsnelis Dzūkijon, ir turėsime Vištycį, kiaušinytį.

Kai broliai lietuviai ardėsi Aukščiausioje Taryboje kits kitam į čiupryną kibdami, o buvo pati Nepriklausomybės aušra, bandžiau pasitelkti raminantį kalbos grožį per Balio Sruogos pacituotą aukštaitišką priežodį. Dviem žodžiais galime tarti be galo daug.

– *Eisiva namučiu pasibardamučiu.*

Ar pagaunat? – Bardamiesi, o vis dėlto kartu, į bendrus namus. Dažniau būtų sakoma namučio, kur gali ir vienas sau sliūkinti, bet kai ne vienas – juk pats su savimi nesibarsi, – tai pasidaro ir gražioji kalbos muzika, ir vaizdas, kad bene mudu abudu pasibardamu einava, ir ypač gerai, net smagu, kad ne po vieną pasauly bastomės.

Kalba mat yra ne spardymuisi, o susikalbėjimui, sielų apsikabinimui. Pati kalba yra meilė, tai negali nė jos nemylėti.

Landsbergis, V. *Kokia ji galėtų būti: Lietuvos projektas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 32-35.

Julius KAUPAS

Stirniukas

Senųjų laikų padavimas

Iš gatvės pilis atrodo pilka ir didelė kaip baisus žvėris. Drąsutis žingsniuoja palei pat pilies tvorą, braukdamas ranka per stambius, spalvotus jos akmenis.

Gatve nudarda barškantys vežimai, tarpuvartėse stovi senos moterys, įsisupusios į tamsias skaras, o kartais bum! ba! bum! pražygiuoja būrelis kareivių su ilgais ir blizgančiais kalavijais.

Ties didžiaisiais pilies vartais stovi du barzdoti sargybiniai, pasirėmę ant ilgų iečių, ir kai Drąsutis nori įeiti į kiemą, vienas jų ištiesia šarvuotą ranką skersai vartų.

– Kur lendi, vaike? – piktai klausia jis.

– Pas Raudj, – atšauna Drąsutis.

– Pas arklidžių prižiūrėtoją, – paaiškina antrasis sargybinis su dideliais ūsais. – Tegu eina...

Drąsutis įsmunka į kiemą ir girdi, kaip rudaūsis sargybinis juokiasi:

– Jis irgi mat gydytojas, o jo ligonis, matai, ten pievelėje guli, – ir jis girdi skambų, linksmą sargybinio juoką, o atsisukęs mato ir kito sargybinio juodas akis, piktai iš papildų jį sekančias.

Keli ginkluoti kariai kažką kuždasi, susibūrę į ratelį kiemo pakraštyje, kartas nuo karto mesdami aplink nepasitikintį žvilgsnį. Tarp jų mato jis ir savo tėvelį ir tuoj įspėja, apie ką jie šneka: jie šneka apie gandą. Tas gandas jau seniai sukrėtė visą miestą kaip griaustinis:

Drėgnam Krėvos rūmų rūsy buvo numarintas kunigaikštis Kęstutis. Vytautas dar tebekalėjo, surakintas grandinėmis, bet ir jam rengė žiaurią mirtį.

Ir Drąsutis liūdnam žiūri į neįtikėtinius pilies langus, tamsius ir juodus.

Jis visa tai išgirdo tik vakar, kai visiems sėdint prie židinio atėjo Milda, paties Vytauto tarnaitė, ir susijaudinusi ėmė pasakoti. Bet tada buvo jau vėlu ir Drąsutį nuvarė gulti. O jis dar ilgai vartėsi lovoje neužmigdamas ir žiūrėjo į tamsius šešėlius, slankiojančius lubose. Už sienos tyliai spragsėjo židinytis, o jo šviesos pluoštai, panašūs į šviesias garbanas, skrido pro langą ir skendo tamsiai mėlyname danguje.

Vytautą jis gerai pažįsta. Pati Milda jį vieną kartą supažindino, kai Vytautas tvirtu žingsniu vaikštinėjo po kiemą, net tamsūs jo plaukai pleveno vėjuje. Drąsutis tuomet prašė, kad ir jį paimtų į kolką nors didelį karą. Vytautas ilgai juokėsi, žiūrėdamas į jį rudomis ir giliomis akimis, ir prižadėjo būtinai paimti.

Drąsutis, apžvelgęs kiemą, tuoj pastebi savo sergantį stirniuką. Stirniukas šildosi saulėtoj pievelėj ištiesęs laibas kojas ir pakėlęs galvą žiūri į jį šviesiom akim.

Drąsutis atsisėda šalimais ant minkštos žolės ir klausia, ar nenusibodo jam vienam. Stirniukas liūdnam linguoja galvą ir rodo, kad jam labai nusibodo.

– O aš tau, stirniuk, vaistų atnešiau. – Ir jis, ištraukęs iš odinio maišelio saują džiovintų žolelių, kiša prie drėgno jo snukučio. Bet stirniukui, matyt, vaistai neskanūs, ir jis pauostęs kreipia galvą į šalį.

Drąsutis dairosi aplink nežinodamas, ką daryti. Staiga pamato, kaip pro pilies vartus įeina Milda. Jos šviesios garbanos skęsta mėlynoje skaroje; ji lydi pačią kunigaikštienę. Drąsutis jau norėjo bėgti pas Mildą ir pasiskųsti, kad stirniukas nori sirgti ir vaistų neėda. Bet vėl susilaikė pamatęs, kad jas lydi pikta sargybinis.

Vakar, gulėdamas lovoj, jis girdėjo tylų tėvo ir Mildos pašnekesį ir suprato, kad Milda eis aplankyti Vytauto. Turbūt jį lankyti pavojinga, nes tėvo balsas skambėjo lyg atkalbinėjamai, o Milda vis tvirtai jam atsakinėjo ir tik paklausė, ar jau viskas paruošta. Jis toliau nebegirdėjo, nes greit užmigo, įsižiūrėjęs į lubose slankiojančius šešėlius ir į gilų, nuostabiai mėlyną dangų.

Milda įeina į pilį.

Drąsutis glosto švelnų stirniuko kailį.

– Na, gydytojau, kaip laikosi tavo ligonis? – taria kažkas užpakaly jo, ir jis atsisukęs mato besišypsantį Raudžio veidą. – O stirniukas, žinai, vis linksmesnis darosi, turbūt gerai tu jį gydai. Kai visai pasveiks, aš tau jį padovanosiu. Žinoma, jeigu tik tu būsi geras...

O, žinoma, Drąsutis bus geras! Jis darys viską, kad tik įtiktų Raudžiui. Ir jis vos nekrykštuoja iš džiaugsmo: jis parsives stirniuką namo, stirniukas galės būti prie stalo. Drąsutis pats jį šaukštu penės. Ir miegos jie vienoj lovoj, apsikloję antklodėm ir pasidėję galvas ant minkštos pagalvės.

Tai bus gera!

Jis stipriai apkabina saulės nušviestą stirniuko kaklą ir mato, kaip ant stirniuko nukrenta tamsus šešėlis, lygiai toks, koks vakar svyravo lubose. Tai piktasis sargybinis priėjęs artyn užstoja jiems saulę. Jis ima šnekėtis su Raudžiu, įsiremęs ranką į šoną.

Vaikas nedaug tesupranta, bet tuoj pastebi, kad jie nemyli Vytauto. Jie net džiaugiasi, kad Vytautas sėdi kalėjime. Kaip bloga, kad Raudis yra Vytauto priešas!

Ir Drąsutis su stirniuku ima žvalgytis po pilies kiemą. Jie mato daug įdomių dalykų: kaip žvangindama ginklus pasikeičia sargyba, kaip kalvis kausto arklių, pakėlęs vieną jo koją. Bang! bang! skamba kūjis, atsidaužęs į kietą pasagą. O ten šauklys ruošiasi išjoti. Jis laiko nerimstantį žirgą už pavadžio ir kalbasi su pilkai apsirėdžiusiu kareiviu. O ten, visai kitoj kiemo pusėj, šūkauja sargybiniai, susėdę prie medinio stalo, ir garsiai dainuoja.

Drąsutis giliai giliai įsiklauso į jų dainą ir jam kažkodėl pasirodo, kad visą kiemą užplūsta nekantri laukimo nuotaika.

Staiga atsidaro ažuolinės pilies durys. Pro jas skubiai išeina kunigaikštienė. Kartu išeina ir Milda, smarkiai įsisupusi į mėlyną skarą, ir tvirtais žingsniais žengia per kiemą.

Drąsutis bėga artyn prie Mildos, norėdamas jai įskūsti stirniuką, bet staiga pastebi, kad jos plaukai nebe šviesūs, o juodi ir atrodo kaip tamsūs šešėliai, plevėsuoję iš po mėlynos skaros. Berniukas sustoja ir nustebęs žiūri į Mildos akis, rudas ir gilias lyg du tamsūs gintarai.

Ir jis pastebi, kad tai ne Milda, bet jos rūbais persirėdęs Vytautas.

Vytautas pažino Drąsutį ir kilstelėjo ranką, kad tylėtų. Po to ramiai nuėjo tolyn, dar stipriau įsisupęs į skarą.

Niekas jų nestabdo. Bang! bang! rūpestingai kausto kalvis arklį, o sargybiniai dar garsiau dainuoja ir šūkauja, pasirėmę alkūnėmis į stalą.

Tik jo tėvas stovi su būreliu kareivių jau arčiau vartų, visi įtemptai padėję rankas ant kalavijų rankenų ir, rodos, saugančiu žvilgsniu stebi Vytautą, pasiruošę jį ginti.

Drąsutis tebestovi sustingęs kaip medinė statulėlė.

Jis niekaip negali suprasti, kodėl Vytautas išeina iš kalėjimo, apsigaubęs Mildos skara. Vytautas juk dabar laisvas, jis išvaduotas!

Piktasis sargybinis, visą laiką vaikščiojęs su Raudžiu po kiemą, staiga sustoja ir rodo šarvuota ranka į besitolinantį Vytautą, kažko klausdamas. Jam, matyt, kažkas krito į akį.

– Sakyk, Drąsuti, ar Milda ten eina? – perspėjančiu balsu klausia Raudis. Drąsutis krūpteli. Jis neaiškiai nujaučia, kad turi pasakyti, jog tai Milda. Jei jis taip pasakys, jis padės Vytautui pabėgti, bet Raudis to jam niekad nedovanos. Jis tada jau nebegaus stirniuko, o stirniukas be jo gydymo gali ir numirti!..

Jis žvelgia į tamsų pilies langą ir staiga jame pastebi šviesias šviesias garbanas, lyg šventos ugnelės atspindį pikto žvėries akyse. Ir jam rodos, kad tai gal Mildos garbanos, panašios į šviesą, skrendančią tiesiog į dangų, garbanos Mildos, kuri pasiaukoję.

Ir jis nedvejodamas atsako:

– Žinoma, kad Milda.

Raudis meta dar sunkų žvilgsnį įkandin Vytauto, bet Vytautas greit pranyksta už akmeninių pilies vartų.

Tada Drąsutis pribėga prie stirniuko ir skubiai šnabžda jam į ausį:

– Sudie, stirniuk, mes paskutinį kartą matomės. Aš josiu dabar su Vyatutu į didelį karą; jis pats žadėjo mane kartu paimti. O tu lik vienas ir gyk.

Stirniukas žiūri į jį savo šviesiom akim ir, rodos, viską supranta. Jie greit atsisveikina, ir Drąsutis bėga per pievelę, vydamasis Vytautą. Valandėlei stabteli vidury kiemo, pamojuoja ranka stirniukui ir dingsta už akmeninių pilies vartų.

[1943]

Antanas KLEMENTAS

Žemaitiška dainelė, rašyta revoliucijos laikais, o dabar suradus įtraukiama¹

Klausyk tu, vaikuti² muno³,

Kas gyvą dar turi kūną,

Už ginklo imkias⁴ spėrai⁵

Ratavok⁶ savo vierą⁷.

Ratavok kožnas⁸ žmogelis⁹,

Ar sens vyrs, ar jauns vaikelis,

Ratavok motriškelė¹⁰

Nuog zlasties¹¹ neprietelio¹².

Jog¹³ žinot visi, ką daro,

Bažnyčios neliekt¹⁴ nė dvaro,

Nė sodos¹⁵, nė miestelio

Kur užein neprieteliai.

Jau čia kito būdo nėra

Reik gintis nu¹⁶ anų spėrai,

Reik šalin išvartyti,

Žemaičius užlaikyti¹⁷.

Stipruokiat¹⁸ tiktai, vaikeliai,

Matysiat¹⁹ – bėgs neprieteliai;

---

¹ Agitacinė daina, skirta paraginti ir valstiečius prisidėti prie 1794 metais vykusio Tado Kosciuškos sukilimo, kurį autorius, kaip kad buvo tada įprasta, vadina revoliucija. Pavadinimas rodo, kad tekstas rašytas kaip tik per šiuos įsimintimus įvykius.

² čia: 'jaunuoli'

³ 'mano'

⁴ imkis

⁵ spėrai 'greitai, sparčiai'

⁶ 'gelbėk'

⁷ 'tikėjimą'

⁸ 'kiekvienas'

⁹ t. y. 'gelbėk kiekvieną žmogelį'

¹⁰ motriškėle

¹¹ 'pykčio'

¹² 'nedraugo, priešo'

¹³ čia: 'juk'

¹⁴ nelieka

¹⁵ 'kaimo, sodžiaus'

¹⁶ 'nuo'

¹⁷ 'išsaugoti, neleisti išnykti'

¹⁸ *stipruokite*, t. y. 'laikykitės, būkite stiprūs'

Bėgs iš žemės, sakau, mūsų²⁰,
Padirbsiat²¹ aną liuosą²².
Tikėkiet²³, jums pons Dievs²⁴ padės,
Anie daugiau²⁵ nepasėdės;
Matysiat, kad išginsiat²⁶,
Lig vieno išnaikinsiat²⁷.

[1794]

Antanas KLEMENTAS

Pastaba dėl išleisto įsakymo, kad niekas nekalbėtų apie politiką

Valstybės senate²⁸ gan jautrūs žmonės sėdi.

Kalbėti žmogui draudžia. Bergždžią kelia mintj,
Nes kiek yra žmonių, tiek reikia ir spynų turėti,
Kad niekas nekalbėtų – lūpoms užrakinti.

[1806–1808]

Vertė iš lenkų kalbos Albinas Žukauskas

---

¹⁹ *matysite*

²⁰ 'mūsų'

²¹ padirbsite 'padarysite'

²² 'laisvą'

²³ tikėkite

²⁴ Orig. <Pondiws> perrašytinas pon Dievs.

²⁵ daugiau

²⁶ išginsite

²⁷ išnaikinsite

²⁸ Lenkiškame originalo tekste – „w Senacie Rosyskim“ („Rusijos Senate“). Rusijos imperijoje Valdantysis Senatas buvo aukščiausias imperatoriui pavaldus valstybės organas.

FILOMATŲ IR FILARETŲ TEKSTAI

Adomas MICKEVIČIUS

*Giesmė*²⁹

Ei, džiaugsmu jau akys tviska,
Vainikai kaktas dabina,
Broliai čia visi, saviškiai
Draugiškai apsikabina!

Meskim prieš slenkstį išrovę
Prabangą, klastą, puikybę,
Nes čia amžina šventovė
Tėvynės, mokslo, dorybės.

Susiję brolybės saitais
Plačiai atverkime širdis,
Jausmus, troškimus – teskaito.
Šventa, ką čia išgirdom!

Kančias čia apmaldo mūsų
Draugystė, linksmybės, mūzos.

Bet kas mūsų draugėj būna –
Ar ilsis, ar gniaužia pirštais
Plūgą, ar dėvi karūną, –
Te J s t a t ū³⁰ nepamiršta!

---

29 Eilėraštyje A. Mickevičius perskaitė Filomatų draugijos susirinkime 1819 lapkričio 1 d. Šiam eilėraščiui muzikos mokytojas, kompozitorius, smuikų meistras ir žymus masonas Antanas Sokulskis pritaikė vienos iš laisvųjų mūrininkų giesmių melodiją ir ji buvo giedama kaip filomatų himnas. Giesmės tekstą su melodija žr. „Piosnki zebrane i ułożone w Kochaczynie przez Brygidę ze Świętorzeckich Zanową 1855 roku“, LMAB RS, f. 151, b. 1109, l. 11v–12r. Taip pat žr. Laima Kiauleikytė, XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 30.

Priesaiką savo atminki
Kol gyvas, te sieloj žiba
Ir valdo mintis kilmingas
Tėvynė, mokslai, dorybė.

Jei brolis ties broliui ranką,
Ištversim kelionės vargą,
Nes mums pagelbės ir dangūs,
Drausa, sutarimas, darbas.

[1819 spalio]

Vertė Kornelijus Platelis

Juozapas JEŽOVSKIS

Penkiolika elgesio taisyklių Naudingos pramogos bičiulių sambūrio jaunimui

Patvirtinta 1820 m. gegužės 17 d. gegužinėje Vilniuje³¹

I.

Kiekvieną rytą, vos pabudęs iš miego, tark sau: „Jaunas esu, vadinasi, dar turiu laiko mokytis, tapti doresnis, pramogauti – taigi užsitikrinti sau laimę. Tačiau laikas bėga greitai, todėl nagi, skubinkis padirbėti dėl viso to savo labo.“

II.

Jeigu nori ko nors išmokti, pirmiausia išsiaiškink, ko nežinai. Kai sužinosi, ko ir kiek nežinai, ko ir kiek norėtumei išmokti ir ko būtinai tavo mokslams reikia, tada būk tikras, kad žengei pirmą, bet didelį žingsnį tobulindamas savo protą.

---

30 Įstatai (*Ustawy*) – Filomatų draugijos statutas; jį parašė Tomas Zanas ir Adomas Mickevičius, redagavo Juozapas Ježovskis. Įstatai buvo patvirtinti pirmajame filomatų posėdyje 1817 spalio 1 d., kada ir buvo įkurta Filomatų draugija.

³¹ „Naudingos pramogos bičiulių sambūris“ arba „Spindulingieji“ (*Promieniści* arba *Towarzystwo Przyjaciół Pożytecznej Zabawy*) – 1820 m. gegužės 6 d. T. Zano įkurta Vilniaus universiteto studentų draugija, turėjusi daugiau nei pusantro šimto narių. Jos tikslas – skatinti jaunimo lavinimąsi ir moralinį tobulėjimą. Draugija rengė studentų gegužines Belmonto miške už miesto. Antrosios gegužinės metu T. Zanas ir perskaitė šias J. Ježovskio taisykles. Vėliau jas patvirtino Vilniaus universiteto rektorius Stanislovas Malevskis kaip draugijos statutą, bet savo sprendimą po kelių savaičių turėjo atšaukti, sulaukęs universiteto globėjo Adomo Jurgio Čartoriskio nepritarimo.

III.

Stenkis mokytis kuo nuodugniau, kiek tik leidžia tavo jėgos ir pašaukimas. Todėl susidaryk savo tobulinimosi planą, kad žinotumei, kur yra pradžia, kur vidurys, o kur tavo mokslo ribos. Neturint plano tavo darbas bus be tvarkos, kuri visam gyvenimui reikalinga; be tvarkos nieko iš pagrindų neišmoksi, o be pagrindų – būk tikras – tavo mokslas gali tapti kenksmingas.

IV.

Nevadink mokslu žinių, išgirstų iš svetimų lūpų arba išskaitytų iš knygų, bet nuolat stenkis pats visa, ką matai, girdi ir suvoki, smalsiai ir protingai apsvarstyti bei apmąstyti, kad gautos žinios būtų perdirbtos su tikra nauda ir taptų tavo proto nuosavybe, panašiai kaip suvartotas ir suvirškintas maistas tampa tavo kūno energija, krauju ir tikra jo dalimi.

V.

Nekelk savo mokslo šakos ar pašaukimo aukščiau už kitus mokslus ir pašaukimus, nes kiekvienas jų, paimtas atskirai, yra tiek pat naudingas, reikalingas ir žmogaus vertas. Toks išankstinis įsitikinimas, kylantis iš savimeilės, gali lengvai įstumti sielą į prietarus, karštakošiškumą, o galiausiai – į savotišką fanatizmą, kurio padariniai yra baisūs.

VI.

Kuo mažiau išdidumo liks tavo kalbose, nuomonėse, sprendimuose, tuo aiškesnis tai bus tavo tobulėjimo įrodymas. Bet jeigu kokioje nors tavo veikloje prasiveržtų puikybė ar per daug gera nuomonė apie save, muškis į krūtinę ir tark: „Esu žuvęs“. Kuo greičiausiai bėk pas nuosaikesnį už tave, klausk patarimo arba kitais būdais savo netobulumą sau atskleiski.

VII.

Jei nori būti dorybingas, įsižiūrėk į dorybėmis pasižymėjusių žmonių darbus, kad įgustumei į kilnius jausmus. O kai pajusi prisirišimą prie gimtosios žemės, polinkį draugystei su savo amžiaus ir pašaukimo bičiuliais, artimo meilę ir rūpestingumą sau pačiam, tada gali būti tikras, kad žengei pirmąjį, bet didelį žingsnį tobulindamas savo širdį.

VIII.

Prisirišimas prie gimtosios žemės kelia poreikį linkėti gera kiekvieno luomo kraštiečiams ir visai tautai apskritai, išlaikyti išganingus tėvų papročius, mylėti gimtąją kalbą ir jos mokytis, atsiminti protėvių dorybes ir jų darbus, pagal savo išgales ir pašaukimą stengtis jais sekti.

IX.

Gali būti tikras, jog sulauksi saldžių draugystės su savo bičiuliais vaisių, jei visiškai savy užgniauši savimeilę, pavydą, jei vertinsi girtinus draugų poelgius, būsi nuoširdus ir atviras, be jokios nuoskaudos išgirsi apie savo ydas, su džiaugsmu priimsi patarimus ir perspėjimus.

X.

Parodysi artimo meilę, jei gebėsi atjausti kito kančią, nepriklausomai nuo kenčiančio žmogaus kilmės, luomo, reputacijos, amžiaus ir lyties.

XI.

Rūpestingumą sau pačiam rodyk visomis jėgomis tobulindamas protą ir širdį, taipogi palaikydamas stiprią sveikatą, vengdamas tinginystės ir ištvirkimo.

XII.

Kuo malonesnis ir paprastesnis būsi bendraudamas su kitais, tuo didesnę tavo dorovingumo pažangą tai liudys. Jeigu kas nors prikibęs tavo nuotaiką sudrums, išlik ramus; jei skaudžiau įžeis, atleisk jam; jei įkyruolis ir toliau širs, dar kartą pasigailėk jo neprotingumo ir paprašyk, kad paliktų tave ramybėje; jeigu ir tada nepaliaus niršti, dar kartą atleisk ir dar kartą prašyk, nepulk ūmai duoti atkirčio, nebent jei iškiltų pavojus.

XIII.

Dykinėjimo nevadink pramogavimu, nes tai skirtingi dalykai ir sukelia priešingus padarinius. Tavo pramogos skirtos tik tam, kad pastiprintumei kūno jėgas ir prablaškytumei protą, nuvargintą mokslo.

XIV.

Jei nori būti laimingas, nesirink gyvenimo kelio, kol neišpildysi – bent iš dalies – visų šių taisyklių, nes jos padės tinkamai išsiaiškinti savo polinkius ir pašaukimą. O jei pašaukimą jau pasirinkai, tada pagal jėgas stenkis atsidėti mokslui, dorybei, pramogai čia nurodytu būdu.

XV.

Kiekvieną vakarą, ruošdamasis ilsėtis, apmąstyk tas penkiolika taisyklių, kad aiškiai suvoktumei gėrį, kurio tądien pasiekei, arba kliūtis, su kuriomis susidūrei, ir kad žinotumei, kaip rytoj panašių kliūčių išvengti ir dar didesnį gėrį užsitikrinti.

[1820]

Vertė Brigita Speičytė

Kazimieras PIASECKIS

Mintys apie filaretus³²

Ne dėl pramogos ar mokslingų pasirodymų subūrėme, broliai, filaretus. Jei mums laimingai pasisekė padėti gerbiamam mūsų prezidentui³³ surinkti, išlaikyti ir sustiprinti tą Sambūrį, šiandien jau iš naujo įsipareigodami turime apsvarstyti, kaip ta sėkme pasinaudoti, kaip būti naudingiems kraštui – mums patiems ir per kitus.

---

³² Kalba buvo pasakyta Bičiulių sąjungos posėdžiuose 1821 m. kovo 20 ir gegužės 17 d.

³³ Filaretų draugijos prezidentas buvo Tomas Zanas.

Šiuo metu mūsų amžiuje gyvename tokiomis aplinkybėmis, kad prie krašto gerovės galime prisidėti tik veikdami jaunimą ir patys tinkamai pasiruošę. Tad atminkime, kad jei mes turime būti galva, jie – mūsų rankos. Leškome tikslo, į kurį turime juos vesti. Todėl pažiūrėkime, kokie yra krašto poreikiai, kokios galimybės – atrasime ir tikslą, ir kelią, kuriuo mums reikia žengti. Nūnai man tenka atviriau kalbėti apie krašto būklę, o kas kitur būtų netinkama, čia – ir dėl gana rinktinio bei patikimo bičiulių rato, ir dėl svarstomo dalyko svarbos – nebus palaikyta karštakošišku išsišokimu. Mūsų kraštui, kurį slegia svetima valdžia, trūksta labai daug ko, bet ypač trūksta visuotinio švietimo ir uolumo siekiant visuotinio gėrio; uolumo, kuris padeda mažiausiomis jėgomis pasiekti didžiausių uždavinių, kuris atneša kraštui gerovę ir iš naujo broliškai susaisto žmones.

Despotiška valdžia pasižymi tuo, kad ne tik atskirų piliečių neprileidžia prie politinio valdymo, bet draudžia net galvoti apie visuomenę; bet koks valdžios, vyresnybės, administracijos ir krašto poreikių svarstymas yra kenksmingas valdančiajam despotui. Todėl užkirsdamas kelius apie tai mąstyti, stengiasi susiaurinti žmogaus proto galias, kad jos nesiektų toliau savęs paties. Praeis tūkstantis amžių, o despotiška valdžia veiks tokiu pat būdu. Siaurinti pavaldinių protus, suteikti prabangą, kuri trukdo užsiimti kuo nors kitu, išskyrus save, palaikyti kuo didesnį neveiklumą ir skurdą – visa tai užtikrina žmonių paklusnumą savivalei ir beteisiškumui.

Ten, kur valdžia tai budriai seka, laiminga yra tauta, jei joje atsiranda saujelė uolių piliečių, dedančių visas jėgas, kad tuos despotizmo sargus užliūliuotų ir imtųsi palengva nušalinti. Nesame toji saujelė, bet galime priartinti laiką, kuris duos panašių žmonių, nes tokiems piliečiams parengti dar reikia daug darbo. Atliksime nemažą užduotį, jei paskatinsime visą filaretų bendruomenę suvokti, kokia yra žmogaus paskirtis visuomenėje, kokiomis priemonėmis despotizmas įsitvirtina ir stiprėja, kokie yra teisingi ir nepavojingi būdai tas priemones naikinti. Mums likęs tasai vienintelis kelias; apie despotizmo nuvertimą tokiomis aplinkybėmis ir tokiomis pajėgomis net galvoti būtų visiškai beprotybė. Veikti patiems, netgi tokiose srityse, kaip skatinant piliečius leisti vaikus į mokyklą, steigti mokymo įstaigas liaudžiai, jungtis į mokslines ar prekybines, ar žemdirbystės, ar pramonės draugijas taip pat neįmanoma, nes nesame įgiję pakankamos reikšmės, įtakos ir gausumo, o žmonės, kuriuos norėtume paveikti ir įtraukti į tuos darbus, nėra paruošti. Taigi lieka vienas kelias – parengti mūsų jaunųjų kolegų protus tokiam svarbiam uždaviniui, kaip išlaikyti uolumą krašto gerovės reikaluose ir suvokti priemones, kuriomis galima tą uolumą saugiai, palengva, bet veikliai įgyvendinti.

Taigi svarbiausias krašto poreikis, man regis, yra tautos švietimo, pramonės, žemdirbystės, prekybos gerinimas, o drauge – visuomeninės nuosavybės stiprinimas. Kitas poreikis, pirmesnis, tai yra vedantis prie pastarojo – kad kuo daugiau krašto piliečių žinotų, jog despotiška valdžia visuomet tam priešinsis, ir nors visokeriopa tokio pobūdžio veikla lengviausiai įvykdoma padedant valdžiai, vis dėlto nesilaikytų paplitusio klaidingo įsitikinimo, kad be valdžios įsikišimo nieko sėkmingai padaryti neįmanoma. Trečias poreikis – įskiepyti šią dvasią visiems piliečiams, kad suvokę savo gabumus veikliai dirbtų krašto gerovei, jungdamiesi ar į prekybines, ar pramonines, ar žemdirbystės gerinimo, ar visuomeninės nuosavybės bendrijas. Ketvirtas – skatinti darbui, mokslui, taupumui, moralumui ir pamėgimui visa to, kas žmogų daro pasiturintį ir laimingą, esant bet kokiai pasaulio valdžiai, bet kokiam krašte, turint bet kokią pašaukimą.

[...]

Gerą, prietarų atsikračius, darbštų jaunimą norime palenkti, kad, palikę mokyklinio gyvenimo gretas, veiktų piliečius ir patys duotų pavyzdį šalindami kliūtis, kad skatintų kitus lavintis, burtis dėl visuotinio gėrio. Pažiūrėkime, kaip mums reikėtų elgtis šito siekiant.

Kad jaunuomenė galėtų ir toliau uoliai rūpintis tautiečių gerove, noriai paremtų naudingus sumanymus, būtinai reikia nuodugniai pažinti krašto išteklius bei įgusti būti uoliems ir mažuose dalykuose. Be to, reikia išnaikinti tą jaunuomenės domėjimąsi tik pačiais savimi, savo patogumais, išguiti tą perdėtą susirūpinimą savimi, kuris skatina įtarumą, nepaslaugumą, užima visas mintis kūniška laime, bet atitraukia nuo intelektualinių džiaugsmų – tuo, galima sakyti, netgi išskirtinai pasižymėjo visi mūsų protėviai, visi tėvai, todėl nejučia [toks požiūris] įsismelkia į jaunimą ir sulaukia pritarimo, esą jaunuoliai dėl to mokės kaupti turtą. Juk šiandien ne pagal gabumus, ne pagal garbingumą ir charakterio tvirtumą pirmiausia vertinamas jaunuolis, jo būsima sėkmė, bet pagal gebėjimą kaupti, nes iš turto sprendžiama ir apie garbingumą. Vargšus tai stumia į niekšybę, vidutiniškai turtingus jaunikius – į perdėtą taupumą ir šykštumą, o turtuolius – į tokį pat šykštumą, bet tik dėl garso, jog iš šitos giminės turtai neiškeliauja. Štai kokia paplitusi opinija, kuri daro didžiulį poveikį tolesniam jaunuomenės lavinimui, – nors jauniklis susipažįsta šiek tiek su teorija akademiniuose mūruose, išėjęs iš jų, griebiasi kitokio plano. O tuo labiau fizikai ar kitiems gamtos mokslams atsidavęs jaunuolis, nenutuokiantis apie jokių valdžios ryšius su tauta, apie jokiais piliečio bei tėvynės sūnaus pareigas, yra patriotas žodžiais, o veiksmais – arba kenkėjas, arba viskam abejingas akmuo, nes visko bijo. Taip pas mus atsitinka tuo dažniau, nes lėtas ir švelnus lietuvių charakteris juos dar labiau stumia į baimingą neveiklumą.

Draugiški ryšiai, pagalbos ir patarimų ieškojimas mūsų sambūryje kyla vien jau iš to, kad čia buriasi žmonės, užsiimantys tais pačiais dalykais. Žemas universitete skaitomų kursų lygis, prastos mokyklos ne tik kad neduoda mums jaunuomenės, galinčios savarankiškai mąstyti, bet ir neleidžia mums jų Vilniuje parengti.

Mūsų universitetas turi mažai tokių katedrų, kurios gebėtų atitaisyti prasto pradinio mokymosi padarinius. Visiškai nėra tokių kursų, kurie galėtų bent kiek paruošti jaunuolį kuriam nors pašaukimui. Filaretų sambūris, siekdamas ištaisyti šiuos du trūkumus, labai pasitarnaus kraštui. Bet kad tai padarytumėme, nepakanka išrinkti gabius žmones, kurie skaitytų įvadinčius ir tobulinimosi kursus jaunimui; mano nuomone – kurios nesilaikau kategoriškai – dar reikėtų padalinti sambūrį į sąjungas ne pagal dalykus, kuriuos universitete lanko, o pagal pašaukimą, kuriam rengiasi. Taip suskirsčius sąjungas, kiekvienos jų narys, čia įstojęs, gautų patarimą, kuriems dalykams daugiau, o kuriems mažiau skirti dėmesio.

[...]

Darbai, arba mokslinės pratybos, kurios atliekamos sąjungose, nebūtinai turi būti tarsi atsiskaitymas, kiek kuris išmoko. Taip gali daryti pradedantys, tačiau kiti, labiau pažengę, privalo atitraukti [savo disciplinon] pasinėrusio chemiko dėmesį į krašto reikalus, tegul jis susipažins su nesudėtingomis tiesomis apie kraštą, kurios primins žmogaus, piliečio gyvenimo tikslus. Taigi tegul atskleidžia jam tą kiekvieno mokslo pusę, kuri, susijusi su bendra mokslo šaka, tobulinančia žmogų, atveria jam kelią būti naudingam kraštui ir tautiečiams. Tegul atskleidžia kiekvieno mokslo naudą, kurią jis gali duoti, pritaikius jį krašte ir praktiškai įgyvendinus kokias nors tiesas. Taip nejučia bus sužadintas noras kada nors įgyvendinti kartą kilusią idėją.

Pagal visą šį planą neįmanoma veikti be Bičiulių sąjungos. Į mūsų būrį renkame gablesnį ir labiau išsilavinusį jaunimą.

Taigi čia turime galimybę pagalvoti, ką kiekvienas savo sąjungoje turėtų rašyti, kad tie darbai įgautų tokią formą, kokios norime, o įdėmiai apsvarsčius, būtų galima įpareigoti vieną ar du narius, kad, pristatę savo mintis Bičiams ir sutikus daugumai, bendram susirinkimui duotų išnagrinėti kiekvieno jų gebėjimus atitinkantį darbą. Tokie darbai, perskaityti čia, Bičiulių sąjungoje, po pastabų galėtų keliauti į Filaretų sąjungas. Pavyzdžiui, fizikas, atnešęs savo darbą į Bičiulių sąjungą, galėtų išklausti istoriko ir teisininko pastabų, kaip šie norėtų, kad būtų papildytas tyrimas, kurio tikslas – leisti pajusti, kokių būdu gali būti pritaikyti ir susieti visi mokslai. Medikas – taip pat, literatas ir poetas – panašiai.

Tokie rašto darbai supažindintų su savo temomis tuos, kurie atsidėję visiškai kitokiam mokslui, o viename moksle lavindamiesi žmonės dažnai ima spręsti apie visa kita, ir tai juo yra kenksmingiau, kad prietarai būna skelbiami šiaip jau išsilavinusio žmogaus lūpomis.

Supažindinant mūsų jaunesnius brolius su visu tuo, kas padėtų jiems suvokti žmogaus gyvenimo tikslą, dar reikia juos pratinti prie savitarpio pagalbos, paslaugumo, įgudimo išverti smulkus nemalonumus, jei jų reikia didesnei kolegos gerovei, o tuo labiau – jei tai suteiks malonumą daugeliui brolių. [...] Aiškiai suvokiu, kad aktyviai užsiimdami naujaisiais akademikais sulauksime vaisių, ir jie duos tai, kas šiame plane numatyta: jaunimą šiek tiek motyvuoti ir nukreipti į veiklą kitų labui, o drauge ir parodyti vieni kitiems jausmus.

[...]

[1821]

Vertė Brigita Speičytė

Jonas ČEČIOTAS

Nuomonės, kurias turėtų skleisti aukštesnioji klasė³⁴

1. Visuomenės laimė vienodai priklauso ir nuo piliečių, ir nuo valdžios gerumo.
2. Piliečiai negali būti geri ten, kur valdžia bloga, o valdžia negali būti bloga ten, kur daugelis piliečių geri.
3. Valdžia geriausia ten, kur viešasis gėris priklauso nuo visuomenės norų, o ne nuo vieno žmogaus valios, kaprizų ir prievartos.

---

³⁴ Šios etinės maksimos buvo parašytos ir perskaitytos filaretams 1823 m. pavasarį. Jos adresuotos „aukštesniajai klasei“, t. y. labiau sąmoningiems, vadovaujantiems Filaretų draugijos nariams. J. Čečioto nuomone, žemesnioji klasė turėtų vadovautis daugiau moralinio, o aukštesnioji – politinio-moralinio pobūdžio veiklos gairėmis.

4. Gerų piliečių pastangos gali įveikti visokį blogį; prieš viešąją nuomonę ginklas ir visokeriopa prievarta yra niekas.

5. Griežti viešosios nuomonės suvaržymai neturi įbauginti piliečių ir priversti juos atsisakyti savo įsitikinimų, bet turi sukelti dar stipresnę reakciją, dar labiau sutvirtinti pažiūras, versti ieškoti būdų, kaip išvengti persekiojimo.

6. Masonai nėra tokie, kokiais juos apibūdina uolūs fanatikai. Masonai pripažino religijos bei valdžios poreikį ir prieš jas nekovojo³⁵. Bet jei ir troško pažinti, kuri valdžia yra geresnė, darė tai, ką kiekvienas teisingas pilietis turi daryti, ir tai buvo veikiau jų privalumas. O kad turėjo slaptų draugijų (vis dėlto leidus valdžiai), nereiškia, jog rezgė sąmokslą prieš tikėjimą. Tačiau dabar, kai visa, kas geresnio, turi būti kuo labiau slepiama, tuščias yra taip dažnai daromas priekaištas, esą jei nebūtų nieko bloga, kam tada slėptis. Jų tikslas buvo patraukti žmones prie brolybės ir savitarpio pagalbos pamėgimo – argi tai yra nusikaltimas religijos ir moralumo atžvilgiu? (*NB* taip siekta išplatinti visuomeniškumą.)

[...]

10. Nei krašto apšvieta, nei žemdirbystė negali sparčiau plėtotis, kol nepanaikinta gėdingiausia, per tiek amžių prietarais apaugusi ir įsisenėjusi kliūtis – valstiečių nelaisvė, prieštaraujanti prigimtinei teisei, sveikam protui ir net gynamam pelno išskaičiavimui; užtraukianti gėdą žmogaus širdžiai dėl nedėkingumo teikiantiems tokią didelę pagalbą ir dėl žiaurumo artimo atžvilgiu.

11. Paprastai jaunimas puolamas, kad jis esąs užsidegęs revoliucine dvasia ar pernelyg karštakošiškas, kad mielai atimtų iš turtingųjų naudą, kad be reikalo tiek daug jaunuomenės eina į mokslus, kad atkreipia valdžios persekiojimus į save ir piliečius. Reikia tuos nepagrįstus ir kenksmingus požiūrius atremti aiškinant, kad jaunimas, nors ir tokio apleisto išsilavinimo, gauto namuose ir mokykloje, yra iš prigimties geras, nuoširdus, linkintis kraštui viso, kas geriausia, apie kenksmingas revoliucijas nemąsto, pasitiki savo darbu ir sąžine, turtingųjų labo nesigviešia, tik nori, kad šie savo turtą krašto gerovei tinkamiau naudotų ir labiau atsižvelgtų į prispaustus baudžiauninkus.

[...]

[1823]

Vertė Brigita Speičytė

Antano Klemento ir filomatų tekstai skelbiami iš leidinio: *Lietuvos literatūros antologija 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, sudarė Brigita Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir

---

³⁵ J. Čečiotas apie masonus, t. y. laisvuosius mūrininkus, kalba būtuojų laiku, nes šios draugijos Rusijos imperijoje buvo uždraustos 1822 m. rugpjūčio 1 d. imperatoriaus Aleksandro I įsaku (pakartotinį įsaką 1826 m. balandžio 21 d. išleido jau imperatorius Mikalojus I). Prasidėjo represijų banga: iš gyventojų buvo masiškai renkami pasižadėjimai nepriklausyti laisvųjų mūrininkų ložėms, konfiskuojami ložių archyvai, naikinami ložių darbo metu naudoti daiktai ir kt. Be abejo, J. Čečiotui sakant šią kalbą, tai vis dar buvo krašto aktualija, juolab kad laisviesiems mūrininkams priklausė ir kai kurie slaptųjų studentų draugijų nariai. Tačiau šiuo atveju J. Čečiotui svarbu apginti ne tiek pačią laisvąją mūrininkiją, kiek ir jiems, ir filomatams būdingą slaptumo principą nuo priekaištų, kad tokiu būdu veikiama prieš Katalikų Bažnyčią ir valdžią.

tautosakos institutas, 2015, t. 1; tekstus parengė Roma Bončkutė, Reda Griškaitė, Brigita Speičytė, Aurelija Tamošiūnaitė.

Justinas MARCINKEVIČIUS

Amžinam gyvenimui. Kalba atsisveikinant su Sausio 13-osios aukomis

1991 m. sausio 16 d. Katedros aikštė

Prieš daugelį metų čia stovėjo Didžiojo kunigaikščio Vytauto karstas. Dabar čia guli mūsų vaikai, ir mes apraudam jų žūtį, suprasdami, kad jie priklauso istorijai, kad jie dabar šildosi sužvarbusias rankas prie Amžinosios ugnies kartu su didžiais mūsų tautos vyrais. Lietuva pasilenkia prie jų ir užkloja juos amžinais laisvės. Tai pirmieji tikrai laisvi Respublikos piliečiai ir pirmosios mūsų Nepriklausomybės aukos. Pasaulis mato – pasiekta smurto ir žiaurumo viršūnė: nužudyti, tankų vikšrais sutraiškyti beginkliai žmonės, kurie niekam negrasino, niekam nekėlė jokio pavojaus. Savo rankomis jie laikė apglėbę ne svetimą, ne užgrobtą, o SAVO žemę, jų akys buvo pakeltos į SAVO dangų, o į automatų šūvius jie atsakė skanduodami: Lie–tu–va! Jie ir krito su šiuo žodžiu lūpose, nunešdami jį prie Dievo kojų. Nedidelė Lietuva šiomis dienomis vėl tapo didelė. Ją iškėlė ir išaukštino žuvusiųjų didvyriškumas, dvasios tvirtybė, laisvės meilė. O Lietuva iškelia ir išaukština savo gynėjus, dar sykį patvirtindama, kad nemirtingumą ir amžiną šlovę suteikia tik tai Tėvynė.

Ne keršto šaukiasi mūsų širdys. Teisingumo šaukiasi, jeigu jis dar yra šiame pasaulyje. Žmogiškumo, jeigu jis dar visiškai nesutryptas. Tegu žino Nepriklausomybės priešai, kad savo tikėjime ir kovoje mes dar labiau sutvirtėjome, nes mūsų žuvusieji niekada neapleidžia mūsų, jie pasilieka kartu su mumis, jie paremia ne tik mus, jie paremia laisvę, teisingumą, demokratiją, visuotinius tiesos ir humanizmo principus. Sakau, kokie mes stiprūs, kai mano ranka tavo rankoje, o tavo ranka – jo rankoje. Šitoje visą Lietuvą apkabinusioje rankų grandinėje amžinai jausime ir jų, žuvusiųjų, rankas, jie stovės kartu su mumis, kaip tą sausio 13-osios naktį prieš tankus ir automatų, prieš tamsą ir smurtą, prieš begėdišką melą ir šmeižtą.

Mūsų Nepriklausomybės augalas gausiai palaistytas šventu jos gynėjų krauju. Amžinam gyvenimui ant Lietuvos patekėjo jų širdys. Gyvensime ir kovosime jų šviesoje.

Marcinkevičius, Just. *Pažadėtoji žemė: užrašai, pokalbiai, straipsniai, kalbos, 1988-2008*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.

Juozas GIRDZIJAUSKAS

Nebijokime būti savimi

(Ištraukos iš knygos *Lietuvių literatūros vagoje*)

***

Svajonės niekad nesutampa su realybe. Išdidaus paukščio visada pavargsta sparnai, ir jis priverčiamas nutūpti ant žemės. Taip atsitiko ir mums. Atsikratę svetimųjų priespaudos, likome savo

pačių vergai. Tikėjomės teisingumo ir žmoniškumo, o klesti neteisybė, melas, demagogija, pavydas, kerštas, žiaurumas. Manėme bendromis jėgomis kurti ateities Lietuvą, o paskendome savanaudiškumo klampynėje. Baigėsi Maironio patriotinės poezijos laikai – atėjo Maironio satyrų metas. Taigi Maironis ir naujomis sąlygomis išliko aktualus: kiekvienas jo satyros žodis tiksliai atitinka šiandieninę mūsų gyvenimo situaciją.

Šiandien Lietuvoje labiausiai pasigendame pilietiškumo – to bruožo, kuris ypač buvo būdingas Maironiui. [...] Jei norime, kad Maironio idealai atgimtų, kad jie taptų veiksmingi mūsų gyvenime, turime pradėti nuo elementarios pradžios. Pirmiausia turime pasijusti esą laisvos dvasios žmonės ir nebijoti pasakyti, ką galvojame ir ko norime. Tam, kuris vagia, pasakyti: nevok! Tam, kuris meluoja, pasakyti: nemeluok! Tam, kuris žudo, pasakyti: nežudyk! Turime pasijusti esą savo namų, savo kiemo, savo artimiausios aplinkos šeimininkai.

Tačiau vien savo namų šeimininkas dar nėra pilietis. Tik tada, kai vienodai rūpi kaip savi namai, sava šeima, taip ir visas kraštas, visa tauta – tik tada šeimininkas tampa pilietis. Pilietis yra šeimininkas, suprantantis, kad jo namų likimas yra neatsiejamas nuo viso krašto likimo. Pilietis yra viso krašto šeimininkas. Pagaliau pilietis, šeimininko žvilgsniu vertinantis valstybės gyvenimą, neišvengiamai darosi politikas. Toks yra glaudus ryšys tarp šeimininko, piliečio ir politiko.

Todėl apgaulingi ir pavojingi yra raginimai ar net reikalavimai nesikišti į politiką, pastangos depolitizuoti visą mūsų gyvenimą. Šitaip norima turėti avių bandą, kurią piemenų botagai kur nori, ten varinėja. Politika yra nešvarus dalykas, – sako mums susipurvinę politikai. Betgi juk viską, jei norima, galima supurvinti. Visokia žmonių veikla gali būti dora ir nedora, švari ir purvina. Todėl kovoti reikia ne prieš politiką, o prieš nedorus politikus ir prieš nedorybes politikoje. Reikia padėti dorovinius mūsų nepriklausomos valstybės pamatus, nes be jų jokia mūsų veikla nesiseks. Todėl gyvenkime atviromis akimis, domėkimės viskuo, kas dedasi mūsų Tėvynėje, būkime tikri savo krašto šeimininkai – piliečiai ir politikai.

***

Noriu pakalbėti apie baimę, tik ne egzistencinę baimę, nuo gimimo glūdinčią mummyse ir niekaip nejveikiamą, o apie kasdieniniame gyvenime pasireiškiančią baimę – apie bijojimą. [...]

Kada pasaulis suvokiamas kaip konkurencijos laukas, kaip grumtynių arena, jis neišvengiamai nužmogėja. Žmones užvaldo baimė: baimė pasirodyti, kas esi, baimė atsilikti nuo kitų, didžiausias noras jiems prilygti, įsiteikti, juos mėgdžioti, beždžioniauti. Kuriami tautų ir valstybių įvaizdžiai, taigi ne tiek rūpi tai, kokios tos tautos ar valstybės iš tikrųjų yra, kiek norima kaip galima geriau atrodyti. Taip įteisinamas melas tautų ir valstybių santykiuose. Jeanas Jacques'as Rousseau, kritikuodamas savo meto visuomenę, taip pat nurodė, kad būdingas žmonių bruožas yra noras patikti, įsiteikti. Gyvenimo principai, būdingi komercinei visuomenei, perkeliama ir į praeitį, tarsi sporto varžybose dalijamos vietos tautoms ir valstybėms.

Betgi galima ir kitaip suvokti gyvenimą ir jo prasmę. Galima manyti, kad tiek žmonės, tiek tautos yra lygiavertės, kad jos yra tokios, kokios yra ir kokios gali būti. Jų tikslas – ne rungtyniauti bei varžytis, o realizuoti turimas kūrybines galias, siekti savo gyvenimo pilnatvės. Kiekviena jų per daugelį amžių yra sukūrusi savitą kultūrą, kuri ir yra didžiausia jos vertybė – jos gyvenamas pasaulis. Jai nereikia per

jėgą mėgdžioti kitų, nereikia beždžioniauti – ji natūraliai pasipildo kitų turimomis vertybėmis neprarasdama savųjų. Ji nebijo pasirodyti, kokia yra: neslepia savo „atsilikimo“ ir nedemonstruoja savo „pranašumo“, o paprasčiausiai gyvena taip, kaip sekasi. Galbūt jai nereikia to, ką turi kiti, galbūt ji turi tai, ko kiti neturi. Ji kitų nežemina ir pati nesididžiuoja. Tokie santykiai galėtų būti tiek tarp tautų, tiek tarp atskirų žmonių. To turėtume siekti, jeigu laikome save krikščionimis. Ir pasieksime, jeigu įveiksime baimę – baimę būti savimi.

Mūsų tautai nuo seno buvo diegiama baimė ir ją lydintis menkavertiškumo jausmas. Vis labiau nutautus aukštuomenei, imta vis labiau niekinti prastuomenę – jos kalbą ir visą kultūrą. [...]

Maironis išgydė tautą nuo servilizmo, nuo visokių menkavertiškumo kompleksų, atskleidė gyvybingąsias tautos galias, išugdė tautos pasitikėjimą savimi, įskiepijo Tėvynės meilę, apimančią tautos gyvenimo visumą (gamtą ir istoriją, visus luomus, visą kultūrą), skatino drąsiai kurti savo ateitį atsiveriant pasauliui ir kartu išsaugant protėvių išpuoselėtas vertybes.

Tačiau nauja okupacija vėl įstūmė tautą į vergovės liūną, ir žmonės ėmė sirgti senomis ligomis: juos vėl sukaustė baimė, jie prarado pasitikėjimą savimi, juos vėl užvaldė Rousseau pasmerktas principas – patikėti, įsiteikti. Baimė vertė prisitaikyti nuslopinus autentiškus norus ir jausmus.

Atgavus Nepriklausomybę, pasikeitė baimės priežastys, bet pati baimė išliko. Bijoma nedarbo, skurdo, bijoma neįstoti (ar įstoti) į NATO ar į Europos Sąjungą, bijoma, kad kas nors apie mus blogai nepagalvotų, mūsų nepažemintų. Imama prarasti savigarbą, menkinti save – savo istoriją, kultūrą, kalbą. Imame keliaklupsčiauti prieš kitus, kurie mums atrodo vertesni.

Nė vienas didis mūsų kultūros žmogus neskaito atsiverti nuo pasaulio, užsidaryti vien savo tautos orbitoje – jie visi skatino bendrauti su plačiuoju pasauliu ir kartu išlikti savimi. Dabar šitas natūraliausias ir sveikiausias principas dažnai demagogiškai iškreipiamas. Tėvynės meilė, patriotizmas paskelbiamas atgyvena, o šlovinama globalizacija, kosmopolitizmas. Tai tautinio menkavertiškumo kompleksų padariniai. Tikresnis kelias yra buvimas savimi, kaip egzistencijos pagrindas, ir bendravimas su kitais, kaip egzistencijos gyvybingumo sąlyga. Tokiu keliu ėjo mūsų protėviai, ir mums nereikėtų iš to kelio išklęsti.

***

Literatūros likimas kitoks negu žmonių. Sensta ir miršta žmonės, bet ne kūriniai, ne literatūra. Kūriniai ir knygos nesensta ir nemiršta – jie lieka tokie, kokie gimė ir buvo sukurti. Paseno ir mirė Donelaitis, Baranauskas, bet „Metai“, „Anykščių šilelis“ liko amžinai jauni. Tačiau kūrinių jaunystė neleidžia ir jų kūrėjams pasenti ir numirti. Todėl amžinai jauni yra Mažvydas ir Daukša, Donelaitis ir Baranauskas, Daukantas ir Valančius, Maironis ir Vaižgantas. Taigi su praeitimi mus susieja ne senatvė, o jaunystė – nesiliaujanti kūrybingoji jaunystė. Kol žmogus kūrybingas, tol jis dvasiškai jaunas. O kūrybingumo padarinys yra tas pasaulis, kuriame gyvename – taigi mūsų kultūra. Dvasios jaunystė, kūrybingumas, kultūra – būtent tai ir susieja dabartį bei praeitį gyvybingais ir prasmingais ryšiais.

***

Tauta yra ta vieta, ta pozicija, iš kurios viską matome ir vertiname. O kas yra tauta, pasako jos istorija – per ilgą laiką nusistovėjusios ir patikrintos vertybės. Štai kodėl svarbu pažinti savo tautos istoriją plačiausia prasme – pažinti visą savo tautos praeities kultūrą. Ją pažindamas susisieji su savo tauta dvasiniais ryšiais. Ir juo giliau pažįsti, juo tie ryšiai darosi tvirtesni. Pažindamas praeitį, pamatai ir didįjį vieškelį, kuriuo ėjo tauta, pamatai ir šalikeles, ir visokius šunkelius. Į tai atsižvelgdamas, gali rinktis savąjį kelią: gali su visa tauta keliauti vieškeliu; gali pasukti ir kitus patraukti į šalikelę; gali nuklysti šunkeliais ir nebegrįžti.

***

Daug kas (ypač dalis jaunimo) galvoja taip: kam mums grįžti prie Valančiaus ar Baranausko, ar juolab prie Mažvydo ir Daukšos – mums užtenka ir XX amžiaus literatūros. Ar netgi mūsų dienų literatūros! Anoji literatūra – pasenusi! Tačiau gal pasenome mes – ne literatūra. Žiūrėk: kokia jaunatviška Maironio kūryba! Maironis jaunatviškai džiaugiasi, jaunatviškai liūdi, jaunatviškai piktinasi. O mes, kaip kokie seniai, viskuo nepatenkinti ir net nežinodami gerai, ko norime, tik niurname. Todėl senoji literatūra gali padėti mums atsijauninti. Negatyvus požiūris į senąją kultūrą, senąją literatūrą išklubina istoriškumo principą ir išmuša iš po kojų tautiškumo pagrindus. Tuomet atsidaro durys savivalei, atsiveria Pandoros skrynčia. Tada viskas ima skeldėti – kaip pastatas, netekęs pamatų. Ima džiūti – kaip medis be savo šaknų.

***

Kristijonas Donelaitis – tai pirmas genialus lietuvių rašytojas, kurio kūrybos paslaptis tebevilioja mus iki šių dienų. Donelaitis aktualus mūsų sutrikusiam amžiui ir ypač mūsų atgimstančiai tautai. Iracionalizmo, reliatyvizmo, ateizmo ir visokių negandų nukamuotas žmogus Donelaičio kūryboje gali rasti atramą – pastovias savo būties vertybes. Žmogus ir žemė, žmogus ir gamta, žmogus ir Dievas, žmogus ir tauta, žmonių tarpusavio santykiai – amžinos problemos, kurios visais laikais rūpėjo ir teberūpi visų tautų žmonėms. Kristijonas Donelaitis, kaip ir kiekvienas didis menininkas yra humanistas. Jis turi ką pasakyti žmonėms, kad jie taptų išmintingesni, geresni, moka perspėti juos nuo blogio, visokių klystkelių, vedančių į fizinį ir moralinį žmogaus sunaikinimą.

***

Tėvynės meilė, kaip ir visokia kitokia meilė, gali būti akla ir protinga. Akla meilė yra kaprizinga, priklauso nuo nuotaikos, įvairių atsitiktinumų. Nežinia, kodėl ir kaip ji atsiranda, kodėl ir kartais ima ir praeina. Protinga meilė – priešingai: yra pastovi ir tvirta.

Meilę daro protingą pažinimas. Juo geriau pažįstame tai, ką mylime, juo mūsų meilė darosi sąmoningesnė, gilesnė, patvaresnė. Ugdyti protingą Tėvynės meilę per pažinimą ir yra svarbiausias kultūros darbo uždavinys.

Stenkimės kuo geriau, kuo konkrečiau ir visapusiškiau pažinti savo gimtąjį kraštą, kad mūsų Tėvynės meilė būtų pastovi ir tvirta.

Girdzijauskas, J. *Lietuvių literatūros vagoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.